

ศิลปการ

นิตยสารรายสัปดาห์ของกรมศิลปการ

ปีที่ ๑๕

เล่ม ๓

กันยายน

พ.ศ. ๒๕๑๔

ฉบับนี้พิมพ์มาจาก
อาจารย์ ประสงค์ พวงดอไม้
ศึกษานิเทศก์ ๘

หอสมุดแห่งชาติ

๑๕

๓

หอสมุดแห่งชาติชลบุรี

ระเบียบการ นิคมสารคดีปากร

กำหนดเวลาออก เดือน พฤษภาคม กรกฎาคม กันยายน พฤศจิกายน มกราคม มีนาคม

อัตราค่าบำรุง รับ ๑ ปี ๔๐ บาท

การบอกรับ จะบอกรับตั้งแต่เล่มใดก็ได้ กรบ ๖ เล่ม เป็น ๑ ปี ชื้อปลั๊กขายเล่มละ ๑๐ บาท โปรดบอกรับ
พร้อมกับส่งเงินค่าบำรุง ตัวจังหวัด โปรดส่งเงินทางธนาคาร หรือเช็คไปรษณีย์ ในนามของผู้จัดการ ส่งเข้า ป.ณ.
หน้าพระลาน ในพระนคร บอกรับที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ โทรศัพท์ ๒๑๖๘๘๑ หรือที่แผนกเผยแพร่และสถิติ
สำนักงานเลขาธิการ กรมศิลปากร ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัพท์ ๒๒๐๕๓๔

สารบัญ

ปีที่ ๑๕ เล่ม ๓

กันยายน

๒๕๑๔

๑. สารสันสมเด็จพระ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ และสมเด็จพระ กรมพระยาจักรีฯ	หน้า ๑
๒. ตำราเครื่องต้นเครื่องทรงแต่โบราณ กับคำอธิบายของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และคำวินิจฉัยของสมเด็จพระ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ	๒๕
๓. การเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กองจดหมายเหตุแห่งชาติ	๔๑
๔. สัตว์ยุคหินในประเทศไทย อภินันทนาการจาก อาจารย์ ประสงค์ พวงดอกไม้	๕๓
๕. การแพทย์แผนปัจจุบันสมัยกรุงศรีอยุธยา ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุร ศึกษาพิเศษ	๖๐
๖. ลักษณะของเอกสารจดหมายเหตุยุคใหม่ ชุศรี สวัสดิสงคราม แปลและเรียบเรียง	๗๐
๗. สวามี สัตยานันทบุรี ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร	๘๐
๘. คำอ่านจารึกบนไม้สัก อักษรไทยเหนือ ภาษาไทย ได้มาจากวัดใต้เทิง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ประสาร บุญประครอง และเทิ้ม มีเต็ม	๘๔
๙. ไพร่ฟ้าข้าไท ขจร สุขพานิช	๙๒
๑๐. จดหมายเหตุราชวงศ์หงวน-การพิจารณาใหม่ ขจร สุขพานิช	๙๘
๑๑. ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททศิต ทิศกุล ทรงเรียบเรียง	๑๐๕

SILPĀKON

Vol. 15

September, 1971

No. 3

CONTENTS

1. "San Somdet" (Letters Between Their Late Royal Highnesses Prince Naris and Prince Damrong)	Page 1
2. Royal Dresses and Articles, with Explanations by Prince Damrong and Notes by Prince Naris by National Archives Division, Department of Fine Arts	25
3. The Relationship Between Thailand and the United States in the Reign of King Nang Khlaō (Rama III) by National Archives Division, Department of Fine Arts	41
4. Animals of Stone Age in Thailand by Chin Youdi	53
5. Modern Medicine in Autthaya Period by Professor Sud Sangwichian M.D.	60
6. Nature of Modern Archives Translated by Choosri Swasdisongkram	70
7. Swami Sathayananthaburi by Professor Lieut. Sang Monwithoon	80
8. Reading and Explanation of Thai on a Teak Wood Inscription, in Northern Thai Characters, from Wat Tai Toeng, Amphoe Muang, Changwat Ubon Ratchathani by Prasarn Boonprakong and Toem Meetem	84
9. Dependents in King Ramkamhaeng Stone Inscription by Khachon Sukhapanich	92
10. Review on the Historical Records of the Yüan Dynasty by Khachon Sukhapanich	98
11. Brahminism in Khom Kingdom Translated and Compiled by Professor M.C. Subhadradis Diskul	105

๑

๒

๓.

พระราชบัญชา

๑. พระครุฑพาว (องค์กลาง) ๒. มหาโองการ (องค์กลาง)

๓. พระครุฑพาว

ภาพร่างฝีพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ศาสนสมเด็จ

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๔ มกราคม ๒๔๘๔

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เบ็ดเตล็ด

๑. ตั้งใจว่าจะไม่ใช้ภาษาต่างประเทศโดยไม่จำเป็น เว้นแต่ไม่ได้ปฏิบัติจริง ๆ ความสำคัญอยู่ที่ภาษาต่างประเทศ ดังที่ก็ทำให้เข้าใจดีกว่าใช้ภาษาของเราไปเสียอีก ในการใช้ภาษาต่างประเทศก็มีมานานแล้ว เช่น ทรวงอกยกเล็ก เป็นต้น มีคำแปลติดกันไป คงเป็นด้วยพูดภาษาต่างประเทศไม่เข้าใจจึงต้องแปล แต่ภาษาของเราซ้อนซ้ำเป็นคู่กันอยู่ก็มี เช่น เพิ่มเติม ผักหัก เป็นต้น และไม่เห็นว่าซ้อนซ้ำกันทำไม คำที่กราบทูลมาก่อนว่า “แฟแซ่น” นั้นก็เป็นคำต่างประเทศถ้าเทียบเอาคำของเราที่ก็จะได้กับ ฮือ การฮือหรือแฟแซ่นนั้นสำคัญมาก เหมือนหนึ่งเขียน ประณีต เป็น ปราณีต ได้บอกแก่คนที่ควรบอกได้ ว่าเขียน ปราณีต นั้นผิดนะ ไปกันดูเสียเถิด ในพจนานุกรมทุกฉบับจะเป็นประณีต ทั้งนั้น แต่เขาก็ไม่ฟังเพราะเขียนกันเป็นปราณีต ทัวบ้าน ทัวเมือง ถ้าไม่เขียนตามเขาไปก็ไม่เป็นคน ยังเขียน ผัก เป็น ผลัด อีก หนังสือพิมพ์ประมวญวันเดือกร้อน จนถึงแต่งสัปดาห์ลงในหนังสือพิมพ์ จำไว้ได้แต่ครั้งคำ ว่า “สัปดาห์นายสวัสดิไป ผลัดข้าง” มีความซึ้งให้เห็นว่าเป็นคนละคำ ผลัดข้าง เป็นไปลากซุงแทนข้าง ผักข้าง เป็น ล่อข้าง แต่คำซึ้งนั้นเขาก็ไร้ผล เขาเขียนผลัดกันทัวบ้านทัวเมือง ไม่เขียนตามเขาก็ไม่เป็นคน

ย้อนหลัง

๒. ในเรื่องความรู้ทางพราหมณ์ ไม่จำเป็นว่าต้องเรียนอะไรมากมาย อยากรู้อะไร สก ๆ หากในพวกพจนานุกรมก็ทราบได้ เพราะท่านอาจารย์ผู้แต่งพจนานุกรม ท่านก็ได้ดูสอบสวนมาแล้ว เว้นแต่ท่านบอกไว้เท่าที่ท่านเห็นสมควรจะบอกเป็นแน่ว่าถ้ารู้มากกว่าที่บอกไว้ใน

พจนานุกรมก็ดีขึ้น แต่ก็มีค่าสำคัญอยู่ที่มีฐานะจะต้องเล่น ถ้าไม่มีฐานะจะเล่นก็ไม่ต้องเรียนให้เสียเวลา สวรรค์ทั้งนั้น

ภาค

๓. พระนาครปรก คิดว่าตั้งใจทำเป็นพุทธรูปตัวคน นารายณ์แบ่งภาคมาเป็นพระพุทธรูปที่ภาคว่าเป็นความคิดเขมร เพราะเห็นพระนาครปรกโดยมากเป็นฝีมือเขมร รูปในอินเดียซึ่งทำเข้ามาให้ดูในสมุดต่าง ๆ ไม่พบเลย แต่ไปเที่ยวเกาะชวาไปพบเข้าว่ามีที่นั่น ก็ต้องว่าไว้ว่าเป็นความคิดศรีวิชัย ที่เราว่าเป็นปางประทับร่มไม้จิกนั้นน่าจะผิดเหมือนหนึ่งพระรำพึง เกลากรรมห่อมก็ได้ถามท่านผู้ใหญ่ว่า รำพึงอะไรที่ไหน ท่านบอกว่ารำพึงธรรมที่จะไม่แสดง คือตอนที่พรหมมาอาราธนา ทำให้คิดเห็นไปว่าปางนั้นควรเป็นพระนั่ง ไม่ควรเป็นพระยืน เรื่องพระปางต่าง ๆ นั้น สมเด็จพระปรมารทศรังษีรับผิดชอบ ที่คิดว่าปางใดนั้น ปางมารวิชัยและปางสมาธินำไป แต่ที่จริงพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้น ด้วยอาการต่าง ๆ นั้นมีอยู่มาก เขาย่อมจะสร้างขึ้นด้วยนึกทางใด ๆ ต่าง ๆ กัน แล้วจะมาเหยียดเอาเข้าปางหมดทั้งนั้นเห็นเป็นหลง

ข่าว

๔. เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนนี้ ได้ไปในการทำบุญ ๕๐ วันศุภชัยวิบูลย์ที่บ้านของเธอ เห็นศพใส่ไว้ในหีบอย่างฝรั่ง ทำด้วยไม้ซัดมัน คงเป็นหีบที่ใส่ศพมาจากบ้านนั้นเอง แล้วก็ทำชั้นรองขึ้นสองชั้น เป็นไม้สักอย่างเกลี้ยง ๆ ซัดมันเข้าชุดกับหีบ

๕. เมื่อวันที่ ๑๑ เป็นวันเสาร์ ชายคิศจึงพาหญิงหลุยกับลูก ๒ คนมาหาสนทนากันเล่น เธอชวนให้ไปค้างที่วังวรดิศก็ได้ไปตามใจเธอเมื่อวานนี้ หนังสือเวรฉบับนี้ทำที่วังวรดิศเป็นประเดิม แต่คิดจะไป ๆ มา ๆ

๖. เมื่อวันที่ ๑๒ ไปทำหนักองค์เหม เธอประชุมญาติเลี้ยงน้ำชาในการพระชันษาของเธอได้ ๔ รอบ ไม่ได้ออกการตเชิญ เป็นแต่บอกให้รู้กันระหว่างญาติซึ่งเธอคุ้นเคย

ลายพระหัตถ์

๗. ลายพระหัตถ์เวยระปีก ซึ่งลงวันที่ ๗ มกราคม พร้อมทั้งนิทานโบราณคดี "เรื่องไข่เมืองเพชรบูรณ์" เสนาไปส่งแล้วเมื่อวันที่ ๑๒ จะกราบทูลสนองลงข้อต่อไป

๘. ตามที่ตรัสเล่าถึงเสด็จไปทำบุญขึ้นปีใหม่ ทรงอุทิศพระกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการที่ได้ทรงปฏิบัติที่มีกตเวทียอยู่เป็นหนักหนา ขอถวายอนุโมทนาด้วยยินดีเป็นอย่างยิ่ง

มีสิ่งสะกิดใจอยู่ในเรื่องซึ่งตรัสเล่าถึงอยู่ ๒ ประการ ประการหนึ่งว่าที่วัดปิ่นบังอรตั้งใต้พระบรมรูป ล่ามสายสัญญาณมาถึงพระสวดถวายพระพรปีใหม่ นั้น พระสวดอะไรซึ่งตรัสเรียกว่าสวดถวายพระพร อีกประการหนึ่งที่วัดมหินทรารามเอาสายสัญญาณย้อมเหลืองมาให้ทรงถืออะไรๆ ของพระที่ย้อมเหลืองนั้นเป็นอย่างไทย เกณฑ์เอาว่าพระเป็นเจ้าของสี่เหลือง ที่จริงไม่จำเป็นเช่นนั้น สี่เหลืองก็นึกเอาสี่จิวร จิวรก็ว่าแต่ว่าย้อมน้ำฝาด น้ำฝาดไม่จำเป็นจะต้องเป็นสี่เหลืองอย่างเดียว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ท่านบอกว่า มีหนังสือมากที่เห็นพระเป็นงัว นั้นแสดงว่าจิวรเหมือนสิ่งงัว ไม่ใช่เหลือง อนึ่งที่เรียกว่า “สายสัญญาณ” นั้นก็แถบ ตำราพิธิกรของเก่าซึ่งโปรดประทานไป ในนั้นเรียก “มงคลสูตร” ที่อยู่ ได้จับบันทึกความเห็นถวายมาแล้วในเรื่องนั้น

พัตที่พระใช้บังหน้าสวดมนต์ น่าจะไม่ใช้ประเพณีครั้งพุทธกาล ได้เคยขอให้ท่านผู้รู้กันหนังสือ ซึ่งกล่าวครั้งพุทธกาลมาแล้ว มีแต่สำหรับใช้โบกพัด เป็นพัดหรือแผ่อะไรก็จับไม่ได้ ชัก ที่เป็นกำทางนกยูงก็มี นั้นใกล้เคียงเป็นไม้ยูงกวาด สายสัญญาณหรือมงคลสูตรนั้นครั้งพุทธกาลไม่มีแน่

๙. การฝังศพทางข้างจีน ที่เอากระดูกใส่หม้อนั้นไม่ใช่ของใหม่ ข้างจีนแบบเก่าเขาก็ทำอย่างนั้นแล้ว ที่เมืองจีนเสียที่เป็นที่ฝังศพไปเสียถึง ๑ ใน ๑๐ นั้น เป็นด้วยเก็บที่ห้องขุ้ยกันไว้รายละเอียดมากมาย ไม่จำเพาะแต่ที่ฝังศพ ในการที่บิณฑจันท์ก็ถือเลิการเก็บห้องขุ้ยเป็นทางเอาอย่างฝรั่ง แท้จริงฝรั่งก็มีหลายอย่างตามฐานะที่เป็นคนมั่งคั่งและคนจน ที่เป็นตึกใหญ่ก็มี เปลืองที่พอใช้เหมือนกัน แต่อย่างน้อยกว่าห้องขุ้ยใหญ่ๆ

๑๐. เรื่องฉัตร เห็นว่าพระดำริจะถูกโดยมาก ก็จงจัดเขาให้เป็นระเบียบก็เขาไม่ได้ได้แต่คิดเห็นไปเป็นอย่างๆ กันต่อไป

ก. ฉัตรเครื่องหรือฉัตรเบญจาก็เป็นอันเดียวกัน คือฉัตร ๕ สี เดิมทีก็จะเป็นผ้าสีเปล่า แต่เอาเครื่องทองประดับเข้า แล้วก็กลายเป็นปักไหมทอง ปักทองแผ่ลวด และตีพิมพ์ทองกลายเป็นลายไป ฉัตรกำมะลอก็อยู่ในพวกนั้นเอง

ข. ฉัตรทั้ง ๕ สีนั้น เมื่อแยกใช้อันเดียวก็ถือเอาว่าสีขาวเป็นสูง พระเจ้าแผ่นดินใช้ขาว แต่ผู้อื่นใช้สีอื่น

ค. ฉัตร ก็คือร่ม ควรจะเป็นชั้นเดียว ที่ซ้อนชั้นนั้นก็ได้อินมีผู้คิดมาแล้วว่าเพราะตีเมืองได้จึงซ้อนชั้นขึ้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันเดียวไม่ใช่เป็นทางบ้านเรา ด้วยได้สังเกตมาแล้ว ฉัตรซ้อนชั้นนั้นมีมาแต่อินเดีย เราเอาอย่างเขา เขามีอะไรเราก็มีบ้าง ทางเราถือซ้อนชั้นกันเป็นยศ แต่ก็เห็นจะถือกันเป็นอย่างใหม่ ก่อนขึ้นไปดูเลเพลลาคพาด เหมือนหนึ่งพระราชพิธี

สนามใหญ่ในกฎมนเทียรบาลก็มีจักร ๔ ชั้น ๗ ชั้น ๕ ชั้น ๓ ชั้น ๒ ชั้น ชั้นเดียว อันชั้นเดียวนั้น
ที่จะได้แก่ร่มเราเอง

ฉ. ยศฉัตรที่ทำด้วยสิ่งต่าง ๆ ทราบว่าผ้าขาวเป็นที่ ๑ กำมะลอเป็นที่ ๒ ตาคขาวเป็น
ที่ ๓ ตาคเหลืองเป็นที่ ๔ โหมกเป็นที่ ๕ แต่ดูเหมือนกำหนดชั้นเหล่านี้ จะเป็นครั้งรัชกาลที่ ๔
เพราะได้ทรงพระราชดำริตรผ้าขาวและกำมะลอขึ้น 'พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า พระมหาเศวตฉัตรเดิมหุ้มตาคก็เคยได้ยิน แต่ไม่เข้าใจว่าตาคอะไร' ขาวหรือ
เหลือง อย่างไรก็ดี เป็นอันขึ้นทอง ตั้งใจจะให้เป็นฉัตรทอง

ง. ฉัตรพระกษัตรา ในตำรากระบวนเพชรพวงครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ไม่มี
น่ากลัวจะมาถึงขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์หรือปลายกรุงเก่า เหล่านี้จะเมอดวาย เพื่อเป็นทางทรง
พระคำริต่อไป

๑๑. หนังสือเวรซึ่งส่งมาถวาย ถ้าคราวใดไม่ได้ทรงรับ โปรดให้ทราบด้วย จะได้คัด
ส่งมาถวายอีก

๑๒. นิทานโบราณคดีเรื่องไช้เมืองเพชรบูรณ์นั้นยืดยาวมาก ไม่ใช่แต่ต้องใช้เวลานาน
นาน มีข้อที่จะกราบทูลมากด้วย จำเป็นต้องคัดออกไว้กราบทูลต่อคราวหน้า

การมีควรแล้วแต่จะโปรด

พร

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

สัปดาห์นี้ถึงวันอาทิตย์ที่ ๑๙ ลายพระหัตถ์เวรที่มาถึงป็นังเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๖
ยังค้างอยู่ที่กรมไปรษณีย์อีก แต่จดหมายของหญิงจนถึงหม่อมฉันกับจดหมายของหญิงอามีถึง
หญิงพิลัย เขาเอามาส่งเมื่อวันเสาร์ ได้ทราบว่าท่านเสด็จไปประทับที่วังวรดิศ ทั้งตัวหม่อมฉันและ
ลูกทุกคนพากันปีติยินดี อย่างที่เขาชอบใช้กันในสมัยใหม่ว่า "ปลาบปลื้ม" เพราะได้ปรารภ
กันมาแทบทุกวันว่า ถึงเทศกาลที่ท่านควรแปรสถานจากตำหนักเชิงเนินไปประทับที่อื่น อยากให้
เสด็จไปประทับที่วังวรดิศ หรือมิฉะนั้นก็สำนักคฤหาสน์ที่หัวหินจะได้ทรงสบาย นึกขอบใจลูกใน-

กรุงเทพฯ ที่มีความรักดีไปเชิญเสด็จย้ายมา เป็นอันภาคใจหม่อมฉันถูกด้วย หมึงจงเธอว่าพวกที่
วังวรคตก็พากันยินดีท้าวหน้า ด้วยรู้สึกว่ามี ความคุ้มครองอุ้นหนาฝ่าข้างขึ้น ขอให้เสด็จประทับกับ
พระญาติให้สบายทุกคนเถิด หม่อมฉันนึกถึงที่สำหรับทรงเขียนพระอักษรหรืออะไรอื่น เพื่อสำราญ
พระอิริยาบถ โต๊ะเขียนหนังสือของหม่อมฉันก็นั่งสบายดี แต่ของต่าง ๆ ที่ตั้งไว้บนนั้นบางที่จะมี
ก็คับ้าง ขอให้ทรงสั่งให้ย้ายของนั้นจัดโต๊ะตามพระอัธยาศัย ถึงอะไรอื่นที่บนเรือนที่ไม่เหมาะแก่
พระอิริยาบถ ก็จงทรงแก้ไขสุดแต่ให้ประทับอยู่เป็นสุขสำราญ อย่าได้ทรงรังเกียจเกรงใจอย่างใด
เลย

เรื่องบรรเลง

๑. หม่อมฉันเคยทูลวินิจฉัยถึงเรื่องเสวตฉัตรไปแต่ก่อน มานึกเห็นมูลเหตุที่พระเจ้า-
แผ่นดินโปรดให้ผู้อื่นใช้เสวตฉัตร ว่าอาจจะเกิดแต่ให้พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ เช่นพระมหาอุปราช
เป็นจอมพลแทนพระองค์ จึงให้ใช้เสวตฉัตรเป็นเครื่องหมายศักดิ์จอมพลทัพหลวง เป็นแต่ลดชั้น
ฉัตรให้น้อยลงกว่าเสวตฉัตรของพระเจ้าแผ่นดิน แล้วจึงเลยมาเป็นเครื่องประทับสำหรับยศ

หม่อมฉันทรวจในประกาศเฉลิมพระยศเจ้านาย ดูพระนามมีสร้อยเพิ่มขึ้นในรัชกาลที่ ๔
แต่ก่อนนั้นมีสร้อยแต่พระนามพระเจ้าแผ่นดิน กับนามพระราชคณะผู้ใหญ่และพระครูปลัด
สร้อยพระนามเจ้านายที่มีคำเสวตฉัตรอยู่ในนั้นมีแค่ ๒ พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัว “สัปตปดเสวตฉัตร” พระนามกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ มี “เบญจปดเสวตฉัตร”
อยู่ในสร้อย นอกจากนั้นแม้กรมสมเด็จพระเชษดาธิบดีก็มีคำเสวตฉัตรอยู่ในสร้อยพระนามไม่
ทรวจทูลไปในประกาศทั้งพระราชคณะผู้ใหญ่ สร้อยนามสมเด็จพระสังฆราชก็ไม่มีคำเสวตฉัตร
อยู่ในนั้น ได้เค้าเพียงเท่าที่พอสันนิษฐานได้ ว่าแต่เดิมนอกจากพระเจ้าแผ่นดิน เห็นจะมี
เสวตฉัตรแต่พระมหาอุปราช ๗ ชั้น กรมพระราชวังหลัง และบันฑูรน้อย ๕ ชั้น สมเด็จพระ-
สังฆราช ๓ ชั้น ที่กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีมีเสวตฉัตร คงเนื่องมาแต่เสวตฉัตรสังฆราช แต่เพิ่ม
ขึ้นเป็น ๕ ชั้น เทียบกับกรมพระราชวังหลังในทางเจ้า ด้วยเคยเป็นแบบมาถึงรัชกาลภายหลัง
สร้อยพระนามกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์และสมเด็จพระยาวิชิตวงศาธิบดีโรตมีคำ
“เบญจปดเสวตฉัตร” ทั้ง ๒ พระองค์ แต่เจ้านายพระองค์อื่น แม้จนสมเด็จพระราชปิตุลาฯ
ก็ไม่มีคำเสวตฉัตรอยู่ในสร้อยพระนามไม่

๒. เสด็จประทับอยู่ที่ตำหนักใหญ่ในวังวรคต บางทีท่านจะประหลาดพระทัย
ด้วยเห็นมีรูปพระเยซูคริสต์ไม้กางเขนตั้งอยู่ในกรอบแก้วบนหลังตู้ใบ ๑ (๑) ที่ในห้องนั่งชั้นบน รูป

(๑) บัญชีบันทึก เก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดดำรงราชานุภาพ

พระเยซูนั้นมีเรื่องเป็นโบราณคดีชอบกล ควรจะเล่าบรรเลงถวายได้ ครั้งหนึ่งเมื่อรัชกาลที่ ๕ เกิดเหตุพวกเข้ารีตโรมันคะโรริก ที่ในจังหวัดชลบุรีวิวาทกับพวกราษฎรชาวเมือง ทรัพย์สมบัติของพวกเข้ารีตต้องเสียหายไปบ้าง เพราะความอ่อนแอของผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี สังฆราชวี Vey ไปร้องต่อราชทูตฝรั่งเศส ขอให้เรียกค่าชดใช้จากรัฐบาลให้พวกเข้ารีตเป็นเงิน ๑๐,๐๐๐ บาทเศษ ราชทูตฝรั่งเศส (ชื่อไรหม่อมฉันลืมไปเสียแล้ว) มาหาหม่อมฉันเมื่อยังเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จะเรียกเอาเงินค่าชดใช้นั้น หม่อมฉันไม่ยอมให้ ด้วยอ้างว่าเป็นคดีมีคู่วิวาท ถ้าฝ่ายไหนทำผิด ฝ่ายนั้นต้องชดใช้ตามกฎหมาย ที่ว่าเจ้าเมืองอ่อนแอ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นความผิดผิดในทางราชการ หากต้องผิดชอบในคดีมีคู่ไม่ ถ้ารัฐบาลยอมเสียค่าชดใช้ทั้งสังฆราชวีปรารณาที่หลังพวกเข้ารีตได้รับความเสียหายที่ไหน ก็เอาเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง มาเรียกเอาค่าชดใช้จากรัฐบาล เป็นประเพณีร้ายเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง จึงยอมไม่ได้ ราชทูตฝรั่งเศสไม่มีทางที่จะโต้เถียง แต่รับปากสังฆราชวีมาเสียแล้วก็ไปร้องต่อ มิสเตอร์สะโตรเบล ที่ปรึกษาราชการทั่วไป มิสเตอร์สะโตรเบลมาพูดแก่หม่อมฉันว่าเวลานั้นกำลังปรึกษาจะทำหนังสือสัญญากับฝรั่งเศสจนสำเร็จทั้งประสงค์ พวกฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ จะเอาเรื่องเมืองชลเป็นเหตุชักขวางมิให้ทำสัญญานั้น ขอให้หม่อมฉันช่วยระงับเหตุเสีย ถึงจะเสียเงินทองบ้างก็จะได้ประโยชน์จากหนังสือสัญญาคุ่มค่าเงินที่เสียนั้น หม่อมฉันจึงคิดหาอุบายทางอื่น แล้วรับจะพูดกับทูตฝรั่งเศสต่อไป มิสเตอร์สะโตรเบลไปบอกทูตฝรั่งเศสให้มาหาหม่อมฉันอีก หม่อมฉันพูดว่าในเรื่องเงินไม่สำคัญอันใด ข้อสำคัญอยู่ที่จะให้รัฐบาลเสียเงินค่าชดใช้แทนคู่ความที่ผิดกฎหมาย ซึ่งหม่อมฉันจะยอมไม่ได้เป็นอันขาด แต่หม่อมฉันรู้ยู่่ว่ารัฐบาลทั้ง ๒ ฝ่ายกำลังประสงค์จะทำสัญญาเป็นไมตรีกัน หม่อมฉันไม่อยากจะให้มีเหตุกีดขวางทางไมตรีนั้น ถ้าเขาเลิกคดีเรื่องนี้อย่าให้เกี่ยวกับรัฐบาล ให้เป็นการตกลงปรองดองกันโดยส่วนทั่ว หม่อมฉันจะยอมออกเงินของตัวหม่อมฉันเองให้สังฆราชวีตามที่ร้องขอในเรื่องนั้น ทูตฝรั่งเศสก็ยอม จึงตกลงโดยปรองดองกันอย่างหม่อมฉันว่าหนังสือสัญญาก็ได้ทำกันสำเร็จตามประสงค์ของมิสเตอร์สะโตรเบล

ต่อมาอีกสัก ๒ ปี มีกรณีเกิดขึ้นอีกเรื่อง ๑ ด้วยคณะ Mission โรมันคะโรริกอยากจะขออนุญาตให้ วัดคะโรริก มีที่ธรณีสงฆ์สำหรับเลี้ยงวัด เพราะพวกบาทหลวงเป็นชาวต่างประเทศ คณะของบาทหลวงก็เป็นคณะต่างประเทศ ตามหนังสือสัญญาเดิมจะเป็นเจ้าของที่ดินตามหัวเมืองไม่ได้ แต่พวกบาทหลวงไปตั้งวัดที่ไหน ใช้อุบายให้คนเข้ารีตที่อยู่ในบังคับไทยไปเกี่ยวจองหรือซื้อที่ดินด้วยทุนของคณะ แล้วไปโอนกันเองให้เป็นที่ดินสงฆ์สำหรับวัด รัฐบาลหรือใครไปกีดขวาง พวกบาทหลวงก็คิดอุบายแปรคดีให้เป็นเบียดเบียนศาสนา ไปร้องต่อทูตฝรั่งเศสให้ว่ากล่าวเป็นการเมืองทำนองเดียวกับเรื่องที่เมืองชล ทำมาอย่างนี้ช้านาน จนรู้ไม่ได้ว่าพวกบาทหลวงได้ปกครอง

ที่ดินอยู่สักเท่าใด พวกบาทหลวงเกิดวิตกขึ้นด้วยรัฐบาลฝรั่งเศสยอมให้คนในบังคับฝรั่งเศสอยู่ใน
อำนาจศาลไทย และที่รัฐบาลไทยตั้งพระราชบัญญัติลักษณะการถือที่ดิน ต้องมีโฉนดตราสารลง
ทะเบียนตามแบบใหม่ เกรงจะไม่มีที่ดินได้ดังแต่ก่อน จึงประสงค์จะขออนุญาตต่อรัฐบาล คูเหมื่อน
เป็นเรื่องแรกที่สังฆราชโรมันคะโรริก้องขอต่อรัฐบาลไทยโดยตนเอง ไม่ไปให้ทูตฝรั่งเศสว่ากล่าว
แทน ในเวลานั้นพระยากัลยาณไมตรี (เวศเทนกาค) เป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไป และ
มองซิเออปองโลต์ เป็นที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย สังฆราชวิวาน ม. ปองโลต์มาทาบถาม
หม่อมฉัน ๆ พุคได้ฉันทะ เพราะ ม. ปองโลต์เป็นข้าราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย จึงว่าแก่
ม. ปองโลต์ ว่าหม่อมฉันประหลาดใจในวิธีของสังฆราชวิ เมื่อครั้งคดีที่เมืองชล อยากได้เงินมา
เรียกเร่งเอากับหม่อมฉันจนต้องออกเนื้อของตนเองให้ไป ยังรู้สึกเหมือนกับหนามยอกอยู่ไม่หาย
เดี๋ยวนี้อยากได้ที่ดินกลับมาขอให้หม่อมฉันช่วย ช่างไม่นึกถึงที่ได้ทำกับหม่อมฉันมาก่อนบ้างเลย
ม. ปองโลต์กลับไปบอกสังฆราชวิสั่งมาว่า เสียใจที่หม่อมฉันต้องเดือดร้อน และต้องออกเงินไป
เอง ให้เอาเงินหมื่นบาทเศษมากินหม่อมฉัน กับทั้งเพิ่มค่าบ่วยการให้ตามธรรมเนียมด้วย หม่อม
ฉันรับไว้แต่คั้นเงิน ส่วนค่าบ่วยการคืนไป และสั่งไปว่า ถ้าสังฆราชวิจะให้หม่อมฉันหายเสียใจแล้ว
ให้ไม้กางเขนครึ่งรูปพระเยซูไว้เป็นที่ระลึกสักองค์ ๑ ดีกว่าให้เงินค่าบ่วยการ เรื่องที่เกี่ยวกับ
หม่อมฉันก็เป็นยุติเพียงเท่านั้นมาคราว ๑

ส่วนเรื่องที่คณะบาทหลวงขออนุญาตมีที่ธรณีสงฆ์นั้น เมื่อสังฆราชวิถวายฎีกาแล้ว
ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีเห็นว่า อนุญาตโดยมีกำหนดว่า วัดแห่ง ๑ ให้มีธรณีสงฆ์ได้เพียงเท่านั้น
ไว้ และให้คณะโรมันคะโรริกถือกรรมสิทธิ์ได้โดยตรง ดีกว่าให้หาที่ดินโดยอุบายอย่างทำมาแล้ว
จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตประกาศเป็นพระราชกำหนดแต่นั้นมา

ถึงรัชกาลที่ ๖ สังฆราชวิถึงมรณภาพ สังฆราชเปโรสเดียน (๑) ได้เป็นแทน เมื่อเกิด
มหาสงคราม สังฆราชเปโรสเดียนยังไม่พ้นเขตเป็นทหาร ต้องถูกเกณฑ์ออกไปทำการในโรงพยาบาล
ตลอดเวลาสงคราม ครั้นเสร็จสงคราม กลับมาเมืองไทยมาหาหม่อมฉัน เวลานั้นหม่อมฉันก็
ออกจากกระทรวงมหาดไทยแล้ว สังฆราชเปโรสเดียนเอาไม้กางเขนครึ่งรูปพระเยซูกับสมุทพงศาวดาร
สยามที่สังฆราชปาละกัวแต่งอันเป็นของหายาก มาให้เป็นของฝาก แต่มิได้พูดว่าให้เพราะเหตุใด
ให้รู้เอาเองว่าให้ไม้กางเขนนั่นตามที่หม่อมฉันได้เคยออกปากไว้แต่ก่อน จึงเป็นของจับใจ เพราะ
เขากงจกจำสั่งเสียกันไว้อย่างไร ชำนาญจนล่วงอายุคนแล้วยังทำจนสำเร็จเจตนา

(๑) ก็ใน พ.ศ. ๒๔๘๔

เรื่องลายพระหัตถ์เวร

ถึงวันจันทร์ที่ ๒๐ เวลาเช้าพนักงานไปรษณีย์เชิญลายพระหัตถ์เวรมาส่ง ๒ ซอง
พร้อมกัน เป็นฉบับลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ที่ได้ทอดธุระว่าหายแล้ว ซอง ๑ กับฉบับลงวันที่ ๑๔
มกราคม ซอง ๑ จำต้องขอไว้ทูลสนองต่อคราวเมื่อน้ำทั้ง ๒ ฉบับ

กรรมิกวรแล้วแต่จะโปรด

ด. ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๔๘๔

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เรื่องไขเมืองเพชรบุรี

๑. เมืองเพชรบุรี คิดว่าเดิมตั้งใจนานนามเป็น “เพชรบุรี” ไปใกล้กันเข้ากับ
“เพชรบุรี” ซึ่งแปลว่า เมืองแข็ง (จุฬเพชร) เหมือนกัน จึงแก้เป็น “เพชรบุรี” แปลว่าเต็ม
ไปด้วยเพชร ไม่ใช่ดี เพียงแต่แสดงความเห็นเท่านั้น กลับนึกชมเสียอีกว่าแก้ดี ไม่เสียรูปเดิม

ใช้นั้นไม่ประหลาดอะไร ที่ไหน ๆ ก็มี ไม่จำเพาะแต่เพชรบุรี คำว่า “ไข” เดิมก็
หมายความว่าคนเจ็บโรคต่าง ๆ มีคำว่า “คนไข” เป็นประธานอยู่ไม่ใช่ชื่อโรค ที่หลังจึงกลายเป็นชื่อโรค
ทางที่กลายไปเห็นจะเป็นที่พูดว่า “ไขป้า” หมายความว่าเจ็บมาแต่ป้า ความเจ็บที่ได้มาแต่ป้าโดย
มากก็มีอย่างเดียว คำว่า “ไข” จึงกลายเป็นชื่อโรค สำเร็จเป็น “ไขป้า” “ไขกำเฒ่า” “ไขหัวกลม”
“ไขจับ” “ไขสัน” “ไขซึม” เป็นอนาณัน มีชื่อที่น่ากลัวอยู่ก็เรียกว่า “ไขพิษ” เพราะคนเจ็บตาย
ได้เคยถามกรมหมื่นมหิศรว่า ไขพิษมีลักษณะเป็นอย่างไร เธอบอกว่าคนเจ็บตายนั้นแหละเรียกว่า
ไขพิษ ก็เป็นคำตอบอย่างเอากำปั้นทุบดิน เล่นเอาสันพูด หมอสมัยใหม่เขาเรียกไขอย่างตายว่า “ไข
มลาเรีย” อย่างตัวร้อนเท่านั้นจะเรียกว่า “ไข” แต่ไม่มีคำ “มลาเรีย” ต่อท้ายกระมัง คำอธิบายเหตุ
ในการที่เป็นไขมลาเรียก็คิดจะฟังยาก นัยหนึ่งว่าเป็นด้วยยุงกัด การกำจัดไขจึงต้องปราบยุงว่าเป็น
มลาเรียเกิดในตัวยุง นัยหนึ่งอธิบายว่าเพราะยุงไปกัดคนเป็นไข แล้วมากัดคนที่ไม่เป็นไข ทำให้
เป็นไขด้วยเท่ากับปลุกผี ถ้าเช่นนั้นยุงก็เป็นแค่สื่อ จะป้องกันคนเป็นไขไม่ให้ยุงกัดก็ได้ ผู้รู้บางคน
ว่ามลาเรียเกิดในป่าที่ครึ้ม ถ้าเช่นนั้นยุงก็ไปกินอะไรในป่าเอามลาเรียติดมา ยุงที่ไม่เคยออกไปป่า

จะเอามลาเรียมาให้คนหาได้ไม่ นี่จะโปรคว่าอย่างไรงั้น ชาวโคราชกลางคนเขาถือว่าไฟดี เพราะ
ปรกติกินกุมต้างซึ่งเดินผ่านกองพญาไฟอยู่เสมอไม่เป็นไข้เลย ด้วยปรกติของเขาพอหยุดพักก็สูมไฟ
นอนข้างกองไฟ ผ้าผ่อนอะไรซึ่งครองเดินทางมาก็ผลัดเอาอย่างไฟ ผู้พูดเข้าใจว่าไฟเผาผลาญ
ไปหมด ข้อนี้ไม่มีทางจะคัดค้าน

ตามที่ตรัสถึงพระยาเพชรรัตน (เพื่อง) ว่าผิวเหลือง ดูประหนึ่งจะมีมลาเรียเต็มไป
ในเลือดนั้น ทำให้นึกถึงฝรั่งเขาเล่าถึงทหารในกองรบว่ากองที่เจ็บเป็นโรคไทฟอยตายกัน เอาคน
ที่เหลืองมาผสมกับกองที่ไม่เจ็บก็พาให้เจ็บให้ตายไป แปลว่าคนที่เหลืองนั้นมีเชื้อไทฟอยเต็มอยู่ใน
เลือดเหมือนพระยาเพชรรัตนมีเชื้อมลาเรียเต็มอยู่ในเลือดฉะนั้น เว้นแต่ไม่มีอันเป็นอย่างไรไป

คนบ้านนอกในเมืองไกลย่อมหย่อนความรู้เป็นธรรมดา เคยได้ยินกรมหลวงประจักษ์
ตรัสเล่าถึงชาวหนองคาย ว่าชำระความง่ายที่สุด การเป็นอย่างไรก็ให้การอย่างนั้น ไม่มีลับลมคม
ในเลย เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ย่อมเห็นได้ว่า เพราะหย่อนการรำเรียนที่จะฟังรู้การแก้ตัว แล้วจะหาคน
พื้นเมืองที่เรียนรู้แบบแผนทางชั้นในทำการอย่างไรได้

เรื่องของถูกนั้นก็มาเข้ารูปกับเรื่องเด็กที่บ้านมันเคยไปเที่ยวทางเมืองสุรินทร์ สังขะ
มันไปพบมะพร้าวราคาถูกจนมันคิดจะเอามาขายกรุงเทพ ฯ แต่เมื่อคิดเอาค่าบรรทุกเกวียนและ
รถไฟเข้าบวกก็เป็นราคาสูงกว่าที่ขายกันในกรุงเทพ ฯ เสียอีก ต้องเลิกคิด

เรื่องพื้นที่ปลูกยาเมืองเพชรบูรณ์มีกำหนดปี ทำให้นึกถึงพระยารัษฎา (ชิมบี) แกจน
อ้ายพวกทำไร่ตัดต้นไม้ใหญ่ลง ทำปีสองปีแล้วก็ทิ้งเป็นป่าหญ้าคาเพราะดินจืด แกคิดจะห้าม
แต่ปลัดเขาคัดค้านว่าห้ามมันก็ทำไม่ได้ คนมันมีไปเสียจากบ้านเมืองหรือ แกว่าไปเสียก็ดี จะได้
ไม่ทำให้พื้นที่ในบ้านเมืองเสียไป

การสร้างเมืองเอาแม่น้ำไว้กลาง เห็นจะเป็นประเพณีที่ชอบทำกันมาคราวหนึ่ง การทำ
เขตเมืองด้วยเอาไม้ปักกลมดินเป็นแนวว่าเก่ากว่าก่อกำแพง นี่ว่าสำหรับเมืองเรา

อ่านพระคำรัสเล่าถึงเรือมอรรถทุกสินค้าเมืองเพชรบูรณ์ลงไปขายภาคใต้ ทำให้นึกถึง
ครั้งขึ้นไปหัวเมืองเหนือ คิดถึงพวกพ่อทางกรุงเทพ ฯ จะหาอะไรไปฝาก ก็คิดว่าน้ำผึ้งขมิ้นจะ
เป็นดีกว่าอื่น เพราะเป็นของเมืองเหนือ แต่จะหาตามชายป่าก็ไม่ได้ ว่าหาได้ก็เอาไปขายพวก
ชาวเรือเสียหมดแล้ว ไปขอซื้อที่ชาวเรือเขาก็ไม่ยอมขาย เขาว่าจะทำให้สินค้าเรือเขาเบาไปเสีย
เที่ยว ตกลงหาน้ำผึ้งขมิ้นไม่ได้

ชื่อเมือง “อภัยสาส์” ที่พระรูดงศ์เรียก ให้นึกสะดุ้งใจว่าจะมาแต่อะไร ก็คิดก็เห็น
ว่ามาแต่ “ไพสาลี” คือ “เวสาลี” มีมูลที่ชื่อนั้นเคยเป็นชื่อเมือง หากเรียกเคลื่อนไป

หลักเมืองที่ปลายเป็นหัวเห็กนั้น คิคคูลจะมาแต่หลักไม้ปักคอกลงไปจนหัวเห็กบาน

การขุดปริศนาคือหาทรัพย์แผ่นดินนั้นชอบกล จริงอยู่มีในกฎหมายแต่ที่นั่นกล่าวเป็นว่าฝังไว้ในที่อื่น ๆ โดยเหตุที่บ้านเมืองเสีย ไม่ได้กล่าวว่ามีที่พระพุทธรูปและพระเจดีย์ แต่เห็นที่มีรอยขุด จะเป็นได้ลายแทงก็หรือจะนึกเอาก็ดี เห็นขุดกันที่ฐานพระพุทธรูปและพระเจดีย์เป็นมาก ใครจะเป็นบ้าเอาเงินไปฝังไว้ที่พระพุทธรูป ที่พระเจดีย์นั้นเข้าที่ที่เป็นที่เขาบรรจุ แต่ผู้ขุดจะต้องเสียใจ ที่ขุดได้ก็จะเป็นแต่พระพุทธรูปชำรุด ซึ่งบรรจุ “ปลอยพระบาท” เท่านั้น แต่อาจกลับเอาเป็นเงินได้ด้วยเอาไปขายพวกเล่นของเก่า คิคคูลก็เป็นน้ำสงเวซที่สุด ผู้ที่ขุดนั้นคิดจะรวยด้วยไม่ต้องออกแรงมาก แต่คิดผิดเป็นอย่างยิ่ง ที่วัดกุฎีขาวเป็นแหล่งที่ไปขุดกันมาก ที่หลังโบสถ์ท่านทำไว้เป็นมุขโถง พื้นก่ออิฐเป็นห้อง ๆ แล้วถมดินด้วยคิวกั้นไว้จะไม่ให้ดินที่ถมกันเอาฐานพังแต่คนเข้าใจว่าที่ก่ออิฐเป็นห้อง ๆ นั้นเป็นตรุฝังเงิน ดินที่ถมไว้ในห้องก่ออิฐถูกขุดกลับเอาล้างเป็นบนไปทั้งนั้น แม้ไปที่ไรก็จะได้พบเครื่องพลีเก๋บ้าง ใหม่บ้างอยู่เสมอ ยังไม่ทราบสาเหตุใดคิวกุฎีขาวจึงเป็นแหล่งที่ไปขุด “ปริศนา” กันมากมาย

รายงาน

๒. มาค่างที่วังวรคิสิได้รู้อะไรขึ้นหลายอย่าง เคยได้ยินตรัสว่าของอะไร ใครเขาให้ก็เอายัดใส่ตู้ไว้เป็นที่ จะไม่หายไปเสีย ใต้ฟังกตรัสก็ชอบใจ ได้เก็บของเข้าตู้ไว้อย่างตรัส เว้นแต่เก็บจำเพาะของที่เป็นครุภัณฑ์ มาเห็นที่ตำหนัก ฝ่าพระบาททรงเก็บไว้ในตู้จนกระทั่งที่บรรจุของอย่างต่าง ๆ ตลอดจนไปถึงผ้าเช็ดหน้าซึ่งพับเป็นรูปสัตว์ อันเป็นของลัญจณ์ก็ให้นึกเสียใจว่าไม่ได้ทำเช่นที่ทรงกระทำ บรรดาสิ่งที่เป็นลัญจณ์อันได้มา ลูกหลานคนใดต้องการก็ให้ไปไม่ได้เก็บยอมเป็นอันตรธานไปเสียไม่ดี

๓. พระพุทธรูปธิเบตมีที่วัง ฝ่าพระบาททรงใส่ไว้ในตู้ แต่เป็นคนละอย่างที่กราบทูล

๔. อีกอย่างหนึ่งได้ยินเสียงกลองละครชาตรี ทำให้เกิดการโต้สวนขึ้นว่า เขาตีทำไมตีซุ่มหรืออะไร แต่ได้ความว่าเล่นจริง ๆ เวลานั้นใครบนบานก็มาเล่นละครที่บ้านละคร จักหัวหมูและอะไรต่ออะไรให้เสร็จ ผู้บนก็เป็นแต่เสียเงินให้เท่านั้น ไปเข้ารูปการเผาพอย่างที่เคยกราบทูลมา อนึ่งฟังเสียงกลองละครชาตรีมีตี เชิด กราวใน เสมอ อย่างละครไทย เป็นอันเข้าใจด้วยญาณว่า เอาอย่างละครไทยไปเกือบสิ้นแล้ว ที่คงเป็นละครชาตรีอยู่เห็นจะน้อยนัก

๕. การปลุกตำหนัก เห็นได้ว่าทรงปลุกตามเนื้อที่ ไม่ใช่ปลุกตามทิศแท้ เข้ารูปที่เคยกราบทูลมาว่าควรทำเช่นนั้น

๖. รูปที่เขียนถวายไว้เท่า ๆ เห็นกระท่อมพราหมณ์ยอพระกดินเขียนเป็นพื้นปู
กระดาน ไม่สมควรอย่างยิ่ง จะไปเอากระดานมาแต่ไหน ควรเป็นพื้นฟากจึงจะถูก

๗. เห็นนกกระจอกชอบเข้ามาที่เจดีย์ท่าหนัก เหมือนที่เรือนปลายเนินก็มีนกกระจอก
เข้าไปที่เจดีย์เหมือนกัน จนต้องออกปากว่ามันเข้ามาทำไม แม่โคบอกว่ามันเข้ามาไข ไขไว้ใน
มูตี่ม้วน เวลาคลี่มูตี่ลงไขก็ตกลงมาจึงเข้าใจ ทั้งนี้ก็เหมือนกับเคยได้ยินคนพูดว่า มันเข้าไปไขไว้ใน
หมวกอันแขวนอยู่

บัน

๘. อันความแก่นั่นเต็มที ต้องมีเครื่องอะไรประกอบร่างกายมากเป็นต้นว่า จะเขียน
หนังสือ ลืมแว่นตาก็อเขียนไม่ได้ ต้องไปเอาแว่นตาเสียเวลามาก

ลายพระหัตถ์

๙. ลายพระหัตถ์เวอร์ปะปัด ลงวันที่ ๑๔ มกราคม เานำไปส่งแล้ว เมื่อวันที่ ๑๕
มกราคม ได้ทราบความในลายพระหัตถ์ฉบับนั้นว่า หนังสือเวอร์ไม่มาถึงพระหัตถ์ฉบับหนึ่ง จะคัด
สำเนาถวายมาคราวนี้ก็ไม่ทัน จึงจะคัดส่งมาถวายทีหลัง บัดนี้จะได้ทราบทูลสนองความลงข้อ
ตามที่มิในลายพระหัตถ์ซึ่งได้รับนั้นต่อไป

๑๐. เรื่องสวคมนต์ในการพิธีโสกันต์ แ่นอก เมื่อรัชกาลที่ ๔ เคยได้ยินจนกระทั่งว่า
พระสวคมนต์หากไม่จบจนจนมิด ก็เยี่ยมพระบัญชาตรัสสั่งให้บีพาทย์ประโคม มิได้ทรงเอื้อเพื่อ
แก่การสวคมนต์

๑๑. จุลราชปรีตรและมหाराชปรีตร เข้าใจว่าลังกาปรุง

๑๒. การแต่งธรรมะเป็นคาถา เป็นแน่แท้เพื่อให้จำง่ายเพราะเป็นกลอน คาดว่าจะเป็น
มานานแล้ว แม้สังคายนาที่จะเก็บเอาธรรมะจากคานานั่นเอง

๑๓. ไปเมืองมณฑลทะเล ไปคุวัก “อินคอมแปเรเบอล” แวะไปหาสมภาร ท่าน
ถามว่า “พระเจ้าปราสาททองทรงสบายอยู่หรือ” ข้อนี้ทำให้เกิดความเข้าใจขึ้น ว่าพม่าเรียก
พระเจ้าแผ่นดินไทยว่า “พระเจ้าปราสาททอง” ทว่ากัน ก็อย่างเดียวกับที่เรียกว่า “เจ้าหอคำ”
ฉะนั้น

๑๔. เรื่องชื่อ “เมืองฉะเชิงเทรา” ไม่ใช่กรบาทูลวินิจฉัย เป็นกรบาทูลเปรียบเทียบ
เท่านั้น ที่จริงนึกแปลยังไม่ออก

๑๕. เรื่องปราสาทหินทราย ปราสาทหินแดง และปราสาทอิฐได้กรบาทูลแล้วว่า
อะไรจะก่อนหลังยืนยันไม่ได้ เพราะเห็นน้อยนัก เท่าที่กรบาทูลว่า เพราะเหตุไรก็เป็นแต่เขาว่า

อาจผิดได้ถูกได้ ที่คิดเห็นก็แต่อย่างเดียว คือปราสาทหินแดงตั้งใจจะเอาอย่างปราสาทหินทราย หากหาหินทรายไม่ได้ อย่างหนึ่ง หรือกำลังมีน้อยอีกอย่างหนึ่ง

ปราสาทอิฐเดิมคิดว่าเขาจะก่ออิฐดิบเผาที่เมื่อก่อแล้ว แต่ผู้รู้ทางฝรั่งเศสเขาว่าเป็นไปไม่ได้ ถ้าเช่นนั้นอิฐจะไม่สุกแดงเสมอกันหมด ได้เถียงเขาวาก็ไม่เห็นมีสอ เขายืนยันว่ามี จึงได้ไปก่ออิฐปราสาทที่พังแล้วก็พบว่าจริง แต่สอที่ก่อขึ้นบางมาก ทั้งผสมสีสอให้เหมือนกับอิฐทั้ง กวักให้เรียบเสมอกับอิฐด้วย ข้อที่ทับกันสนิสนั้น ได้สงสัยมาแต่ปราสาทหินทรายแล้ว สนิสนั้น มกก็ลอกเข้าไปไม่ได้ จะว่าเพราะแต่งหน้าไว้เรียบก็ไม่ใช่ ถ้าเช่นนั้นจะต้องมีแต่ที่เป็นแนวตรง แต่ที่ก่อไว้สนิสนั้นหักหล่นคุ้ยขึ้นกระไดก็มี แต่ประกบกันสนิททุกด้าน ได้โจษถามขึ้นในข้อนี้ พวกผู้รู้ทางฝรั่งเศสเขาบอกให้ไปดูรูปจำลองแห่งหนึ่งที่ปราสาทบายน ไปดูก็พบมีแต่เอาหินหน้า เหลี่ยมบรรทุกตะเฒ่า แล้วมีบันจันชักขึ้นก่อ ส่วนเรื่องทับกันสนิสนั้น หากมีปรากฏอย่างใดที่ รูปไม่ ก็เป็นอันจนอยู่ยังไม่รู้ไม่ได้

๑๖. คนที่ชื่อ หนู น้อย น้อย นิยม อะไรเหล่านั้น เป็นคำของผู้ใหญ่เรียกถูกแล้วตาม พระคำรัส ที่เดิม ใหญ่ กลาง เล็ก เข้าเป็นของคนอื่นเดิม เพื่อให้รู้ว่าคนไร แต่อย่างไรก็ดี มี กราวหนึ่งที่เรียกถูกว่า “นิม” เป็นแฟแซ่กันกราวหนึ่งแน่

๑๗. หญิงน้อยไม่น่าจะหิวจนถึงร้องไห้ ไม่จำเป็นจะต้องไปถึงรถเสบียง บ่อยเขาเดิน ผ่านไปมาอยู่เสมอ บอกให้เขาเอามาให้กิน สิ่งไรก็ได้ และที่ไหนก็ได้ นี่ว่าตามเคยอย่างแต่ก่อน เดียวนี้จะกวาดขึ้นกันขึ้นอย่างไรไม่ทราบ

๑๘. เรื่องปู่ย่าตายายนั้นชอบกล ทำไมจึงเรียกคนแก่แต่ว่าตายายไม่เรียกปู่ย่า นำพิศวง อยู่ คำที่เรียกกันว่า ตา ยาย พ่อ แม่ อ้าย อี เดิมที่เป็นคำยกย่อง ว่าเป็นตาเป็นยาย เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นพี่ชายพี่หญิง แต่แล้วมากลายเป็นหยาบเข้าไป อ้ายอี ไปก่อน เดียวนี้ ตา ยาย ก็จะเป็นไปเช่น เดียวกัน คงเหลือใช้ได้แต่ พ่อ แม่

หญิงปลื้มจิตรแกเรียวยายพุ่มคนที่เลี้ยงเกล้ากระหม่อมมาว่า “ยายเชียด” เพราะยาย เรียกว่า “น้า” ตัวของยายเองแกเรียกว่า “คุณชวด” แล้วต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งแกไม่มีคำอะไรจะ เรียก แกก็ตอกเข้าให้ว่า “ยายเชียด” กรมขุนพิทยลาภทรงไต่ถามโปรดเสียนี่กระไรเลย.

การมีกรรมแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

ทูล สมเด็จพระนริศ ๑

สัปดาห์นี้ กรมไปรษณีย์เขาใจดี ให้เชิญลายพระหัตถ์เวอร์ฉบับลงวันที่ ๒๑ มกราคม ซึ่งมาถึงปีนังเมื่อวันพฤหัสบดี มาส่งแก่วันศุกร์ ที่ ๒๔ เวลาบ่าย หม่อมฉันมีลายพระหัตถ์เวอร์ค้างอยู่ ๓ ฉบับด้วยกัน จึงลงมือร่างจดหมายฉบับนี้แต่วันเสาร์ ที่ ๒๕

ทูลสนองลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม

๑. เมืองหนองหมอนไทยใหญ่ ที่ท่านทรงพบตัวเจ้าเมือง ณ เมืองมณฑะเลนั้น หม่อมฉันค้นพบทำเนียบในหนังสือ Burmah ซึ่งเซอร์ยอชสก็อตแต่ง อังกฤษเรียก Nawnngmawn ตรงกันว่าเป็นเมืองไทยใหญ่เหนือ อยู่ในภาคกลาง เจ้าเมืองมีศักดิ์เป็น Myosa ตรงกับพระยาเมือง ไม่ถึงชั้นเจ้าฟ้า

๒. เรื่องเจ้าเชียงตุงนั้นทรงสำคัญสูงไป ที่จริงเรื่องเพียงเกี่ยวกับตัวหม่อมฉัน คงจะเล่าเรื่องถวาย ครั้งหม่อมฉันไปยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ถึงเมืองลังกาอยากเห็นพระเชี้ยวแก้ว เจ้าเมืองเขามีแฉะใจหมายสั่งสังฆนายกและกรรมการพนักงานรักษา ให้เชิญพระเชี้ยวแก้วออกจากกรันตังไว้ในพระวิหารให้บูชา และจัดรถไฟพิเศษให้หม่อมฉันขึ้นไปยังเมืองแกนตี เมื่อหม่อมฉันบูชาพระเชี้ยวแก้วแล้ว ออกมานั่งที่หน้าพระวิหารถามเจ้าพนักงานว่า มีพระ Siamese ไทยอยู่ที่เมืองแกนตีในเวลานั้นบ้างหรือไม่ เขาบอกว่ามีแต่ผู้หญิงไทยบวชเป็นชีอยู่ ๑ คน หม่อมฉันให้ไปเรียกมาเห็นเป็นกลางคนอายุราวสัก ๕๐ ปี พวกกันอยู่หลายคำ หม่อมฉันจึงสังเกตว่าเสียงพูดแปร่ง ผิดกับชาวกรุงเทพฯ ๖ ถามว่าเป็นชาวเมืองไหนแกตอบว่าเป็นชาวเมืองเชียงตุง หม่อมฉันได้ฟังตกใจ ด้วยไม่เคยทราบมาแต่ก่อน ว่าชาวเมืองเชียงตุงพูดภาษาไทยเหมือนกับชาวกรุงเทพฯ ๖ เพิ่งแรกได้ความรู้ในครั้งนั้น ต่อมาอีกหลายปีเจ้าเชียงตุง (อินท์แถลง บิดาเจ้าฉายเมือง) ออกไปอินเดียในงานบรมราชาภิเษกพระเจ้าเอควาที่ ๗ ขากลับบ้านเมือง ขออนุญาตอังกฤษกลับทางเมืองไทย เป็นเจ้าเชียงตุงคนแรกที่จะมากรุงเทพฯ ๖ เวลานั้นเซอร์เรลฟแปเชตเป็นราชทูต มิสเตอร์วูด (ที่ออกจากราชการแล้วเคยอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่จนเดี๋ยวนี้) เป็นกงสุล พาเจ้าเชียงตุงมาหาหม่อมฉันที่ศาลาลูกขุน หม่อมฉันรับในห้องกลาง เซอร์เรลฟแปเชตนำให้รู้จักด้วยภาษาอังกฤษว่า "The Sawtwa of Kengtung" หม่อมฉันจับมือแล้วใช้ความรู้ที่ได้มาจากเมืองลังกาถามเป็นภาษาไทยว่า "เจ้าสหายดีหรือ" เธอก็ตอบว่า "สหายดี" หม่อมฉันถามต่อไปว่า "เจ้ามาถึงเมื่อไร" เธอตอบว่า "มาถึงสามวันแล้ว" เซอร์เรลฟแปเชตทักตะลึง ถามหม่อมฉันว่า "นั่นพูด

กันด้วยภาษาอะไร” หม่อมฉันบอกว่า “พูดกันด้วยภาษาไทย เพราะชาวเชียงตุงพูดภาษาไทยด้วยกัน” ขณะนั้นมิสเตอร์วูคหัวเราะขึ้นพลางพูดว่า “หลงใช้ล้ามพม่าพูดกับเจ้าเชียงตุงมาเป็นหลายวัน มิรู้ว่าพูดไทยได้” หม่อมฉันกราบทูลเล่าเรื่องถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จึงตรัสปราศรัยเจ้าเชียงตุงด้วยภาษาไทย

๓. พระเจดีย์ในพระพุทธศาสนาที่สร้างตามประเทศต่าง ๆ พิเคราะห์ได้แบบเดิมมาจากอินเดียเหมือนกันทั้งนั้น เป็นแต่มาแก้ไขให้งามตามนิยมในประเทศนั้น ๆ รูปร่างพระเจดีย์จึงต่างกันไป หม่อมฉันเห็นว่าหลักเดิมมีพระเจดีย์แต่ ๒ อย่าง คือ พระเจดีย์สำหรับบรรจุพระบรมธาตุอย่าง ๑ กับพระเจดีย์สำหรับตั้งพระพุทธรูปอย่าง ๑ เท่านั้น ที่ท่านทรงพระดำริว่า ชื่อที่เรียกว่า “กูกุต” จะมาแต่ “กูกุฏ” เพราะมีซุ้มตั้งพระพุทธรูปรายรอบนั้น เข้าที่ดีมาก

๔. ในลายพระหัตถ์ตรัสถึงเมืองมโนรมย์ เมืองนี้มีเรื่องตำนานชอบกล หม่อมฉันได้ยืมเขาเล่าให้ฟังในหัวเมืองว่า เดิมมีข้าราชการคน ๑ ทำความชอบในการจับช้างเผือกถวายพระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานบำเหน็จ ขุนนางคนนั้นทูลขอเป็นเจ้าเมือง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริเห็นจะไม่สามารถปกครอง แต่ได้ออกพระโอรสประทานพรแล้วจึงโปรดให้ตั้งเมืองมโนรมย์ขึ้น ให้ขุนนางคนนั้นเป็นเจ้าเมือง แต่จำกัดอาณาเขตเพียงสุกเสียงช้างร้อง เพราะเหตุนี้เมืองมโนรมย์จึงเล็กกว่าเมืองไหน ๆ หมก ได้ฟังเขาเล่าเดิมหม่อมฉันก็นึกว่าเป็นอย่างนิทานที่มีใครผูกขึ้นสำหรับอธิบายเหตุที่เมืองมโนรมย์เล็ก แต่ก็นึกว่าคงมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ภายหลังมาสังเกตเห็นในทำเนียบศักดินาข้าราชการหัวเมืองชื่อเจ้าเมืองมโนรมย์เป็นที่ “พระศรีสิทธิธรรม” พ้องกันกับตำแหน่งครูศาสนาในทำเนียบข้าราชการกรมช้างก็สะดุ้งใจ ไปตรวจค้นดูในหนังสือพงศาวดาร พบเรื่องมีในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่าเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๒๕๑ เสด็จขึ้นไปเมืองนครสวรรค์ได้ช้างเผือกพัง รับลงมาสมโภชแล้ว พระราชทานนามว่า “พระอินทรไอยรา” แล้วกล่าวต่อไปว่า “และให้พระศรีสิทธิธรรมอยู่บริบาล” ทั้งนี้ ดูเรื่องประกอบเข้ากับคำที่เล่า หม่อมฉันอยากสันนิษฐานว่า พระศรีสิทธิธรรมคนนั้นบ้านเดิมอยู่ราวตำบลเกาะเทโพ แขวงเมืองชัยนาท มีความชอบด้วยฝึกพระอินทรไอยราช้างเผือก จะโปรดให้เจ้าเมืองตามประสงค์จึงให้ตั้งเมืองมโนรมย์ ทรงบ้านเดิมของพระศรีสิทธิธรรม มีอาณาเขตออกไปชั่วเสียงช้างร้องโดยรอบ

๕. เขาหิมาลัยเมื่อหม่อมฉันไป สบอากาศก็ได้เห็นเต็มที ถิ่นที่กล่าวทูลกระหม่อมชายได้ทอดพระเนตร เป็นเขาเทือกยาวที่สูงที่สุดอยู่ตรงตอนกลางเมืองคาสีตั้งอยู่ตอนปลายเขาหิมาลัยทางตะวันออก ตรงทางข้ามไปเมืองธเบต ที่ตั้งเมืองสูง ๖๐๐๐ ฟุต เจริญคึกจนเข้าน้ำค้างแข็งแต่หิมะไม่ตกมาถึง ข้อสำคัญที่ทำให้หูผึ่งนั้น เวลาขึ้นไปถึงเมื่อตอนบ่ายเมฆกลุ่มไม่เห็นภูเขาตอนสูงสุก ดูเหมือนเมืองคาสีตั้งอยู่บนยอดเขา มองลงมาข้างล่างแลดูเห็นป่าต้นไม้เมืองหนาวเปลี่ยนเป็น

ต้นไม้เมืองร้อนเป็นชั้น ๆ ลงมาจนถึงป่าเต็งรังที่เชิงเขา เห็นแมงและนกอินทรีบินอยู่ต่ำกว่าที่เรา
อยู่ แต่พอเข้าตรู่ เขาปลุกขึ้นดูเทือกภูเขาตอนที่สูง แขนงคูกอทั้งป่าเห็นเป็นเขาหินเปล่าไม่มีต้นไม้
มีแต่หิมะคลุมเป็นเทือกไป แรกแตกออกดูเขาตอนนั้นเป็นสีชมพู มีหิมะขาวคลุมขาวสว่างาม แรก
แลเห็นถึงชนลูก เมื่อหม่อมฉันไปอากาศก็ดูเทือกเขาสูงแลเห็นถนัดอยู่จนราวเที่ยงหมอกจึงลง
คลุมหมก

๖. ที่ตรัสปรารภถึงความหนาวบนเขาสูง หม่อมฉันมีเรื่องที่จะทูลบรรเลง เมื่อหม่อม-
ฉันไปยุโรปครั้งหลังใน พ.ศ. ๒๔๗๓ วันสมเด็จพระราชินีประเทศซอแลนด์ประทานเลี้ยง ตรัสถาม
หม่อมฉันถึงจะไปไหนอีกบ้าง หม่อมฉันทูลว่าจะไปประเทศสวีตเซอร์แลนด์ ด้วยลูกหญิงเคยถาม
หม่อมฉันว่าหิมะเป็นอย่างไร แม้หม่อมฉันเคยพบหิมะแล้วเมื่อไปยุโรปครั้งแรกก็ไม่สามารถจะบอก
ให้เข้าใจได้ เพราะหิมะเป็นอย่างหนึ่งต่างหากไม่เหมือนน้ำแข็ง จะพาเธอไปให้เห็นหิมะ เจ้าเซนรี
ราชสามีจึงตรัสแนะว่าให้ไปที่เมืองเซมมัต แล้วขึ้นรถเกรินไปถึงยอดภูเขาอัลป์ที่ชื่อว่า คอนเนครัท
สูง ๑๐,๐๐๐ ฟุต ก็จะพบหิมะได้ หม่อมฉันก็ไปตามที่แนะนำ เมื่อขึ้นเขาไม่รู้สึกเค็ดร้อนในเรื่อง
หนาว เพราะเตรียมตัวแต่งเครื่องหนาวไปทุกคน ที่ในรถเกรินเขาก็ทำท่อน้ำร้อนไว้ใต้ที่นั่งอุ่นดี
ตอนจวนจะถึงยอดเขาเห็นน้ำที่ไหลลงมาตามก้อนหินแข็ง รูปร่างเหมือนอย่างฟองน้ำย้อยที่ในถ้ำ
ถึงสถานีรถเกรินแล้วจะต้องเดินขึ้นเนินเขาไปโซเคิลทางสัก ๒ เส้น ตอนนั้นเกิดเค็ดร้อนอย่างแปลก
ประหลาดอันมิได้คาด เพราะบนยอดเขาสูงอากาศเขา ออกซิเจนไม่พอแก่ลมหายใจ เดินไปได้
เพียงสัก ๑๐ ก้าวต้องหยุดยืนหอบเสียครั้ง ๑ หายหอบจึงเดินออกไปอีกพัก ๑ ต้องพักหอบหลาย
ครั้งจึงไปถึงโซเคิล พอถึงโซเคิลก็อุ่นสบายดี ถอดเสื้อโอเวอโค้ตได้แต่บางคนถึงโซเคิลก็เลยเป็น
ลม แต่ที่โซเคิลเขาชำนาญเพราะมีคนไปเสมอเห็นใครเป็นลมก็พาเข้าห้องรักษาอยู่ครู่หนึ่งก็หาย
แต่ได้เห็นและได้เล่นหิมะสมประสงค์ทุกอย่าง นายสมบุญ โชติจิตร ขึ้นหิมะถึงคึกคักหาขวดยาใส่มา
หม่อมฉันบอกว่าประเดี๋ยวมันก็จะละลายเป็นน้ำ ก็ว่าไม่เป็นไรคึกจะเอาหิมะมาให้ถึงเมืองไทย จะเอา
มาได้หรืออย่างไรหม่อมฉันไม่ทราบ

๗. เมืองโบราณที่แนวปรากฏเป็นรูปไข่อีกเมือง ๑ นั้น คือเมืองสารเขตร ที่อยู่
ใกล้เมืองแปรในประเทศพม่า หม่อมฉันได้พรรณาไว้ในเรื่องเที่ยวเมืองพม่าที่ได้ถวายสำเนาไป
แต่ก่อน

ทูลสนองถวายพระหัตถ์ฉบับวันที่ ๑๔ มกราคม

๘. เรื่องพูดควบคำเป็นคู่ๆเป็นนิสัยของไทย ชอบเอาคำพยางค์เดียวควบกัน เช่น
“ฝึกหัด” “จัดแจง” เป็นต้น เพราะเหตุใดจึงชอบควบคำเช่นนั้น พิศุทธเจ้าก็มีหลายอย่าง คือ

เอาคำต่างภาษากวกันทั้งอัถและแปล เช่นท่านทรงยกคำ “ทรงออก” เป็นอุทาหรณ์ก็ได้ อย่าง ๑
เอาคำที่ความคล้ายกันควบให้กินความกว้างออกไปก็มีอีกอย่าง ๑ ยกตัวอย่างคำพวกนี้เช่นว่า
“เล่าลือ” หรือ “บอกกล่าว” คำว่า เล่า และ บอก ความหมายว่ามีตัวผู้พูด คำว่า ลือ และ กล่าว
หมายความว่า เป็นแต่กิตติศัพท์ เอาควบกันว่า “เล่าลือ” หมายความว่า เป็นข่าวที่ได้ยินทุกชนิด
ทุลกระหม่อมชายท่านได้เคยทรงแยกศัพท์คู่ในภาษาไทยแปลศัพท์ภาษาอังกฤษในการทหาร แปล
ศัพท์ Train ว่าฝึก ศัพท์ Drill แปลว่าหัด คู่ก็เข้าที่ ทุลกระหม่อมของเราเคยรู้คำว่า “จัดแจง”
ถึงทรงพระราชนิพนธ์ห้ามมิให้ใช้ ว่าเพราะ ๒ คำนั้นความขัดกันเอง ลองนึกดูพวกคำคู่มีมาก
พิเคราะห์ความคู่เอาคำที่ความคล้ายกันควบให้หมายกว้างออกไปเป็นพื้น

แต่กระบวนที่เขียนหนังสือกันในสมัยใหม่ ดูเหมือนจะเลิกใช้กีดกันความเดิมซึ่งจำ
ต้องใช้ความเพียร ค่ายเห็นเสียเวลาเปล่า ๆ นึกว่าอย่างไรจะถูกหรือจะ “เก้” ก็เขียนอย่างนั้น ต้อง
ให้ขมาบาป เออ ทรงทราบมูลของคำ “เก้” ว่ามาแต่อะไรหรือไม่ หม่อมฉันก็ไม่รู้อยู่เป็นนม
เป็นนาน (นมนานก็เป็นศัพท์คู่แต่คู่ไม่ได้ความเข้ากัน ที่ถูกน่าจะเป็น “เนิ่นนาน”) จนเจ้าพระยา
ภาสว เล่าให้ฟังจึงได้รู้ ว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไปเมืองสิงคโปร์และบะเตเวีย
เมื่อแรกเสวยราชย์นั้น ผู้ไปตามเสด็จเริ่มแต่งตัวใส่เสื้อเบีตอก คล้องผ้าผูกคออย่างฝรั่ง ซ้อมแต่ง
ตัวกันเมื่อเวลาไปในเรือพิทยัมรณยุทธ พระชลธารพินิจจาย (กับตันจุน) เป็นฝรั่งเก่าด้วยเคย
ไปเรียนถึงประเทศอังกฤษ แกเห็นใครแต่งฝรั่งเข้าที่ก็ชมด้วยใช้คำภาษาอังกฤษว่า Gay แต่แก
เป็นญวนเสียงแปร่งเป็น “เก้” คนอื่นก็พลอยว่าเก้ เลยเป็นศัพท์สำหรับชมอะไรที่เข้าที่ต่อมา

๙. พระพุทธรูปนาคปรกนั้น ตามที่พบเก่าเจือขึ้นมาหม่อมฉันเห็นว่าเดิมเป็นเทวรูป
ประดิษฐ์ขึ้นในอินเดียฝ่ายใต้ ครั้นคนถือทั้ง ๒ ศาสนาปนกัน พวกพระพุทธรศาสนาจึงรับ
เอามาสวมกิตเป็นพระพุทธรูป เรื่องที่อ้างในหนังสือปฐมสมโพธิว่า พญานาคมาบังฝนถวายพระ
พุทธรองค์ที่ได้กั้นจักเมื่อแรกตรัสรู้พระโพธิญาณ ก็เห็นเป็นของแต่งเพิ่มขึ้น ด้วยไม่ตรงกับรูป
พระนาคปรก ซึ่งองค์พระนั่งบนอุรุคอาสนบัลลังก์ แม้ในเมืองไทยนี้เองก็มีรูปตัวอย่างให้เห็นการ
สับสน ในระหว่างพระพุทธรูปกับเทวรูปนาคปรก หม่อมฉันไปเห็นพระนาคปรกศิลาองค์ ๑ อยู่ที่ใน
ปรารักษ์สามยอดที่เมืองลพบุรี มีรอยยังเห็นได้ถนัด ว่าเดิมจะทำเป็นพระพุทธรูป แล้วจำหลักให้
นั่งถกเขมรเป็นเทวรูป แล้วกลับพอกแก้เป็นพระพุทธรูป หม่อมฉันเห็นแปลก ได้ให้ย้ายเอาลง
มาไว้ที่ในพิพิธภัณฑสถานจนบัดนี้

๑๐. ที่เรียกพระพุทธรูปอาการต่าง ๆ ว่า “พระปาง” ไปทั้งหมดเป็นด้วยเข้าใจผิดจริง
อย่างทรงพระดำริ มูลของการสร้างพระปางเขาเอาเหตุการณ์ข้อสำคัญในเรื่องพุทธประวัติตั้งเป็น

หลัก สร้างพระพุทธรูปเป็นเครื่องหมายเหตุการณ์นั้น ๆ และมีตำราจำกัดเพียง ๘ ปาง ในส่วนพระพุทธรูปประวัติ คือ เมื่อประสูติทำเป็นรูปกุมารโพธิสัตว์ปาง ๑ เมื่อตรัสรู้พระโพธิญาณ ทำพระพุทธรูปมารวิชัย ปาง ๑ เมื่อประกาศพระศาสนา ทำพระพุทธรูปจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นวงจักรตรัสเทศนา ปาง ๑ เมื่อเสด็จเข้าพระนิพพาน ทำพระพุทธรูปไสยา ปาง ๑ อนุโลมตามบริโภกเจดีย์สถาน ๔ แห่งซึ่งพระพุทธรูปประทานอนุญาตไว้เป็นพระปางชั้นแรกมี ต่อมาเมื่อคนภายหลังสมมติที่พระพุทธรูปทรงทำปาฏิหาริย์เป็นบริโภกเพิ่มขึ้นอีก ๕ แห่ง ก็ทำพระพุทธรูปปางสำหรับที่นั้น ๆ ขึ้นอีก ๔ ปาง คือ เมื่อเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำพระพุทธรูปลีลา ปาง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหาริย์ ทำพระพุทธรูปสมาธิ ปาง ๑ เมื่อทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ทำพระพุทธรูปยืน ปาง ๑ เมื่อทรงทรมานพระยาวันร ทำพระพุทธรูปอุ้มบาตร ปาง ๑ ในสมัยนั้นพระพุทธรูปอาการต่าง ๆ ก็ปั้นไว้ในเครื่องประทับพระเจดีย์แล้ว แต่ท่านนับว่าเป็นพระปางไม่ ชื่อนี้พึงเห็นได้ในศิลาจำหลักรูปพระปางที่ทำในอินเดีย (ได้มาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานในกรุงเทพฯ ก็มี) เขาทำแค่ ๘ ปางเท่านั้น

๑๑. ที่อยากทรงทราบว่า พระสงฆ์วัดบึงบอระขุทธอน้อยอย่างใดถวายพรเมื่อวันปีใหม่ นั้น เมื่อหม่อมฉันไปถึงจวนจบอยู่แล้ว ได้ยินสวด โส อตุลลทโร สันนิษฐานว่าคงสวดเจ็ดตำนานเพิ่มถวายพรพิเศษข้างท้าย

ทูลสนองถวายพระหัตถ์ฉบับวันที่ ๒๑ มกราคม

๑๒. ชื่อเมืองเพชรบูรณ์นั้นเป็นชื่อใหม่ เห็นจะตั้งขึ้นเดียวกันกับตั้งชื่อเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก หม่อมฉันสันนิษฐานว่าราวในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะสังเกตในหนังสือเก่า เช่นจารึกของพ่อขุนรามคำแหงบอกรายชื่อหัวเมืองต่าง ๆ ว่าทางทิศตะวันออกมีเมืองสระหลวง (พิจิตร) สองแคว (พิษณุโลก) ลุ่ม (หล่ม) บาย (ตรงกับเมืองเพชรบูรณ์) ในบานแผนกกฎหมายลักษณะลักพาบท ๑ ตั้งเมื่อรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง ออกชื่อเมืองเหนือเป็นคู่ ๆ กันก็เรียกว่า เมืองสระหลวงสองแคว ห่งยังบางยม เซลียงสุโขทัย ชากังราวกำแพงเพชร ทั้งนี้ เป็นหลักว่าเปลี่ยนชื่อหัวเมืองเหนือต่อภายหลังรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง

๑๓. แต่ก่อนมาดูเหมือนหม่อไทยจะกำหนดใช้เป็น ๓ ชั้น ชั้นต่ำที่มีอาการเพียงตัวร้อน เรียกว่า “ไข้” ชั้นกลางที่มีเวลาจับและส่างเรียกว่า “ไข้จับ” ชั้นสูงที่จับไม่มีส่าง เรียกว่า “ไข้พิษ” แต่รู้อาการของไข้พิษชนิดใด ๆ และอาจรักษาได้ ครั้งหนึ่งเมื่อหญิงเหลื้อย่างเป็นเด็กอายุสัก ๔ ขวบ เจ็บตัวร้อน หม่อมฉันให้พระยาพิษณุประสาทเวชรักษาหลายวันตัวก็ยังร้อนไม่คลาย หม่อมฉันรำคาญต่อว่าพระยาพิษณุฯ ว่ารักษามาเป็นหลายวันแล้วอย่างไรไม่แก้ไขตัวสำเลาได้ แกตอบว่าเป็นไข้พิษ ไข้พิษอย่างนี้ไม่มีทางที่จะให้ตัวสำเลาได้ ได้แต่บำรุงกำลังกับระวังธาตุให้ดีพอครบ ๒๑ วัน ตัวร้อนก็หายไปเอง ก็เป็นอย่างแกว่า ภายหลังหม่อมฉันจึงทราบว่าไข้

อย่างนั้นฝรั่งเรียกว่า ไทฟอยด์ พระยาพิชัยฯ แก่ไม่รู้จักชื่อเรียกได้แต่ว่าไข้พิษ แต่แกก็รู้จักชะนะไข้ รักษาหายได้

๑๔. เรือมอที่บรรทุกสินค้าไปมาในระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเหนือ นั้น ในสมัยนั้นเมื่อก่อนมีรถไฟ หม่อมฉันไปตรวจหัวเมืองทางแม่น้ำเจ้าพระยาพบมาก มีทั้งร้อย มักเป็นของพวกมอญ การหาเลี้ยงชีพด้วยค้าเรือเหนือก็น่าพิศวง เดียวนี้สูญไปหมดแล้ว จึงจะเล่าถึงวิธีค้าเรือเหนือถวายตามที่หม่อมฉันเคยได้ถามทราบมาแต่ก่อน คือ คนค้าอยู่ประจำในเรือหมดตัวกันทั้งครอบครัวเหมือนกับเป็นบ้านเรือน ถึงฤดูแล้งปลายปีซื้อสินค้ากรุงเทพฯ บรรทุกขึ้นไปขายตามหัวเมืองรายทางจนถึงเมืองอุตรดิตถ์ พอจะเข้าฤดูฝน ถอยเรือลงมาจอดตามที่ว่างในลำน้ำแควใหญ่ถางตลิ่งทำไร่ปลูกแตงและยาสูบ พอฤดูน้ำหลากก็เก็บของในไร่บรรทุกเรือล่องลงมากรุงเทพฯ ขาย แล้วซื้อสินค้ากรุงเทพฯ กลับขึ้นไป เมื่อปลายฤดูแล้วเข้าใหม่อีกรอบหนึ่งเสมอทุกปีดังนี้

๑๕. เรื่องปริศนาทรัพย์แผ่นดินเป็นเรื่องน่าพิศวง หม่อมฉันได้กะลงบัญชีแล้ว คิดว่าจะแต่งเป็นนิทานโบราณคดีสักเรื่อง ๑

๑๖. พวกละครชาตรีที่ตั่งบ้านเรือนหน้าวังวรดิสนั้น มีเรื่องทางโบราณคดีควรเล่าถวายได้

แต่เขียนมาเพียงนี้ถึงเวลาเที่ยงในวันจันทร์เสียแล้ว จะต้องส่งร่างจดหมายไปให้เขาคิดพิมพ์ ขอรบกวนผิด (หรือผลัด) ไปทูลต่อจดหมายเวรฉบับหน้า

กรรมิกวรแล้วแต่จะโปรด

ด.จ. ๒๖ ม.ค. ๒๔๘๔

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๘๔

กราบทูล สมเด็จพระราชดำรัสฯ ทราบฝ่าพระบาท

แก้ปริศนา

๑) การเรียกคนแก่ว่ายายตา ไม่เรียกย่าปุ่นนั้น คิดเห็นทางแล้ว เพราะธรรมดาพวกเราแม่ย่อมเป็นผู้เลี้ยงลูก ตั้งแต่เกิดมาก็เห็นยายตากันมาทีเดียว เพราะแม่อยู่กับยายตา ค่าย

ประเพณีของเราจะมีเมียก็ต้องไปอยู่ที่บ้านเมีย ข้าเจ้าผลัดเจ้าผลุยาก็ฉวยเอาตัวไปเลี้ยงเสียด้วย เหตุฉะนั้นจึงเรียกยกย่องคนแก่ว่ายายตา ไม่เรียกเป็นย่าปู่ เพราะย่าปู่อยู่ต่างบ้านนาน ๆ พบไม่ ถนัดที่จะเรียกใช้ หรือบางทีก็รู้สึกว่าย่าปู่มีอยู่ในโลกเสียด้วยซ้ำ

ข้างไทยถิ่นอื่นเขามีเรียกย่าปู่ เช่นคนป่าทั้งคู่อึ่งมากับ “สิงห์กับ” ชาวลำปางเขาเรียกว่า “ปู่เยอ” “ย่าเยอ” แต่นั่นอาจเป็นผู้ตั้งชื่อให้ หมายความว่าคนเราสืบเชื้อสายมาแต่คนป่านั้นก็เป็นได้ ไม่ใช่เป็นคำสามัญ

รายงาน

๒) ตามที่กราบทูลมาด้วยเรื่องแว่นตา นึกซัดใจก็ไปเฝ้าเอาแว่นตาที่บ้านปลายเนิน มาเที่ยวทั้งไว้ที่ไหน ๆ อีก ไม่ต้องลุกไปหยิบให้เสียเวลา ในการเหนี่ยวยด้วยเรื่องแว่นตา รู้สึกได้ว่าเพราะถลอกออกเสีย ถ้าใส่อยู่เสมออย่างเจ้าเจ๊ก แม้นอนหลับตากก็ใส่ จนกรมหมื่นมหิศรพ้อง ว่าท่านเจ๊กใส่แว่นตาไม่มีมูลแล้ว จะไม่ได้ความลำบากเลย เคยเห็นคนบุราณเขาถลอกเอาแว่นตาขึ้นไปไว้บนหน้าผากในเวลาไม่ต้องการใช้ แต่เวลานี้จะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเขาแว่นตาเป็น ขอลดลงอยู่พอดี เคยได้เห็นรูปตลกของฝรั่ง เขียนเป็นคนลงไปกลานหาแว่นตาอยู่ที่โต๊ะเขียนหนังสือ รื้อตะกร้าเศษกระดาษเสียชุดมุน ที่แท้ก็อยู่แก่ตัวเอง แต่นั่นเป็นแว่นตาหนีบผูกเชือก กล้องคอ ไม่ใช่ถลอกเอาขึ้นไปไว้บนหน้าผาก

เหตุเรื่องแว่นเกิดเป็นพิเศชันที่วังวรคฤภมี วันหนึ่งเข้าไปนั่งในห้องน้ำ มีหนังสือพิมพ์เข้าไปด้วย แต่ไม่มีประโยชน์อะไรเพราะลืมแว่นตาอ่านไม่ได้เข้าไปนั่งอยู่เปล่า ๆ ก็มีอบอน ชักลั่นชักโต๊ะซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ออกดู พบแว่นขยายรูปสี่เหลี่ยมรี ได้เอาสองหนังสือพิมพ์ก็เห็นจะแจ่มอ่านได้ ทำให้นึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเคยมีแว่นชนิดนั้นไว้สองทรงพระอักษร แต่แว่นที่พบนั้นดำมมันงอกแฉกจึงให้ชายตึกเอาไปซ่อม บัดนี้เรียบร้อยแล้ว และใช้สองคู่อึ่งอีกอันหนึ่ง

๓) มาอยู่วังวรคฤภมีมีหลานขึ้นมารับใช้ต่างกับที่บ้านปลายเนินมาก

๔) เมื่อวันที่ ๒๒ ได้รับหมายพระราชวัง ๒ ฉบับ บอกจะมีการบวงสรวงพระบ้าย ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ณ วันที่ ๒๗ มกราคม ฉบับ ๑ กับบอกกำหนดการเลี้ยงพระถวายผ้าจำนำพรรษา วัดราชประดิษฐ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ วัดราชบพิธ วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ อีกฉบับ ๑

ลายพระหัตถ์

๕) เมื่อวันเสาร์ มกราคม วันที่ ๒๕ ไปบ้านปลายเนิน พบลายพระหัตถ์เวรปะปิด ลงวันที่ ๒๑ มกราคม แม้จะมีสลักหลังให้ส่งที่วังวรคฤภมี เขาก็ส่งที่ปลายเนินตามเคยนั่นเอง แต่

ไม่เป็นไรมิได้ จะส่งที่ไหนก็ได้ เป็นในกรุงเทพฯ ด้วยกัน ตัวอยู่ที่ไหนก็มีคนส่งไปให้ที่นั้น
ลายพระหัตถ์ฉบับนี้แปลกแต่มีตราเลข ๑ ฝรั่งอยู่ในวงกลมประทับที่หลังของวงโตสัก เช่นคิเมตร
๑ เห็นจะได้ เขาคงหมายกองตรวจแทนตราสามเหลี่ยม ซึ่งเลิกไม่ได้ประทับมานานแล้ว
จะกราบทูลสนองความในลายพระหัตถ์ฉบับนี้ลงข้อต่อไป

๖) เป็นพระเดชพระคุณ ที่ทรงพระเมตตาโปรดอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงอะไรต่าง ๆ
ที่ตำหนักวังวรดิศได้ตามใจ เมื่อต้องการสิ่งใดก็ได้เฝ้าขากษัตริย์ก่อนที่ได้รับประทานอนุญาตแล้ว
ห้องทรงพระอักษรก็ได้ใช้แล้ว สิ่งอันใดซึ่งทรงตั้งไว้ก็อยู่ตามเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรเพราะ
ไม่กีดขวางเลย ที่สำหรับจะเขียนหนังสือก็ว่างอยู่พอแล้ว ใช้ห้องทรงพระอักษรนั้นเฉพาะแต่
กลางวัน ถึงเวลากลางคืนก็ย้ายมาทำในกรงที่เจดีย์กันไต้เพราะไต้ลมเย็นสบายกว่า ที่จริงไม่ควร
ย้ายไปย้ายมาให้ลำบาก ในกรงเจดีย์กันไต้แห่งเดียวก็ควรพอแต่ที่นั่นกลางวันนั่งไม่ได้ ร้อน
เต็มที ด้วยหลังคาเป็นเพิงคาบส่งไอร้อนลงมาที่เจดีย์ ได้ยินว่าฝ่าพระบาทประทับอยู่ที่ต้องย้าย
เช่นนั้นเสมอ

๗) จะกราบทูลให้ทรงสังเกตในเรื่องเสวตฉัตร ซึ่งจัดเป็นลำดับตามยศ

ก - เสวตฉัตร กำหนดว่าวังหลวง ๔ ชั้น วังหน้า ๗ ชั้น แต่เสวตฉัตรพระคชาธาร
วังหลวงลดเหลือ ๗ ชั้น วังหน้าลดเหลือ ๕ ชั้น วังหลังไม่เคยเห็น ถ้ามีก็คงเป็น ๓ ชั้น จะลด
ยศลงเสียด้วยเหตุใด ตามที่เคยได้ยินกล่าวถึงเหตุก็เป็นว่าใกล้ก่อนอันตรายที่จะหักโค่น จะถือเอาว่า
เป็นของกิดขึ้นใหม่ โดยไม่สมควรจะได้หรือไม่ แม้การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแต่ก่อนก็
ถวายเสวตฉัตรพระคชาธารซึ่งมีอยู่ ๗ ชั้นนั่นเอง เพิ่งมาทำเปลี่ยนใหม่เป็น ๔ ชั้น เมื่อในงานบรม-
ราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖ แต่ก็ได้ใช้อะไรนอกจากการพระราชพิธีนั้นเท่านั้น ถ้าลดชั้นได้จะตั้ง
กำหนดชั้นเป็นยศไว้ทำไม

ข - กระบวนแห่พระเจ้าแผ่นดินมีจ่าฝ่าย ๗ ชั้นก็มี ๕ ชั้นก็มี ๓ ชั้นก็มี ชั้นเดียวก็มี
ฉัตรเบญจรงค์งานพระเมรุก็ตอกขึ้นไปถึง ๑๑ ชั้น จะว่าที่ทุกกำหนดชั้นเป็นยศ จะพูดถึงเสวตฉัตร
ก็ใช่เชิง

ก - รูปจำลองที่พระนครวัด ไม่พบฉัตรซ้อนชั้น มีแต่ชั้นเดียวแต่มาากัน เข้าใจว่า
ได้แก่เครื่องพระอภิรมทุกวันนี้ น่าเข้าใจว่าการซ้อนชั้นฉัตรจะมีชั้นที่หลังจำลองภาพในครั้งนั้น

๘) เรื่องไม้กางเขนครึ่งพระเยซู ฟังพระคำรัสเล่าพร้อมทั้งเห็นรูปที่ตำหนักออกจะ
หวั่น ผันว่าได้เคยทำไม้กางเขนถวาย ดูเหมือนฝ่าพระบาททรงได้รูปพระเยซูมาแต่เมืองนอก
แกะด้วยงา ยังจำคำช่างฝรั่งเขาบอกไว้ ด้วยเรียนการให้ทำแก่เขา เขาว่าไม้กางเขนนั่นสามด้าน
เบื้องบนยาวเท่ากัน แต่ด้านล่างต้องยาวกว่าสามด้านเบื้องบน ที่ทำเท่ากันทั้งสี่ด้านนั้นผิด แต่
รูปซึ่งอยู่ในกรอบบนตำหนักไม่ใช่ของที่ทำถวาย รูปพระเยซูก็ลงสีทั้งไม้กางเขนก็ใหญ่กว่า ต้อง

เป็นคนละองค์ องค์นั้นจะเป็นฝ่าพระบาทตรัสสั่งให้ทำหรือมิใช่ ก็สงสัยในความจำ ถ้าไม่ใช่ก็เป็นเจ้านายพระองค์อื่น

มีของในตู้ที่ทำหน้าวัววรรคซึ่งอยากรู้้อย่างหนึ่ง คือรูปปรางค์เล็กทำด้วยเงิน ซึ่งตั้งอยู่ที่สุดทางซ้ายว่าเป็นรูปปรางค์อะไรที่ไหน ที่จริงของทั้งนั้นได้เคยตรัสบอกมาที่หนึ่งแล้วว่าการเมืองต่าง ๆ ทำถวาย แต่จำไม่ได้ ได้สอบถามชายดึกก็บอกไม่ได้ด้วยไม่รู้ มีแต่ฝ่าพระบาทองค์เดียวที่จะตรัสบอกซ้ำให้ทราบได้

๔) หนังสือฉบับที่ตรัสบอกว่าหาย ได้หยิบร่างให้หญิงอามตึกพิมพ์เป็นสำเนาเพื่อจะส่งมาถวายกับหนังสือฉบับนี้ เธอคาดว่าคงไม่หาย คงไปได้แต่อยู่ที่ไหนแห่งหนึ่ง ก็จริง ๆ ได้รับลายพระหัตถ์คราวนี้ตรัสบอกว่าได้ทรงรับแล้วเลยไม่ต้องอามตึกพิมพ์อีก.

กรรมนิกรแล้วแต่จะโปรด

พร

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคมเมื่อวันเสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า ลายพระหัตถ์มาคราวนี้แปลกที่กักซองเปิดตรวจในกรุงเทพฯ แล้วมีกระต่ายตราพนักงานกรมไปรษณีย์สีแสดปีกผืนใหม่ ๒ แผ่น และมีตรารูปเลข ๗ ฝรั่งอยู่ในวงกลมสีม่วงประทับบนกระต่ายแสดนั้นเหลือมาถึงตัวของ ๑ คง เป็นเครื่องหมายว่าพนักงานไปรษณีย์อังกฤษหนึ่งก้าวเปิดกระต่ายแสดของไทยออก เอาจดหมายออกตรวจที่ป็นนี้อีกครั้งหนึ่ง ยังไม่เคยเห็นรอยตักของตรวจอย่างเปิดเผยทั้ง ๒ ประเทศเหมือนอย่างนี้มาแต่ก่อน แต่ก็ไม่ว่าสำคัญอันใดสำหรับจดหมายเวร

ทูลความที่ยังค้าง

๑) พวกละครชาตรีที่อยู่หน้าวังวรรคนั้น มีเรื่องตำนานปรากฏในหนังสือพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ สมเด็จพระยาบรมมหาราชยุรวงศ์ เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ยกกองทัพลงไปปราบขบถเมืองไทรบุรีตั้งกองทัพหลวงอยู่ ณ เมืองสงขลา เวลานั้นกำลังเกิดทุกข์ภัยในแขวงเมืองพัทลุงและเมืองนครศรีธรรมราช มีพวกราษฎรที่คอยอยากพากันไปยอมเป็นบ่าวขอข้าวนายทัพนายกองกินแล้วเลยติดตามเข้ามากรุงเทพฯ เป็นอันมาก ที่ในหนังสือพงศาวดารว่า “ยอมเป็นบ่าว” นั้น ที่จริง “ยอมเป็นทาส” เพราะเข้าไปในลักษณะทาส

๗ จำพวกตามกฎหมาย คือ ๑ ทาสสินไถ่ ๒ ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย ๓ ทาสรับมรดก ๔ ทาสมีผู้ให้ ๕ ทาสที่ช่วยพ้นจากอาญา ๖ ทาสที่ช่วยรอดจากทุกภิกขภัย ๗ ทาสเชลยศึก เพราะฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้ไถ่พวกชาวเมืองพัทลุงและเมืองนครศรีธรรมราชที่เข้ามากรุงเทพฯ ครั้นนั้นให้พ้นจากทาสแล้วให้รวมเป็นไพร่หลวง ๑ หักทำการก่ออิฐถือปูนสำหรับสร้างพระอาราม เรียกว่า “กรมเกณฑ์บุญ” ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบล “สนามควาย” ที่เป็นอำเภอนางเลิ้งบัดนี้ ในพวกชาวเมืองพัทลุง และชาวเมืองนครฯ ที่เข้ามาครั้งนั้นมีคนที่เคยเป็นโนห์รามาด้วย เข้ามาเล่นโนห์ราในกรุงเทพฯ คนชอบดูจึงเลยเล่นเป็นอาชีพสืบกันมากกว่าร้อยปีแล้ว แต่ชื่อเรียกว่า “ละครชาตรี” นั้นไม่ปรากฏทางเมืองพัทลุง และนครศรีธรรมราช คงเป็นชื่อเรียกกันขึ้นในกรุงเทพฯ เพราะเหตุใดจึงเรียกเช่นนั้นได้แต่สันนิษฐานประกอบกับศัพท์ “ชาตรี” เช่นว่าเป็นชายชาตรี (ตามศัพท์ดูเหมือนจะแปลว่าผู้เกิดในตระกูลดี) ซึ่งเข้าใจกันเป็นสามัญว่าเป็นพวกที่รู้เล่ห์กลต่าง ๆ ตามได้ยินกล่าวกันมากก็ว่าพวกละครชาตรีเป็นเช่นนั้น เดิมทีจะเป็นเพราะคนเห็นเป็นของแปลกและหาไปเล่นได้ด้วยเงินโรงดู ๆ จึงชอบหาละครชาตรีไปเล่นแก้สันทนจนเลยเป็นธรรมเนียม หม่อมฉันยังจำได้เมื่อเป็นเด็กเคยเจ็บมากครั้งหนึ่ง พอหายขึ้นผู้ปกครองมีละครชาตรีแก้สันทนที่เฉลียวหน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลานั้นตัวละครเอกชื่อนายหนู ใช้เครื่องแต่งตัวอย่างละครกรุงเทพฯ ผิดกันแต่เพียงตัวเปล่าไม่ใส่เสื้อกับสวมกำไลมือข้างละหลายเส้นอย่างโนห์รา ต่อมาก็เห็นละครชาตรีมักไปเล่นแก้สันทนตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นวัดบวรนิเวศ และที่ศาลเจ้าหอกลองเป็นต้น แต่ภายหลังมาเห็นจะเป็นเพราะถูกห้ามมิให้เล่นตามที่นั้น ๆ จึงเปลี่ยนประเพณีมาเล่นที่บ้านและเลยเกิดวิธีรับเหมาแก้สันทนดังได้ทอดพระเนตร เมื่อแรกหม่อมฉันมาอยู่วังวรดิศก็ประหลาดใจที่ได้ยินเสียงเล่นละครชาตรีที่หน้าบ้านบ่อย ๆ จึงสืบถามดู ได้ความว่าที่ถนนหลานหลวงมีบ้านละครชาตรีสักหกเจ็ดบ้าน แต่ที่จริงบ้านหนึ่งมีละครเพียงคนเดียวหรือสองคนเท่านั้น บ้านไหนรับเหมาแก้สันทนก็เรียกตัวละครบ้านอื่นไปประสมโรงเล่นเอาค่าจ้างแบ่งกัน พวกละครแต่งตัวและร่าอย่างละครกรุงเทพฯ ถนัดเล่นละครนอกด้วย ในการแก้สันทนเล่นเป็นละครชาตรีแต่ตอนเบิกโรง ๆ แล้วก็เล่นละครนอกต่อไปจนตลอด

๒) คำหนักใหญ่ในวังวรดิศนั้น เผอิญได้เหมาะทั้งพื้นที่กับทิศประกอบกัน หม่อมฉันหวังว่าเสด็จประทับอยู่คงจะรู้สึกสบายดี จะเลยทูลให้ทอดพระเนตรของในตำหนักอีกสิ่ง ๑ ซึ่งอยู่ในห้องพระ คือ สมุดไทยเขียนพระธรรมที่อยู่ในตู้ตรงหน้าพระลงมา เมื่อหม่อมฉันทำหนังสือสำหรับหอพระสมุด มีผู้เอาสมุดพระธรรมสำหรับทั้งเตียงสวดมาขายเนื่อง ๆ สังเกตดูเป็นหนังสือ ๓ อย่าง คือ ภาณวาร สำหรับสวดมนต์ในการมงคลอย่าง ๑ หนังสืออภิธรรมอย่าง ๑ มัลลย

อย่าง ๑ สำหรับสวดศพ หนังสือภาณวารมีน้อย มีหนังสือสวดศพเป็นพื้น เมื่อเลือกหาซื้อได้ฉบับสำหรับหอพระสมุดแล้ว มีผู้เอาสมุดภาณวารเล่มนี้มาขาย หม่อมฉันเห็นเขียนลายทองที่ใบปกเป็นรูปมังกรแบบวังหน้าครั้งรัชกาลที่ ๑ ข้างในก็เขียนอักษรขอมย่อ และมีรูปภาพดูตั้งใจจะทำอย่างประณีต ขนาดสมุดก็ย่อมแปลกกับที่เคยเห็นจึงซื้อมา แล้วให้ทำตุ้มไว้ที่หน้าพระ ขอให้ทรงเอาออกมาพิจารณาเถิด

๓) ข้อที่ว่าพม่าเรียกพระเจ้าแผ่นดินไทยว่าพระเจ้าปราสาททองนั้น หม่อมฉันได้ยินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสเล่าเป็นครั้งแรก ว่าเมื่อเสด็จไปอินเดีย แวะที่เมืองเมะลาลัง พม่าที่มารับเสด็จเรียกพระองค์ว่า “พระเจ้าปราสาททอง” นึกสงสัยว่าพม่าจะได้ยินคำนั้นไปจากเมืองไทย ที่เรียกสมเด็จพระรามาธิบดีว่าพระเจ้าปราสาททอง หรือพม่าคิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่เมื่อรับเสด็จครั้งนั้น และคิดเห็นต่อไปว่าคงเรียกด้วยคำภาษาพม่า ล่ามมาแปลทูลเป็นภาษาไทยว่าพระเจ้าปราสาททอง ต่อมามาสักแฉ่งเห็นในหนังสือราชาธิราช เรียกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพม่าว่า “พระเจ้ามณฑะเทียรทอง” ก็คิดเห็นว่าเดิมคงเป็นคำภาษาพม่า ไทยผู้แปลหนังสือราชาธิราชแปลว่ามณฑะเทียรทอง นึกสงสัยว่าเดิมจะเป็นคำพม่าคำเดียวกัน แต่ไทยคน ๑ จะแปลว่า “มณฑะเทียร” อีกคน ๑ จะแปลว่า “ปราสาท” ไถ่หรือไม่ เมื่อหม่อมฉันไปเมืองพม่าได้ลองหาคำภาษาพม่า ได้ความว่าพม่าเรียกปราสาทว่า Pya That ตรงกับไทย แต่เรียกมณฑะเทียรต่างไปว่า Zawng ต้องผูกคำพม่าว่า Shwe Pya That Min จึงตรงกับคำว่าพระเจ้าปราสาททองและต้องผูกคำพม่าว่า Shwe Zawng Min จึงตรงกับคำว่าพระเจ้ามณฑะเทียรทอง พม่าจะเรียกสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่า Shwe Pya That Min หรือใช้คำอื่น ซึ่งความตรงกันเช่นนั้นทราบไม่ได้ แต่ก็วินิจฉัยปราสาททองก็มีในพระราชวังเมืองพม่าเหมือนกันกับในเมืองไทย ปราสาททองของไทยมิใช่ของแปลก และใช้ปราสาททองเป็นที่ทำพระราชพิธีมิใช่เป็นที่เสด็จประทับเหมือนกันทั้งไทยและพม่า เพราะฉะนั้น ที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินไทยว่าพระเจ้าปราสาททองหมายความว่าพระยศสูงสุดเสมอกันกับพระเจ้าแผ่นดินพม่าเท่านั้น ส่วนวินิจฉัยคำมณฑะเทียรทองนั้นต่างไปอีกอย่างหนึ่ง เพราะคำ “มณฑะเทียรทอง” “ตำหนักทอง” และ “หอคำ” หมายความว่าอย่างเดียวกัน เรียกว่าพระเจ้ามณฑะเทียรทองหรือพระเจ้าตำหนักทอง หรือพระเจ้าหอคำ ก็หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งอยู่เรือนทองเหมือนกัน คือเป็นคำสำหรับพลเมืองเรียกพระเจ้าแผ่นดินของตนทำนองเดียวกับเรียกว่าเจ้าชีวิตหรือขุนหลวงและในหลวง ถ้าพม่าเรียกสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่าพระเจ้ามณฑะเทียรทอง ก็ใช้คำเดียวกันกับที่พม่าเรียกพระเจ้าแผ่นดินของตนเองเท่านั้น วินิจฉัยชวนให้เห็นว่าคำที่พม่าเรียกว่า พระเจ้าปราสาททองก็ดี หรือแม้เรียกว่าพระเจ้ามณฑะเทียรทอง ก็ดี มิใช่คิดประดิษฐ์ขึ้นใหม่หรือเรียกตามพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี เขาเรียกตามเกียรติยศที่นับถือกันในประเพณีพม่า ขอให้ทรงพิจารณาเถิด

๔) ตรัสเล่าถึงหญิงปลื้มจิตรเรียก “เชียด” ทำให้หม่อมฉันนึกขึ้นถึงที่ตัวเองเป็น “ชวด” (หรือ “ทวด”) เดียวนี้หม่อมฉันมีเหลนทางจุลทิศ ๔ คน ทางหญิงพร้อมเพราพรรณ ๕ คน ทางชายทรงวุฒิภาพ ๓ คน รวมถึง ๑๒ คน ได้เคยเห็นเหลนแต่ลูกหญิงสุภาพเพราพรรณ ซึ่งเกิดที่ปีหนึ่งแต่ ๒ คนเท่านั้น ก็เข้าไปกรุงเทพ ฯ แต่ก่อนพูดได้ เพราะฉะนั้นหม่อมฉันยังไม่เคยได้ยินใครเรียกว่า “ชวด” เลยจนบัดนี้

สนองลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๘ มกราคม

๕) ที่ทรงปรารภถึงความลำบากในการใช้ฉลอง (หรือสนอง) พระเนตรนั้น หม่อมฉันก็เคยเป็นเช่นเดียวกัน ได้คิดแก้ไขอย่างนี้ คือ มีแว่นตาว่างประจำไว้ที่โต๊ะเขียนหนังสือ คู่ ๑ ประจำไว้ที่ข้างเก้าอี้อ่านหนังสือคู่ ๑ เป็นนิจ แม้มีกิจต้องเอาไปใช้ที่อื่น ใช้แล้วก็รีบส่งคืนไปไว้ที่เดิมทันที เวลาไปนอกบ้านมีแว่นตาใส่กระเป๋าลือไปอีกคู่ ๑ ต่างหาก อะไรจะรำคาญ ยิ่งกว่าแว่นตาหายนั้นไม่มี

๖) เมล็ดมาคราววันอาทิตย์ที่ ๒ กุมภาพันธ์นี้ ได้รับจดหมายหลานแมวจับ ๑ อวตว่า เสด็จฯ ไปประทับที่วังวรดิศสนุกกรีกกรีนพากันรื่นเริงมาก หม่อมฉันก็ยินดีและไม่ประหลาดใจ ด้วยแก้เปลี่ยวใจของพวกวังวรดิศได้จริง ๆ

๗) ซึ่งทรงใช้ห้องเขียนหนังสือกับทรงที่เจดีย์ข้างคานไต้บนตำหนักวังวรดิศผลัดเวลากันนั้นเหมือนอย่างหม่อมฉันใช้ทีเดียว เพราะเหตุอย่างเดียวกัน

๘) เรื่องรูปพระเยซูที่หม่อมฉันทูลวานให้ท่านทรงทำไม้กางเขนนั้น หม่อมฉันลืมสนิท ตรัสขึ้นจึงนึกได้ เมื่อหม่อมฉันไปยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ไปเห็นรูปพระเยซูทำด้วยงารูป ๑ ฝีมือแกะดี ชอบใจจึงขอมมา เมื่อเอาไปถวายให้ท่านทูลพระเนตรตรัสติว่ารูปพระเยซูท่านนั้นเขาทำสำหรับติดไม้กางเขน ถ้าไม่มีไม้กางเขนทำอย่างนั้นไม่มีมูล หม่อมฉันเห็นชอบด้วย จึงทูลวานให้ทำไม้กางเขน แล้วจะได้ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงหรืออย่างไรจำไม่ได้

๙) รูปพระปรารักษ์เล็กทำด้วยเงินที่ตรัสตามมานั้น เขาให้หม่อมฉันที่สกลนคร เขาตั้งใจทำเป็นรูปเทวสถานอรคินารายณ์เชิงเวงที่อยู่บนไหล่เขาแห่ง ๑ ใกล้ ๆ กับที่ตั้งเมือง เป็นปรารักษ์ยอดเดียวขนาดสักเท่าองค์ ๑ ในปรารักษ์ ๓ ยอดที่เมืองลพบุรี

๑๐) ที่ท่านทรงเขียนรูปศาลาพราหมณ์ยอพระกสิณปูพื้นกระดานนั้นไม่ผิด ถึงจะมีพรมปูด้วยก็ยิ่งถูก เพราะเป็นศาลาพระอินทรนฤมิต.

การมิกการแล้วแต่จะโปรด

ถึง ๒๖ มกราคม

ตำราเครื่องต้นเครื่องทรงแต่โบราณกับคำอธิบาย

ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร
และ คำวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ของ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

(จากเอกสาร ร. ๗ หมายเลข ๔/๓๗ เรื่อง กรมพระยาดำรงราชานุภาพตำราเครื่องทรงแต่โบราณ)

สำเนา ที่ ๒๔๕๒ รับวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕
ที่ ๔/๑๕๐

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

แจ้งความมายัง ท่านเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ

ด้วยเจ้าคุณแจ้งความว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตามข้าพเจ้าถึงเรื่องเครื่องทรงตามตำราโบราณ อันมีอยู่ในกรมพิธีการเสนา ซึ่งพระราชนิพนธ์มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ข้าพเจ้าได้ให้คัดเฉพาะตำราเครื่องทรง ส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเจ้าคุณจะได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย.

พิเคราะห์ดูอายุของตำราเป็นครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยเกล้าฯ ถวายถึงพระมาลาเสด็จสูงและเสด็จเสนา อันได้เข้ามาแต่ฝรั่งเศส และแปลกลที่มีวิธีปักขนนกเป็น ๒ อย่าง ปักขนนกนอน (อย่างฝรั่งเศส) อย่าง ๑ ปักขนนกตั้ง (อย่างเปอร์เซีย) อย่าง ๑ แต่มีเครื่องทรงแบบอื่นซึ่งเห็นได้ว่าเป็นของโบราณแก่กว่ารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ จึงสันนิษฐานว่าตำราจะเป็นของเก่าตำราเก่ามาปรุงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ หรือภายหลังนั้นมา.

แหล่งของตำราซึ่งนางแว บุนนาคได้มาทูลเกล้าฯ ถวาย เชื่อได้ว่าเดิมเป็นของเจ้าพระยาศรีธรรมราช (บุญรอด) ต้นสกุลบุญรอด ซึ่งปรากฏในพงศาวดารว่าเป็นผู้รู้แบบแผนการปักขนนกหรือย้อมผ้า โดยได้รับราชการมีตำแหน่งอยู่ในกรมวังครั้งสมัยนั้น เห็นจะได้สำเนาตำราติดตัวมา ไม่ได้มาเรียบเรียงขึ้นใหม่ด้วยความทรงจำ.

มีคำบางคำในตำราซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ออก แห่ง ๑ ว่า ว่าด้วยเครื่องทรงเวลาเสด็จทางชลมารคไปพระพุทธรูปว่า “ถวายพระฉายด้วย” นับในเครื่องทรงอย่าง ๑ จะหมายความว่าอย่างไร ยังนึกไม่เห็น อีก ๒ แห่งในเครื่องทรงเสด็จวัดพระศรีสรรเพชญ์ว่า “ทรงพระภูษาจีบใจ

* สะกดการันต์ วรรคตอน และเชิงอรรถ คงตามต้นฉบับ

ชายพกห้อยสรีร์ก ครุยทองปักหล้า" ต่อมาว่า "ฉลองพระองค์ปราสาทเวียนนก" ๒ แห่งนี้ก็ยังตีความไม่ออก หรือจะเป็นถ้วยเขียนฉลุมาแต่ในตำราเดิมก็เป็นได้.

กรรมกิจแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

(ลงพระนาม) ดำรงราชานุภาพ

นายกราชบัณฑิตยสภา.

* * * * *

(สำเนา)

ที่ ๕๒/๑๘๔๖

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘

ขอประทานกราบทูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ,

ตามลายพระหัตถ์ที่ ๘/๑๘๐ ลงวันที่ ๑๓ เดือนนี้, ประทานสำเนาตำราเครื่องทรงโบราณและเครื่องพิไชยสงครามมาเพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น, ข้าพระพุทธเจ้าได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว.

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยามหิธร

* * * * *

นาม กรมพระดำรงราชานุภาพ ที่ - ลงวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

ใจความ ทูลเกล้า ฯ ถวายตำราเครื่องต้นเครื่องทรงแต่โบราณ กับคำอธิบาย

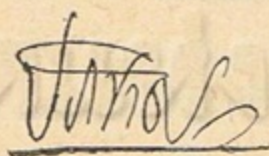
ทูลเกล้า ฯ ถวาย วันที่ ๑๔/๙/๒๔๗๑

พระราชทานมา วันที่ ๑๔/๙/๒๔๗๑

พระราชกระแส

หมายเหตุ

รับแล้ว. ขอบพระหทัย.

* * * * *

วังวรดิศ

วันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

แจ้งความมายัง ท่านเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ

ด้วยข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลไว้ว่าจะทำบันทึกเรื่องเครื่องต้นเครื่องทรงตามตำราโบราณ ซึ่งได้รับพระราชทานมาไว้ในหอพระสมุด ฯ ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศ-

รานุกัตติวงศ์ทรงรับว่าจะวินิจฉัยศัพท์ซึ่งข้าพเจ้าสงสัยด้วยนั้น บัดนี้ทำสำเร็จแล้วทั้งสองอย่าง
ข้าพเจ้าจึงส่งมายังเจ้าคุณเพื่อจะได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย.

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ต๋ม ๒๖ ๒๕๑๔

ตำราเครื่องต้นเครื่องทรงแต่โบราณ กับคำอธิบาย

อธิบายตำราเครื่องต้นเครื่องทรงแต่โบราณ

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๘ เวลางานเฉลิมพระชนมพรรษา นางแวว บุญรัตพันธุ์ ข้าหลวง
เดิมซึ่งเป็นภรรยาเจ้าพระยาศรีธรรมราช (เวก บุญรัตพันธุ์) นำคัมภีร์ลานผูกหนึ่งเป็นหนังสือ
เรื่องสำหรับตำราโบราณต่าง ๆ ของเจ้าพระยาศรีธรรมราชขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย สนองพระเดชพระ
คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานแก่พระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ให้รับมรดกไว้ในหอพระสมุด ฯ
สำหรับพระนคร

นายกราชบัณฑิตยสภาพิจารณาคูหนังสือในคัมภีร์ลานนั้น เป็นตำรา ๑๑ เรื่อง เรียง
เป็นลำดับกันดังนี้ คือ

- ๑ เรื่องพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ๒ ตำราราชาภิเษกภาษาบาลีคัดมาจากหนังสือฎีกามหาวงศกับหนังสือทศนิยมนครกณฑ์
- ๓ ตำราเครื่องต้นเครื่องทรง
- ๔ คำเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงครองราชสมบัติ
- ๕ คำกระทำการสัตยาบันถวายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จผ่านพิภพ
- ๖ พระชันษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔

- ๗ เรื่องการพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าพระขวัญกรุงศรีอยุธยา
 ๘ เรื่องการพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ในรัชกาลที่ ๑
 ๙ เรื่องการพระราชพิธีลงทรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒
 ๑๐ เรื่องการพระราชพิธีโสกันต์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒
 ๑๑ พระราชบัญญัติตั้งค่านำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๔
 ตำรา ๑๑ เรื่องที่กล่าวมา ได้เคยพบในหนังสืออื่นแล้ว ๑๐ เรื่อง แต่ตำราเครื่องต้น

เครื่องทรงแสดงโดยพิสดารอย่างในกัมภีรนี้ยังหาเคยพบมาแต่ก่อนไม่ จึงพิเคราะห์จะเพาะตำรา
 เรื่องเครื่องต้นเครื่องทรงกิดเห็นความคงจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑ เครื่องต้นเครื่องทรงซึ่งกล่าวพรรณนาในตำรานี้ เป็นแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา
 สมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) หรือถ้าจะว่าอีกนัยหนึ่ง แบบ
 เครื่องต้นเครื่องทรงซึ่งพรรณนาในตำรานั้นบางอย่าง เช่น เครื่องต้นกับเครื่องพิชัยสงครามและ
 เครื่องทรงประพาสมีมาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๖ แล้ว แบบบางอย่างเช่นเครื่องทรง
 อย่างเทศเห็นจะเป็นของมีขึ้นเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๖ แล่น่าจะมีแบบเครื่องทรง
 บางอย่าง ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมของเก่าเมื่อภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๖ รวมแบบทั้ง ๓
 สมัยที่กล่าวนั้นเข้าเป็นตำราอันปรากฏอยู่ในกัมภีรนี้ จะแต่งตำรานี้ขึ้นเมื่อใด ข้อนี้ได้แต่สันนิษฐาน
 ว่าเห็นจะก่อนรัชกาลพระเจ้าบรมโกศแล้ว คงจะมีเป็นหนังสือเขียนไว้ในกรมภูษามาลา แต่
 ตำรานั้นน่าจะสูญเสียเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา คงมีแต่ข้าราชการ กรุงศรีอยุธยาซึ่งมารับราชการ
 ในกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นเจ้าพระยาศรีธรรมราช (บุญรอด) ต้นสกุลบุญรัตพันธุ์ เป็นต้น ได้เคย
 อ่านตำรา หรือได้เคยเห็นพระเครื่องต้นเครื่องทรงมาแต่ก่อน ครั้นเมื่อแรกสร้างพระนครอมร-
 รัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้รวบรวมตำราโบราณที่
 ยังเหลืออยู่ แลให้ประชุมข้าราชการซึ่งเคยรู้เห็นขนบธรรมเนียมราชการกรุงศรีอยุธยาช่วยกัน
 ร้อยกรองแบบแผนต่าง ๆ ขึ้นเป็นตำราสำหรับพระนครต่อไป หนังสือตำราเครื่องต้นเครื่องทรง
 ที่กล่าวนี้ จึงเกิดมีขึ้นครั้งนั้น ในคราวเดียวกันกับตำราอื่น ๆ ซึ่งปรากฏอยู่อีกเป็นอันมาก

๒ แต่ละขณะระเบียบเรียบเรียงตำราเครื่องต้นเครื่องทรงในหนังสือซึ่งปรากฏอยู่ใน
 กัมภีรตานี้ ดูเหมือนนิกอย่างใดได้ก่อนก็เขียนลงเป็นลำดับไป (ดังแสดงที่เลขตามตำราไว้ให้เห็น
 ต่อไปข้างหน้า) มิได้จัดเป็นหมวดหมู่ ปรากฏเพียงเครื่องต้นเครื่องทรงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินมี
 ๑๐ อย่าง เมื่อสังเกตดูเห็นว่าลักษณะเครื่องต้นเครื่องทรงนั้นต่างกันเป็น ๔ ประเภท คือ ประเภท
 เครื่องต้นมี ๕ อย่าง ประเภทเครื่องพิชัยสงคราม มีอย่าง ๑ ประเภทอย่างเทศ (คืออย่างต่าง
 ประเทศ) ๒ อย่าง ประเภททรงประพาส ๒ อย่าง จะพรรณนาแต่ละอย่างตามประเภทต่อไป.

ประเภทเครื่องต้น

อย่างที่ ๓ ในตำรา

เครื่องต้น (เต็มยศใหญ่)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ เช่น ทรงพระราชรถหรือทรงเรือพระที่นั่งถึงเสด็จไป
พระราชทานพระกรุณา

ทรงเครื่อง ๑๓ สิ่ง

- ๑ พระมหาพิชัยมงกุฏ
- ๒ ดอกไม้พวงมีกลิ่นหอรร้อยพลอยมรกต
- ๓ ฉลองพระองค์ปรา (? ปก ? ปรก) สักวียนยศที่ทับทิม
- ๔ ทองพระกรลงยาราชาชาติประดับพลอย
- ๕ พระธำมรงค์
- ๖ (ก) รักพระองค์หนามขนุน จันประดับพลอย ไบโพธิ์ทองร้อยร้อยสารค (หรือ
มิฉะนั้น ข.) สารร้อยปวหล่า ประคำทองพองมุกด์กรองเป็นตาข่าย มีประ (จำ)
ยาม (ตกจำนวน) ดอก (หรือมิฉะนั้น ค.) สุวรรณกะถอบ แพรพื้นเขียวปัก
เป็นก้านแย่ง ตาข่ายนั้นร้อยปวหล่า ประคำทองไบโพธิ์ห้อย.
- ๗ มหาสังวาลแก้วกุดันประดับพลอย ทับทิมหรือมรกต
- ๘ รักพระอุระทองคำกุดันพลอยแดง ดอกจันทน์ที่บ ๖ แผ่น
- ๙ ชายไหวประดับพลอยต่าง ๆ
- ๑๐ ชายแครงประดับพลอยต่าง ๆ ห้อยหน้า
- ๑๑ พระภูษาจีบโจง รัดเขียวแดงม่วงทอง เชิงปักประดับพลอยต่าง ๆ ชายพกห้อย
สุริย ? กรวยทองปักหน้า
- ๑๒ สนับเพลาเชิงสองชั้น ประดับพลอยต่าง ๆ ลวดร้อยพองมุกด์กระหนาบมังกร
ประดับพลอย
- ๑๓ ทองพระบาทลงยาราชาชาติประดับพลอย

อย่างที่ ๔ ในตำรา

เครื่องต้น (เต็มยศ)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ เช่นวันแรกเสด็จขึ้นนมัสการพระพุทธบาทในพระมณฑป

ทรงเครื่อง ๘ สิ่ง

- ๑ พระชะฎาขาวริมทองสอดตามสี
- ๒ จล่องพระองค์พระกรน้อย พื้นทองผูกคอก
- ๓ จล่องพระองค์ยืนขานนอก
- ๔ พระภูษาจีบโจง
- ๕ รักพระองค์เกรง
- ๖ รักพระองค์หนามขนุน
- ๗ สนับเพลาเชิงอนสองชั้น
- ๘ เหน็บพระแสงกันหยัน

อย่างที่ ๑๐ ในตำรา

เครื่องต้น (เต็มยศงานพิธีในพระราชวัง)

ในตำรายกเป็นอุทาทรณ์ เช่นงานพระราชพิธีลงทรงแลโสกันต์

ทรงเครื่อง ๙ สิ่ง

- ๑ พระชะฎาขาวริมขลิบทองเกี่ยวเพชร
- ๒ จล่องพระองค์พระกรน้อยสีต่าง ๆ
- ๓ จล่องพระองค์ยืนขานนอก
- ๔ พระภูษาข้าวรวกหียจีบโจง
- ๕ รักพระองค์หนามขนุน
- ๖ สนับเพลาเชิงอนสองชั้น
- ๗ เหน็บพระแสงกันหยัน

ทรงพระยานมาศ

อย่างที่ ๓ ในตำรา

เครื่องต้น (เต็มยศเสด็จโดยกระบวนแห่)

ในตำรายกเป็นอุทาทรณ์ เช่นเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ตอนทรงเรือพระที่นั่งถึง
ออกจากกรุง ฯ ไปท่าเจ้าสนุก

ทรงเครื่อง ๑๑ สิ่ง

- ๑ พระมาลาพระกลีบ ๕ ยอดสะกั้ง
- ๒ จล่องพระองค์สังเวียนยก
- ๓ พระภูษาจีบโจง

- ๔ รัศพระองค์เจียรบาท
- ๕ สนับเพลลาเชิงงอนสองชั้น
- ๖ เหน็บพระแสงกันหยัน
- ๗ ถวายพระฉาย ? ถ้วย

อย่างที่ ๖ ในตำรา

เครื่องต้น (เครื่องยศ) เสกข์ไปงานวัด

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ เช่น เสกข์วัดพระศรีสรรเพชญ์แลงานฉลองวัด

ทรงเครื่อง ๓ สิ่ง

- ๑ พระมาลาเส้าสูงสี่ศอก ขนนกตั้ง
- ๒ ฉลองพระองค์ญี่ปุ่น หรือฉลองพระองค์กรอง (ทอง)
- ๓ พระภูษาลายพันทนา

พระราชยานนั้น ทรงพระเจดีย์หลังคา หรือพระเจดีย์เปล่าก็ได้

ประเภทเครื่องทรงสงคราม

อย่างที่ ๘ ในตำรา

เครื่องทรงพิชัยสงคราม สำหรับชนช้าง

ทรงเครื่อง ๗ สิ่ง

- ๑ พระมาลา ลง (ยันต์) ราชะ (เป็น) ชับใน
- ๒ พระมาลาเบี่ยง (ทรงช้าง) นอก
- ๓ ฉลองพระองค์ย้อมว่าน ลงราชะชั้นใน
- ๔ ฉลองพระองค์แพรดำเกาะนวมชั้นนอก
- ๕ รัศพระองค์เจียรบาทพื้นดำ
- ๖ สนับเพลลา ลงราชะชั้นใน
- ๗ สนับเพลลาแพรดำชั้นนอก

ประเภทเครื่องทรงอย่างเทศ

อย่างที่ ๑ ในตำรา

เครื่องทรงเสด็จออกแขกเมือง

ทรงเครื่อง ๖ สิ่ง

- ๑ พระชะฎา เกี้ยวเพชร หรือทับทิม หรือมรกต ตามสีฉลองพระองค์

- ๒ ฉลองพระองค์ (ชั้นใน) อย่างเทศ แพร่อัสวหีร์
- ๓ ฉลองพระองค์ (ชั้น) นอก ทาคสีทอง หรือสีนาก หรือสีเขียว
- ๔ รัดพระองค์เจียรบาศ
- ๕ สนับเพลลาเชิงเลื่อย
- ๖ เหน็บพระแสงกันหยัน
(ไม่ทรงพระภูษา)

อย่างที่ ๒ ในตำรา

เครื่องทรง (อย่างเทศ) เสกัจกระบวนยาตราทรงเรือกิ่ง
ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ ว่าเช่นเสกัจไปพระราชทานเพลิง (พระศพ) ณะ วัดชัย-
วันนาราม

ทรงเครื่องเต็ม ๖ สิ่ง

- ๑ พระชะฎา ตามสีฉลองพระองค์
- ๒ ฉลองพระองค์ (ชั้นใน) อย่างเทศ
- ๓ ฉลองพระองค์ (ชั้นนอก) อย่างเทศทาคพื้นเงิน
- ๔ รัดพระองค์เจียรบาศ
- ๕ สนับเพลลาเชิงเลื่อย
- ๖ เหน็บพระแสงกันหยัน
(ไม่ทรงพระภูษา)

ประเภทเครื่องทรงประพาส

อย่างที่ ๓ ในตำรา

เครื่องทรงประพาส (เสกัจโดยกระบวนยาตรา)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ เช่น เสกัจโดยทางสถลมารคเมื่อขึ้นพระพุทธรบาท ตอนจาก
ท่าเจ้าสนุกไปถึงปากทุ่งบ้านใหม่

ทรงเครื่อง ๔ สิ่ง

- ๑ พระมาลาฝรั่งเส้าสะเทิน ขนนกนอน
- ๒ ฉลองพระองค์ทรงประพาส
- ๓ สนับเพลลาเชิงงอน

๔ รักพระองค์เจียรบาท

(ไม่ทรงพระภูษา)

เมื่อเสด็จถึง (พลับพลา) ที่ปากน้ำทุ่งบ้านใหม่เปลื้องเครื่องประพาศ เปลี่ยนทรงเครื่องอย่างที่ทรงเรือพระที่นั่งไปจากกรุง ฯ ต่อไปจนถึงพระตำหนักธารเกษม.

อย่างที่ ๕ ในตำรา

เครื่องทรงประพาศ (โดยลำลอง)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ว่า เวลาเสด็จประทับเมืองลพบุรี ทรงเสด็จไปประพาศสระแก้วน้ำโจน ล้อมเสื่อ ขึ้นห้างจับเสื่อ โพนช้าง จับช้างพะเนียด จับช้างกลางแปลง

ทรงเครื่อง ๔ สิ่ง

- ๑ พระมาลาเส้าสะเทิน (ไม่ใช่ขันนก)
- ๒ จลองค์พระองค์ทรงประพาศ
- ๓ สนับเพลาเชิงอน
- ๔ รักพระองค์เจียรบาท
(ไม่ทรงพระภูษา)

อย่างที่ ๕ ในตำรา

เสด็จประพาศป่า

- ก. ถ้าทรงช้างพระที่นั่ง เครื่องทรงประพาศ
- ข. ถ้าทรงม้าพระที่นั่ง ทรงเครื่องอย่างเทศ หรืออย่างทรงประพาศก็ได้

๕ เครื่องทรงเจ้านาย

เครื่องทรงเจ้าฟ้า (อย่างที่ ๑)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ว่าทรงเมื่อแห่ไปฟังสวดพิธีลงทรงโสกันต์ ๓ วัน

ทรงเครื่อง ๗ สิ่ง

- ๑ เกี้ยวพระจุไรคอกไม้ทึบ
- ๒ จลองค์พระองค์พระกรน้อยสีต่าง ๆ (ใน)
- ๓ จลองค์พระองค์ขาวนอ
- ๔ สร้อยคาบ ทองพระกร ทองพระบาท
- ๕ ผ้า (ทรง) สองปีกกว้างรวรหี รักพระองค์หนามขนุน

๖ รัศพระองค์เกรง

๗ สนับเพลาช้างอน

เครื่องทรงเจ้าฟ้า (อย่าง ที่ ๒)

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ว่าทรงเมื่อแห่ไปทำขวัญ ๓ วัน

ทรงเครื่อง ๗ สิ่ง

- ๑ พระชะฎาตามสีฉลองพระองค์
- ๒ เกี้ยว (พระชะฎาประทับ) ทับทิม
- ๓ ฉลองพระองค์อย่างเทศ (ชั้นใน)
- ๔ ฉลองพระองค์อย่างเทศนอก
- ๕ รัศพระองค์เจียรบาตสีต่าง ๆ
- ๖ สนับเพลาช้างน้อย
- ๗ เหน็บพระแสงกันหยัน
ทรงพระยานมาศ

เครื่องทรงพระองค์เจ้า ในตำราว่าทรงทำขวัญ ๓ วัน

ทรงเครื่อง ๘ สิ่ง

- ๑ ชะฎาตามสี
- ๒ ฉลองพระองค์พระกรน้อย
- ๓ ฉลองพระองค์ย่นสีต่าง ๆ
- ๔ สร้อยตาบ ทองพระกร ทองพระบาท
- ๕ รัศพระองค์หนามขนุน
- ๖ รัศพระองค์เกรง
- ๗ ผ้าสองปีกวรหทัย
- ๘ สนับเพลาช้างอน

(ที่จริงครบสิ่งเท่ากับเจ้าฟ้า แต่หากนับจำนวนพลาคในตำรา)

เครื่องทรงพระมหาอุปราชเทียบกับพระเจ้าแผ่นดิน

ในตำราว่าด้วยเครื่องทรงพระมหาอุปราชเป็นแต่กล่าวถึงที่ต้องลดลงให้ผิดกับเครื่องทรงพระเจ้าแผ่นดิน คือ

- ๑ ทรงเรือเอกชัย (แทนเรือกิ่ง)
- ๒ ทรงเครื่อง (ทุกอย่างหรือบางอย่างไม่กล่าวชัด) เหมือนพระเจ้าแผ่นดิน
แต่มีให้ท้องสี่เครื่องต้นแลฉลองพระองค์
- ๓ ลกสุวรรณมาลัย

เครื่องทรงเจ้าฟ้าเทียบกับพระมหาอุปราช

ในตำราว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แลสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ทรงเรือเอกชัยลำละสอง
พระองค์สามพระองค์ ทรงเครื่องลกว่าพระเจ้าแผ่นดินแลพระมหาอุปราช

- ๑ มีให้ท้องสี่กับเครื่องทรงของพระเจ้าแผ่นดิน
- ๒ ชะฎากาบต่ำกว่าของพระมหาอุปราช

ลักษณะเครื่องทรงประพาสต่างกันตามยศ

ในตำรายกเป็นอุทาหรณ์ว่าถ้าเสด็จไปจับช้างที่พะเนียด หรือทรงช้างไปแห่งใด ๆ
เครื่องทรงประพาสผิดกันดังนี้

เครื่องทรงพระเจ้าแผ่นดิน

- ๑ ฉลองพระองค์ทรงประพาสของพระเจ้าแผ่นดิน “เลื่อมตันพระกรปลายพระกร
๓ ชั้น”

เครื่องทรงพระมหาอุปราช

- ๒ ฉลองพระองค์ทรงประพาสของมหาอุปราช เลื่อมสำรดลอย (หรือลาย) ฉลอง
พระศอกเหมือนกับของหลวง แต่มีให้ท้องสี่

เครื่องทรงเจ้าฟ้า

- ๓ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอมีกรม ฉลองพระองค์ทรงประพาส
มีแต่ตันพระกร ๓ ชั้น ปลายพระกร ๒ ชั้น ทรงพระมาลาฝรั่งเส้าสะเทิน มีแต่ยอดกับเกี้ยว
ประดับพลอยแดง (ใช้) ขนนกนอน หาดพระยี่ก่ามิได้

เครื่องทรงพระองค์เจ้า

- ๔ พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ หากกรมมิได้ (ทรงนี้ในตำราจะหมายว่า
เจ้าฟ้ายังไม่มีกรม หรือพระองค์เจ้ามีกรมสงสัยอยู่)

ฉลองพระองค์ทรงประพาส ตันพระกร ๒ ชั้น ปลายพระกรชั้น ๑ ทรงพระมาลา
ฝรั่งเส้าสะเทินมีแต่เกี้ยวประดับพลอยแดง หายอดมิได้ ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ทำ
พระราชทานประการใดจึงให้ทำตามรับสั่ง.

คำวินิจฉัยเครื่องต้นตำราโบราณ
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

เครื่อง ๑๓ สิ่ง

- ๑ “พระมหาพิชัยมงกุฏ” ไม่มีปัญหา
- ๒ “ดอกไม้พวงมีกุดทอลห้อยพลอยมรกต” คือกรรเจียก หรือนัยหนึ่ง เรียกจรรหุ
- ๓ “ฉลองพระองค์ปราสาทเวียนยศทับทิม” จะลองพยายามแปลคำ “สังเวียน” — เสวียน — อะไรเป็นขอบเวียนอย่างหนึ่ง คิดว่าเครื่องทอชนิดหนึ่ง “ยก” คือยกเส้นด้ายเส้นไหม ให้เป็นลาย “สังเวียนยก” คือผ้าที่ทอยกด้วยสังเวียน “ปรา” อาจเป็นปราก ก็ได้ ภาษาเขมรว่าเงิน ถ้าถูกเช่นนั้นก็เป็นฉลองพระองค์เงินทอด้วยสังเวียนยกเป็นลายพื้น สีทับทิม ถ้าใช้สำนวนปัจจุบันก็ว่าฉลองพระองค์ตากเงินพื้นแดง
- ๔ “ทองพระกรลงยาราชาวดีประดับพลอย” ไม่มีปัญหา
- ๕ “พระธำมรงค์” ไม่มีปัญหา
- ๖ - (ก) “รักพระองค์หนามขนุนจันประดับพลอย” ได้แก้รักคด หนามขนุนคาดชั้นใน แต่ไม่คาดผูกเงื่อนด้วยตัวรักคดเองอย่างที่เคยเห็นในชั้นหลังนี้ เพราะมีคำว่าจันประดับพลอย จันนั้นเป็นหัวขั้วที่ผูกเชือก อย่างของคาคเอนเด็กเป็นตัวอย่าง แหวนนพเก้าวงโตเกินสวมนิ้วมีในคลังหลวง พูดยกกันว่าใช้ร้อยรักคด เห็นจะเป็นนี้เองคือจัน สันนิฐานว่าผ้าหนามขนุนนั้น ปลายรวบผูกเชือกร้อยในวงจันนพเก้า อย่างรักคดลังกาที่พระใช้อยู่
- (ข) “ใบโพธิ์ทองห้อยสำรด สำรดร้อยปวหล่ำประจำทอง ฟองมุกด์กรองเป็นตาข่าย มีประจำยาม — ดอก” ไม่มีสงสัย สำรดต้องเป็นแถบคาดทับนอกรักคดอย่างเข็มขัด มีประจำยามประดับตามสายแถบ มีตาข่ายกรองด้วยเมล็ดทองฟองมุกด์ กับลูกแดงเย็บติดกับสายแถบห้อยลง ที่สุดชายล่างห้อยใบโพธิ์ทอง จะเห็นได้จากรูปภาพที่ทำกันอยู่ในเมืองเราและเมืองใกล้เคียงเป็นอย่างนี้
- (ค) “สุวรรณกะถอบแพรพื้นเขียวปักเป็นก้านแย่ง ตาข่ายนั้นร้อยปวหล่ำประจำทอง ใบโพธิ์ห้อย” นี่คือผ้าห้อยหน้า ชายกรุยเป็นตาข่าย เครื่องทองเหมือนสำรด
- ๗ “มหาสังวาลแก้วกุดันประดับพลอยทับทิมหรือมรกต” ไม่มีปัญหา

- ๘ “ รัศพระอุระทองคำกุดันพลอยแดง ดอกจันทน์ทึบ ๖ แผ่น ” รัศพระอุระนี้ย่อมติดเนื่องกับ
ฉลองพระองค์ เพราะฉะนั้นเกิดขึ้นจากเกราะ ทำด้วยหนังสัตว์ เจาะกลางผืนสวมคอ
ห้อยบังอกบังหลัง รวบห่อตัวเอาริมทับกันที่ศีรษะ เอาเชือกรัดรอบอกเพื่อให้หนังแนบ
กับตัวป้องกันศัตรู
- ๙ “ ชายไหวประดับพลอย ” คิดว่าเชือกสายรัดคอกผูกแล้วห้อยลงไป เห็นได้จากรูปชาว
ปลายเชือกเป็นตุ้มทอง จำหลักฝังพลอยด้วยก็ได้
- ๑๐ “ ชายแครงประดับพลอยต่าง ๆ ห้อยหน้า ” แครงเป็นภาษาเขมร ใช้ในสิ่งใด ๆ ที่เป็นริ้ว
เป็นแครง ชายแครงก็คือชายครุย คิดว่าชายสำคั้นนั้นเอง ทำครุยเป็นตาข่ายเครื่องทอง
ประดับพลอยติดชายเหมือนกะถอบ
- ๑๑ “ พระภูษาจีบโจง ริ้วเขียวแดงม่วงทอง เข็มปักประดับพลอยต่าง ๆ ชายพกห้อยสรีร์ ครุยทอง
ปักหลา ” “ จีบโจง ” คือทรงทางหงส์ “ ริ้วเขียวแดงม่วงทอง ” เห็นจะเป็นผ้าทอ
สลับสีเป็นตา อย่างที่เรียกว่า ผ้าตาไก่ เคยเห็นรูปภาพโบราณเขียนอย่างนั้น ริมเอา
คอกทองตรึงลงไปอย่างสวยงาม “ ชายพก ” ทำให้มีเหมือนรูปเขียน เพื่อความ
สะดวกเอาผ้าอีกผืนหนึ่งทำแทน “ สรีร์ ” คือสรีร์ ผิด ล เป็น ร เขมรเขียน ลัก มาแต่
ภาษา ภาษาบาลีว่าครั้ง ครุยทองปักหลาคือครุยทองมาแต่นอก
- ๑๒ “ สนับเพลาช้างสองชั้น ประดับพลอยต่าง ๆ ลวดร้อยฟองมุกด์ กระหนาบมังกรประดับพลอย ”
นี้รู้จักอยู่แล้ว เชิงสนับเพลากับด้วยคอกทองฟองมุกด์มีรูปมังกร
- ๑๓ “ ทองพระบาทลงยาราชาวดีประดับพลอย ” ไม่มีปัญหา

เครื่อง ๘ สิ่ง

- ๑ “ พระชฎาขาวริมทองสอดตามสี่ ” ชฎาพอก
- ๒ “ ฉลองพระองค์พระกรน้อย พันทองมุกด์คอก ” เห็นจะเป็นฉลองพระองค์ตากระกำใหม่
พระกรสั้น
- ๓ “ ฉลองพระองค์ยันชานนอก ” คงเป็นฉลองพระองค์ครุย ผ้าอะไรที่ย่น เห็นอยู่ที่แต่แพรหนังไก่
- ๔ “ พระภูษาจีบโจง ” ทรงทางหงส์
- ๕ “ รัศพระองค์แครง ” คือสำคั้นชายแครงในเครื่อง ๑๓ สิ่ง
- ๖ “ รัศพระองค์หนามขนุน ” คือรัศคอกในเครื่อง ๑๓ สิ่ง

๑ สมเด็จพระนเรศวรฯ ประทานลายพระหัตถ์มาขอแก้ไข วินิจฉัยตรงนี้ภายหลังว่า “ ขอดอนคำที่คิดว่าเป็นตาโง่นั้น
เพราะเห็นมากสัหนัก น่าจะเป็นริ้วขึ้นกับริ้วขวางขัดกัน ภายหลังมาคิดเห็นว่าถ้าเช่นนั้น เขาคงใช้คำว่าพระภูษาตา
นี้เขาวัวริ้วคงเป็นริ้วขึ้นไปทางเดียวอย่างสมบัตริ้ว สีมักเหลือเกิน แต่เขาคงจัดสีสลับกันให้งามได้ ”

๗ “สนับเพลาเชิงอนสองชั้น” เหมือนในเครื่อง ๑๓ สิ่ง

๘ “เหน็บพระแสงกันหยัน” ไม่มีปัญหา

เครื่อง ๓ สิ่ง

เหมือนเครื่อง ๘ สิ่ง ลครักพระองค์แครง มีคำที่ควรทักอยู่ที่แต่ “พระภูษารวรรพหิ” คำนี้เองที่มาเรียกคักเป็นนุ่งห้อย

เครื่อง ๓ สิ่ง

๑ “พระมาลาพระกลีบ ๕ ยอดสคัญ” ฟังน่าสงสัย พระกลีบมีอยู่ แต่เป็นพระชฎายอดเดียว ที่เป็น ๕ ยอดสคัญนั้นเป็นพระชฎามหากฐิน ทั้งสองอย่างเป็นพระชฎา หาใช่พระมาลาไม่ หมวกที่ประธานไปคู้ • เป็นกลีบเป็นห้ายอด เข้าที่หนักหนา แต่ว่ายอดไม่สคัญ ถึงกระนั้นถึงงามข้างถูกมาก

๒ “ฉลองพระองค์สังเวียนยก” วินิจฉัยมาแล้ว

๓ “พระภูษาจีบโจง” วินิจฉัยมาแล้ว

๔ “รัดพระองค์เจียรบาศ” ผักคากอย่างแขก เช่นที่พระยาจุฬาราชมนตรีคากเข้าเฝ้า

๕ “สนับเพลาเชิงอนสองชั้น” วินิจฉัยแล้ว

๖ “เหน็บพระแสงกันหยัน” ไม่มีปัญหา

๗ “ถวายพระฉายด้วย” เหลว ไม่ใช่เครื่องทรง

เครื่อง ๓ สิ่ง

๑ “พระมาลาเส้าสูงสี่กุหราชนกกตั้ง” พระมาลาเส้าสเทินจำหน่ายว่าเป็นพระมาลาฝรั่ง พระมาลาเส้าสูงเห็นจะมีมาก่อน เป็นพระมาลาเกาหลักระมัง

๒ “ฉลองพระองค์ญี่ปุ่น หรือฉลองพระองค์กรอง” ฉลองพระองค์ญี่ปุ่นคงมาจากนอก เป็นผ้าลายต่าง ๆ ฉลองพระองค์กรองก็เป็นฉลองพระองค์ตาซุน เช่นมีอยู่ทุกวันนี้ ชุนด้วยไหมทองบ้างไหมสีบ้าง แล้วปักลายทองตามตาซุน

๓ “พระภูษาลายพื้นขาว” ไม่มีปัญหา

พระเจดีย์หลังคานั้น คือวอฐานทอง คาซหลังคาทองระบายทองม่านทอง ที่เจ้านายเล็ก ๆ เคยทรงตามเสด็จพระราชดำเนินนั่นเอง เมื่อทรงพระเจดีย์เปล้า พระเจดีย์หลังคาก็เป็นพระที่นั่งรอง ตามที่เคยเห็นมา พระราชยานกับพระวอ ต้องนำมาเป็นคู่กันอยู่เป็นอาจिन.

๑ คือพระมาลาตาล สำหรับเจ้านายที่ขังทรงพระเยาว์ทรงแต่โบราณ มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน (แห่งชาติ พระนคร)

เครื่องพิชัยสงคราม ๗ สิ่ง

ของจริงมีอยู่ครบตามตำรา ไม่ต้องวินิจฉัย

เครื่องอย่างเทศ ๖ สิ่ง

มีที่จริงควรจะวินิจฉัยอยู่บ้าง ก็คือที่ว่าทรงพระชฎาตามศีลของพระองค์ พระชฎาเกี่ยวเพ็ชรทรงทงกับฉลองพระองค์คาดสีทอง เกี่ยวทับทิมกับสีนาก เกี่ยวมรกตกับสีเขียว สนับเพลาช้างเลื่อยนั้นเป็นเชิงปลอกเช่นเดียวกับสนับเพลาชุนนาง

เครื่องอย่างเทศ ๖ สิ่ง

เหมือนกับอย่างก่อน ต่างกันแต่ชนิดผ้าฉลองพระองค์

เครื่อง ๔ สิ่ง

- ๑ “พระมาลาฝรั่งเต้าสเทิน ขนนกนอน” แปลกที่ขนนกนอน
- ๒ “ฉลองพระองค์ทรงประพาส” ของจริงมีอยู่ได้
- ๓ “สนับเพลาช้างนอน” วินิจฉัยแล้ว
- ๔ “รัศพระองค์เจียรบาต” วินิจฉัยแล้ว

เครื่อง ๔ สิ่ง

เป็นเครื่องทรงประพาสเหมือนที่กล่าวมาแล้ว ผิดกันที่ไม่ได้กล่าวว่าพระมาลาปักขนนก

เครื่องทรงเจ้านาย

อะไร ๆ ก็มีเหมือนที่กล่าวมาแล้วและชัดเจนอยู่แล้ว มีที่น่าวินิจฉัยอยู่ ๒ แห่ง คือ

๑ เครื่องพระมหาอุปราช “ลศสุวรรณมัลย์” อะไรเป็นสุวรรณมัลย์ไม่ทราบ คิดเห็นว่าลางที่จะเป็นดอกไม้ที่เสียบข้างพระชฎา ซึ่งทุกวันนี้เรียกกันว่าไบสน ว่าพระยี่กา

๒ เครื่องทรงเจ้าฟ้าเทียบกับพระมหาอุปราช “ชฎากาบต่ำกว่าของพระมหาอุปราช” ชฎาพอกมีกาบเป็นลายรักร้อยริ้วแหลมประกบยอดขึ้นไป ๔ ทิศ อันนี้บังคับให้ของเจ้าฟ้าสั้นกว่าของพระมหาอุปราช

ที่ ๑๗๕/๔๗๑๒

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

ขอประทานกราบทูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๔ เดือนนี้ ทูลเกล้าฯ ถวายบันทึกเรื่องเครื่องต้นเครื่องทรงตาม
ตำราโบราณพร้อมด้วยคำอธิบายนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแล้ว ทรงขอบพระ
หฤทัย และโปรดเกล้าฯ ว่า บางทีจะควรพิมพ์แจก จะทรงหาโอกาสก่อน.

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยามหิธร

ขอสงวนลิขสิทธิ์

การเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างไทย กับสหรัฐอเมริกา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ของ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

การเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏความตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ดังนี้

ประธานาธิบดี แอนดรู แจ็กสัน ได้แต่งตั้งให้ เอ็ดมัน รอเบิร์ต หรือตามพงศาวดารเรียกว่า แอสแมนรอบอร์ต เป็นทูตถืออักษรสาส์นเข้ามาเป็นทางพระราชไมตรีเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ เรือได้มาถึงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ เจ้าพระยาพระคลังได้จัดเรือสำเภารบไล่สลักผูกเป็นหน้าเรือขึ้นท้ายเรือ มีธงทวน ไฟร์ สวมเสื้อแดงหมวกแดง ๒ ลำ ให้หลวงยกบัตรกับกรมการเมืองสมุทรปราการออกไปรับหนังสือกับทูต เอ็ดมัน รอเบิร์ตขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ ได้พักอยู่ที่กรับแขกเมืองหน้าวัดประยุรวงศาวาส ณ วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ มีนาคม จึงได้นำอักษรสาส์นยื่นต่อเจ้าพระยาพระคลังและได้ประชุมพร้อมกันที่บ้านเจ้าพระยาพระคลัง ทำหนังสือสัญญาทางค้าขายตกลงเป็นสัญญา ๒๐ ข้อ แล้วจึงได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เอ็ดมัน รอเบิร์ต กราบถวายบังคมลากลับออกไปเมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ทูตที่เข้ามาครั้งนั้นประธานาธิบดี แอนดรู แจ็กสัน ได้จัดส่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย คือ กระเช้าเงินรีเฟือง ๑ คู่ กรมเฟือง ๒ คู่ นาฬิกาพกทองคำ ๑ คู่ เพชรหนังไก่สีดำ ๒๐ พับ แพรเลียนสีตาทุ่ง ๖๐ พับ ผ้ายกรงเทพฯ กิจักของตอบแทนไปคือ งาช้าง ๕ ลำ หาบหนัก ๒ หาบ ตีบุกบริสุทธิ์หนัก ๑๐ หาบ รงหนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒๕๕ ชั่ง น้ำตาลกรวดหนัก ๕ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๒๐ หาบ พริกไทยหนัก ๑๐ หาบ ไก่หนัก ๒๐ หาบ ครั้งหนัก ๕ หาบ ผางหนัก ๑๐ หาบ

เดิมสมุดนี้มีตัวปกปกเดิมให้เปิด

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ประธานาธิบดี แอนดรู แจ็กสัน ได้แต่งตั้งให้เอ็ดมัน รอเบิร์ต นำหนังสือสัญญาที่ทำไว้เข้ามาขอเปลี่ยน เรือเข้ามาถึงต้นคอน ณ วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๕ มีนาคม โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์จัดเรือรบของเจ้าพระยาณครลำ ๑ เรือสำปั้นรบไล่สลัก ๓ ลำ ให้หลวงสุรสาครไปรับเอ็ดมัน รอเบิร์ตเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๐ เมษายน พักอยู่ที่ตึกหน้าบ้านพระยาราชสุภาวดี ต่อมาวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๕ เมษายน จึงได้ประชุมกันประทับตรา เปลี่ยนหนังสือสัญญาที่ทมิฬคาบคหน้าพระมหาปราสาท เอ็ดมัน รอเบิร์ตได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและกราบถวายบังคมลากลับไปเมื่อวันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๘ เมษายน ประธานาธิบดีได้จัดสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย ในครั้งนี้ คือ พระแสงฝักทองลายจำหลักทามทอง สันเป็นรูปช้าง กระบังเป็นนก ๒ องค์ ธงรูปอย่างอเมริกันแพรท่วนมีคันยอดกะไหล่ทองมีพู่ห้อย ทำด้วยทองย่นคัน ๑ เสื้อสักหลาดสีน้ำเงิน สีดำ สีม่วง ๓ สำหรับ เสื้อกั๊กชั้นใน ๒ หมวกฝรั่งขนนกดอกไม้ปัก ๑ เสื้อกางเกงทหารเลว ๑๐ สำหรับ เครื่องแต่งตัวผู้หญิงอย่างฝรั่ง ๓ สำหรับ ผ้านำกึ่งใหญ่ ๒๐๐ เล็ก ๖๐๐ รวม ๘๐๐ พับ ตะเกียง กิ่งระย้าแก้วก้านเจียรไน ๔ คู่ เจียมอย่างอเมริกัน ๓ ม้วน ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดสิ่งของตอบแทนไป คือ ถีบูกหนัก ๖๐ หาบ รงหนัก ๑๐ หาบ งาช้างหนัก ๑๐ หาบ พริกไทยหนัก ๒๐๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๓๐๐ หาบ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๘๓ ประธานาธิบดี ซาการี เทย์เลอร์ แต่งตั้งให้โยเซฟ บาเลสเตีย เป็นทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาซึ่งเอ็ดมัน รอเบิร์ต เข้ามาทำไว้ นั้น เรือเข้ามาถึงต้นคอนในเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒๕ มีนาคม โปรดเกล้าฯ ให้จัดเรือรบไล่สลักที่เคยไปรับเอ็ดมัน รอเบิร์ต นั้น ไปรับโยเซฟ บาเลสเตียเข้ามาพัก ณ เรือนรับทูตที่หน้าวัดประยุรวงศ์ โยเซฟ บาเลสเตีย ประสงค์จะเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อถวายอักษรสาส์นก่อน เมื่อโปรดให้ขุนนางผู้ใดพุดจาประการใด จึงจะให้พุดความต่อไป พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ผู้รับทูต ไม่ยินยอม กว้างเห็นว่าเป็นการขัดต่อธรรมเนียมการรับทูตซึ่งไทยถือว่าอักษรสาส์นที่เชิญมานั้นมีความสำคัญกว่าตัวทูต และจำต้องเจรจากับเสนาบดีให้รู้ความก่อนจึงจะนำเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทได้ โยเซฟ บาเลสเตีย ไม่พอใจจึงเดินทางกลับไปโดยมิได้ทูลเกล้าฯ ถวายอักษรสาส์น เพื่อแก้สัญญาแต่ประการใด หนังสือสัญญาระหว่างไทย กับสหรัฐอเมริกาจึงคงเป็นไปตามที่เอ็ดมัน รอเบิร์ตเข้ามาทำไว้ นั้นจนสิ้นรัชกาล

หนังสือสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ฉบับ พ.ศ. ๒๓๗๕
นี้ นายหนุ่ม อยู่ในธรรม เลขานุการกรมศิลปากร^(๑) ซึ่งได้ไปเยือนสหรัฐอเมริกาเมื่อปี พ.ศ.
๒๕๑๐ พบว่ายังมีต้นฉบับเก็บรักษาอยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา จึงถ่าย
สำเนาเป็นเอกสารชุด Siamese Ratification of the Treaty with the United States of 1833,
April 14, 1836. 9 pages. ดังต่อไปนี้

(๑) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมศิลปากร

State of Ind. and Commerce
 February 1873 by the U. S. Marshal
 City of New York and the United States
 of New York.

The first of the letters and the
 second, being in the city of London.
 We have given the same to the
 other two of the first number.

of which is lined with velvet &c &c
best material of the market. Made
of silver &c &c has been sent by the
Government through an old lady to

There is a variety of ideas and theories
and no doubt, I only catch between the
two extremes for the purpose of the
mode and the subject of the trial

State of Virginia shall not own nor
by the commercial intercourse in the
Port of their adoption nations as they
is known and in the shell service.

This Party is now under an embargo from
the last of the month, month of the year
1794 called January shall end in the
year of the Dragon, corresponding to the

Twenty-third day of March in the year
 one thousand 1838 Mrs. Maynard's children
 Joseph, the other six children, & Mrs. M.
 Brown are reported to be gone, and the

Americans of distinction in England. &
 Their conversations are free & open
 as looking to the welfare of the country.
 The writing is of the same large & bold

in all the companies represented at it
Deposited on the 25th Nov. 1841

經世文獻
卷之四
王國寶
補遺
今文

大臣會同

附錄
卷一百一十五
國朝文獻
卷一百一十五
國朝文獻

平 和 未 往 買 物 甚 多 以 此 送 國 人 商 常 時 驗 以 便 送 推 二 國 人 商 常 時

日即數世王年一千八百零八年
壹千壹百零四年八月八日

一子利愛其用所國莊一子聖王愛其

字兼西字一廿四國英同附

紹聖元年大康府號王

卷之五

[illegible]

Eduardo Ribeiro - Bahia

...the paper of paper ...
...the paper of paper ...
...the paper of paper ...

gradual consumption of the
the human, & other things, which
are made, are given to the
the, & the other

*È stato rinvenuto per parte del
allo per più eleganti, non
di 1196. Per mezzo del
presso a San Sebastiano, con*

[illegible]

Exemplar

na drina gubila bogova, da drine
 tvoj i dala, i ona odmah do
 mene se čine. Bogu, Bogu i
 Mlad, čine. Mlad, da Mlad, da Mlad.

non è senza di Edward e Morris.
Alfred, ecco a te per fare. In

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

๓๖๖
 ๓๖๗
 ๓๖๘
 ๓๖๙
 ๓๗๐
 ๓๗๑
 ๓๗๒
 ๓๗๓
 ๓๗๔
 ๓๗๕
 ๓๗๖
 ๓๗๗
 ๓๗๘
 ๓๗๙
 ๓๘๐
 ๓๘๑
 ๓๘๒
 ๓๘๓
 ๓๘๔
 ๓๘๕
 ๓๘๖
 ๓๘๗
 ๓๘๘
 ๓๘๙
 ๓๙๐
 ๓๙๑
 ๓๙๒
 ๓๙๓
 ๓๙๔
 ๓๙๕
 ๓๙๖
 ๓๙๗
 ๓๙๘
 ๓๙๙
 ๔๐๐

[illegible]

การจะสร้างบ้านให้มั่นคง
ต้องสร้างบนรากฐานที่แข็งแรง

ความวิจิตรวิเศษในกวีนิพนธ์ไทยสมัย
โดยพระยาวิจิตรวาทกิจ

[illegible]

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าชายวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

มณฑลพายัพ

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side.]

of the Stone House, Maryland, and
is located with the rest of the writing papers
of James on the other side of a narrow
alley, the name of which is, I believe,
now as it was formerly, that of the
Lane, and which is
situated with a high in them and
is the only one of the kind
which is now left. The rest of the
documents of the estate, I should
suppose, have been sent to the
care of the executor, and which
I have left it in my power to
do, but I will not do so.

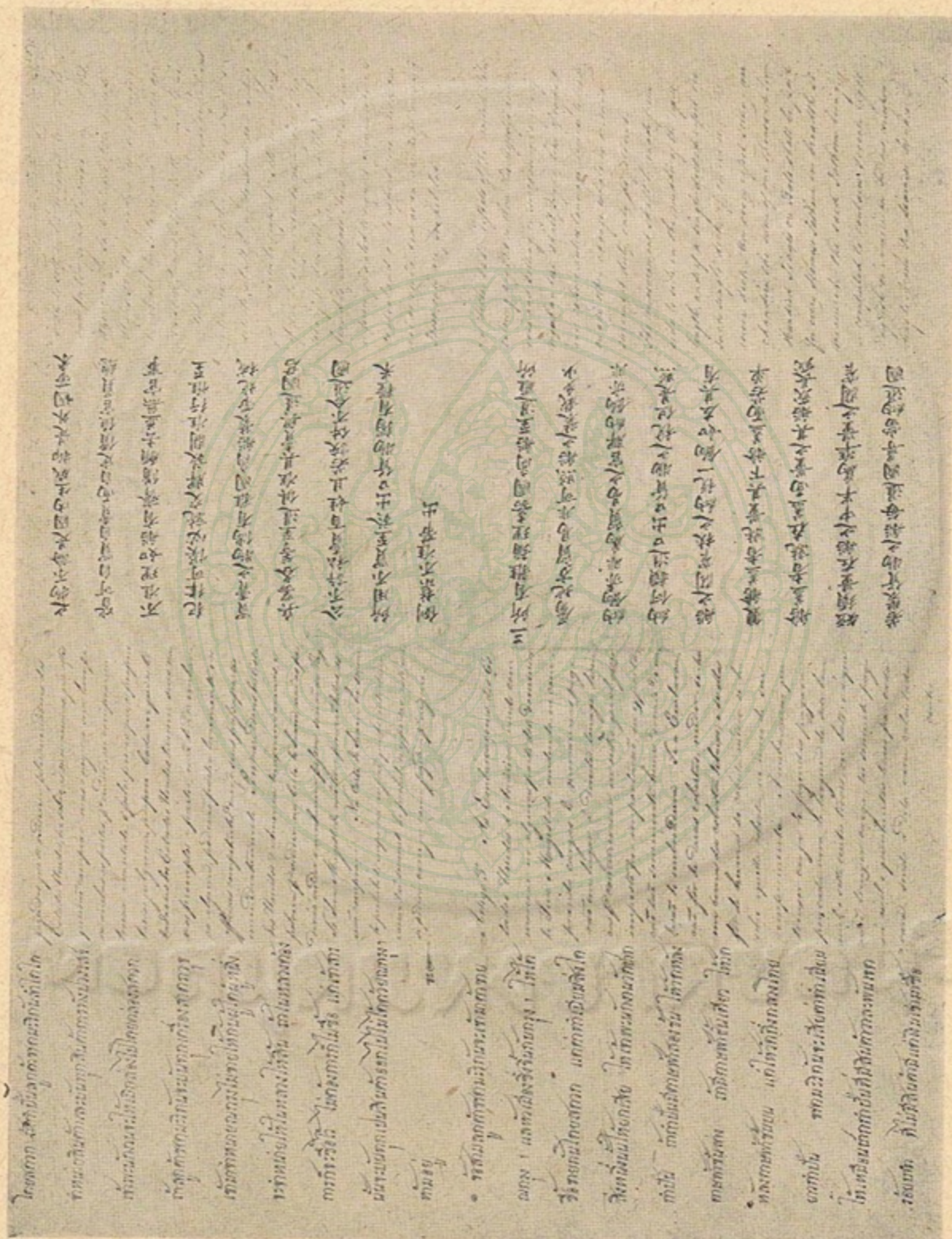
of the L. State shall be a subject
but none between the United States
of America and the Kingdom of
Spain or Sicily.

I thought I had the Consent of the Senate
 & that I should have free liberty to enter all
 the Parts of the Kingdom of Spain with those
 necessary instructions from the said Senate
 & from me as to what should have being
 to add the necessary one of the subject
 of the King as I shall able to report
 to you when the same shall please
 the same as and so leave me as an
 my advice of the Kingdom or other
 who shall have to form a Council
 & so shall be paid by the Court of
 the same as the accounts to be able to
 the necessity of the Kingdom & leave me
 the necessity of the same as

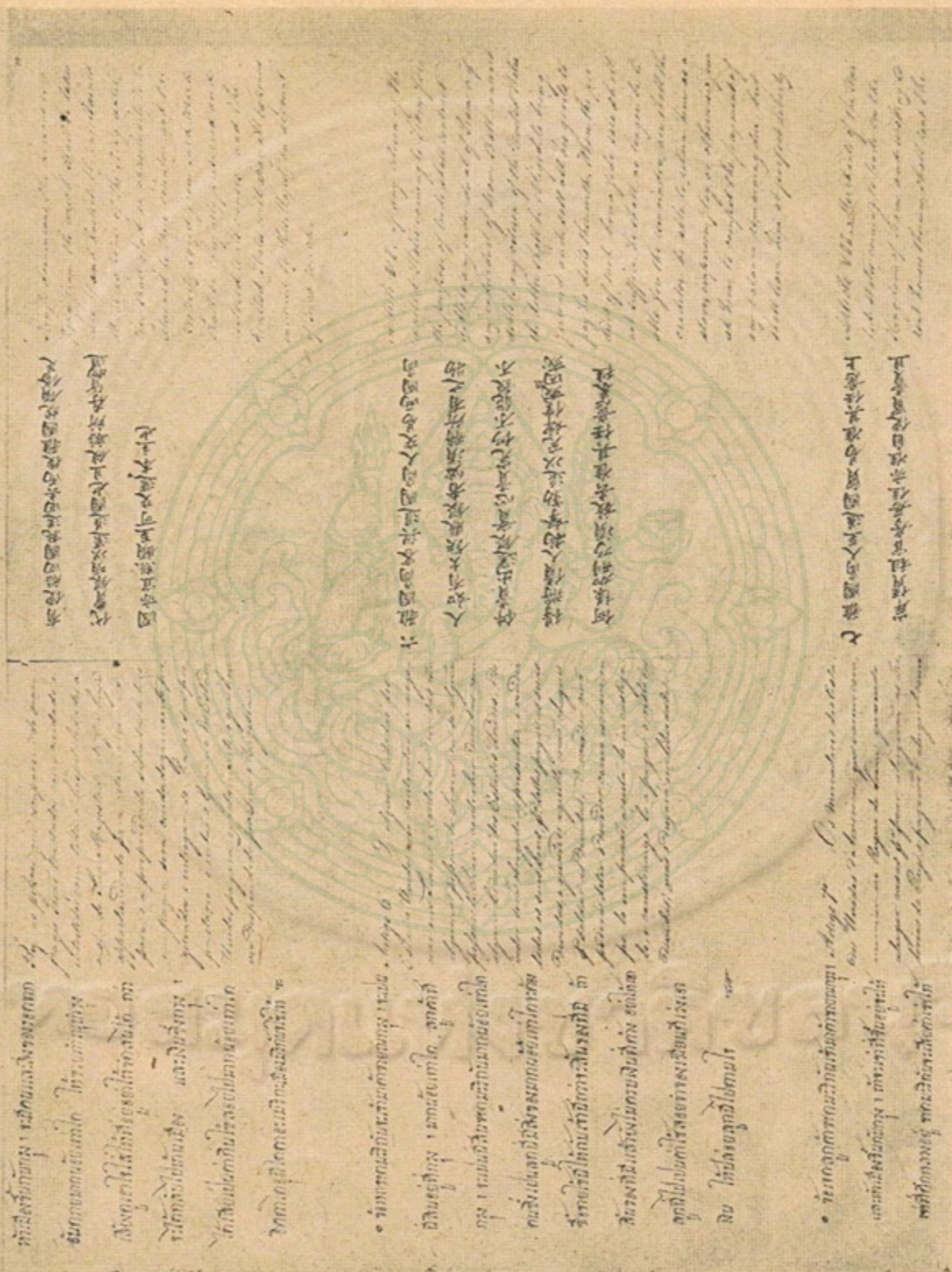
五 於列的明

和莊先生
送羅興雅歸理番臺次西園次文

[illegible][illegible][illegible][illegible]

所有貨物准官員驗看不得征收稅

鈎

八 若有租國人家或貨物或蓄牧海所板

今者市王進國所屬地方官府必須查

察放回其人而追還貨物交回本主也

九 雜國商客人等進國者必須奉行

進國之各法律

• 凡有租國人家或貨物或蓄牧海所板
今者市王進國所屬地方官府必須查
察放回其人而追還貨物交回本主也

• 凡有租國人家或貨物或蓄牧海所板
今者市王進國所屬地方官府必須查
察放回其人而追還貨物交回本主也

สัตว์ยุคหินในประเทศไทย

ของ
ชิน อยู่ดี

ผลของการศึกษาค้นคว้าของนักโบราณคดีและ นักวิทยาศาสตร์ของไทยและต่างประเทศ ปรากฏว่ามีคนยุคหินอยู่ในประเทศไทยแต่เมื่อประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ปี จนถึงประมาณ ๓๐,๐๐๐ ปี มาแล้ว มิตรและศัตรูของคนยุคหินได้แก่สัตว์ต่าง ๆ เรื่องของสัตว์ยุคหินจึงมีความเกี่ยวข้องกับคน ในยุคเดียวกัน

ในระหว่างยุคน้ำแข็ง เอเชียอาคเนย์เป็นบริเวณที่ปลอดน้ำแข็ง มีอากาศอบอุ่น^(๑) ระหว่าง ๖๕,๐๐๐ ปี - ๑๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งตรงกับยุคน้ำแข็งครั้งที่ ๔ (Würm glaciation) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า^(๒) บริเวณเอเชียอาคเนย์จึงเป็น ที่อยู่อาศัยที่สุขสบายของคนและสัตว์ ประเทศไทยตั้งอยู่ในส่วนนี้ของโลก จึงเป็นแหล่งพักพิงแหล่งหนึ่งของคนและสัตว์

สัตว์ดึกดำบรรพ์ยุคหินที่พบในประเทศไทย ได้แก่ ๑. ฮิปโปโปแตมัส (Hippopotamus) ๒. กวาย (Bulbазus) ๓. ช้างสเตโกดอน (Stegodon) ๔. สัตว์ในตระกูลควา (Covidae) ๕. สัตว์ในตระกูลวัว

สัตว์หมายเลข ๑-๓ มีผู้ขุดค้นพบโดยบังเอิญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ นายวิชา เศรษฐบุตร อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ได้เล่าถึงการพบสัตว์ดึกดำบรรพ์พวกนี้ว่า “ในระหว่างที่กรมทางชุดดิน ในท้องน้ำเพื่อฝังท่อหม้อสะพานเคชาติวงศ์ เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ กะพล้อตักดินได้ตักไป กระทบของแข็งเข้าที่ระดับ ๑๓ เมตร ได้น้ำ เมื่อคนงานยกกะพล้อตักดินขึ้นมา ก็พบกระดูกสัตว์หลายชิ้นติดมาด้วย เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีใครรู้ว่าจะไปถามใครว่าสิ่งที่ขุดได้คืออะไร จะเป็นประโยชน์อย่างไรบ้าง นายช่างฝรั่งที่คุมงานอยู่ก็รู้แต่เพียงว่าเป็นกระดูกสัตว์โบราณ อาศัย ที่รู้จัก นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เห็นว่าเป็นนักเลงเล่นเขากวางและสนใจทางสัตวศาสตร์อย่างยิ่ง เลยส่งไปให้นายแพทย์บุญส่งตรวจ ตอนนั้นนายแพทย์บุญส่งกับพวกเราซึ่งเป็นนักธรณีวิทยา ก็ยังไม่รู้จักกัน คุณหมอก็ตั้งใจหาขุดออกสตาจเองส่งไปให้ British Museum ตรวจ เขาให้

(๑) Walter A. Fairservis Jr., The Origins of Oriental Civilization. (New York: The New American Library, 1959) p. 32

(๒) J.H.G. Lebon, An Introduction to Human Geography. (London: Hutchinson University Library, 1966) p. 54

ความเห็นว่าเป็นหัวฮิปโปโปแตมัสชนิดหนึ่ง เป็นกรามช้าง *Stegodon insignis* และเขาควายอีกด้วย และเนื่องจากเขาไม่มีตัวอย่างที่พบนี้เขาเลยขอไปศึกษาต่อ และยืมไว้ที่อังกฤษอีก ทางเราก็เลยได้แต่เพียงจำลองของจริงหล่อปูนพลาสเตอร์ไว้ดูเท่านั้น แต่ที่เสียค่ายิ่งกว่านี้คือ ตรงที่ขุดพบนั้น เกยวันเป็นคอกหม้อคอนกรีตเสียแล้ว เราไม่มีโอกาสกลับไปขุดตรงนั้นต่อเพื่อหาเศษกระดูกอื่นๆ อีก อาจจะมีโครงกระดูกฮิปโปโปแตมัสทั้งตัวหลงอยู่ข้างใต้ก็ได้”(๑)

สัตว์ทั้ง ๓ พวกนี้ เป็นสัตว์อยู่ในยุคไพลสโตซีน (Pleistocene) ซึ่งมีอายุระหว่าง ๒,๐๐๐,๐๐๐ ปี ถึง ๑๐,๐๐๐ ปี

หัวฮิปโปโปแตมัสนี้ บางท่านก็เรียกว่า ม้าน้ำ (๒) บางท่านก็เรียกว่า ช้างน้ำ ผู้เขียนจึงขอเรียกทับศัพท์ว่า หัวฮิปโปโปแตมัส

ฮิปโปโปแตมัสนี้เป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในลำดับ Artiodactyla สัตว์ Hippopotamidae รูปร่างคล้ายหมู ปัจจุบันในประเทศไทยจะหาได้ก็สวนสัตว์ดุสิต เขาคินวนา จังหวัดพระนคร ซึ่งไม่ใช่สัตว์ที่สืบต่อมาจากฮิปโปโปแตมัส พบที่จังหวัดนครสวรรค์ แต่เป็นสัตว์ที่ได้มาจากทวีปแอฟริกา ปัจจุบันที่ทวีปแอฟริกามีอยู่ ๒ พันธุ์ (๓) คือ พันธุ์ใหญ่ (*Hippopotamus amphibus*) และพันธุ์แคระ (*Choeropsis liberensis*) ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ฮิปโปโปแตมัสอาศัยอยู่ที่ทวีปยุโรป (๔) เช่นที่ประเทศอังกฤษ ประเทศอิตาลี ฯลฯ และทวีปเอเชีย ที่ประเทศอินเดีย ประเทศลังกา ประเทศอินโดนีเซีย (๕)

ฮิปโปโปแตมัสพันธุ์ใหญ่ของทวีปแอฟริกา บางตัวยาวถึง ๑๓ ฟุต สูง ๕ ฟุต มีน้ำหนักแต่ ๒ ตัน ถึง ๓ ตัน หนักมีสีต่าง ๆ คือ สีชมพูแกมแดง สีน้ำตาล และสีน้ำเงินแกมเทา สัตว์พวกนี้ อยู่กันเป็นกลุ่มตามหนองบึง แม่น้ำและทะเลสาบในภาคกลางของทวีปแอฟริกา เป็นสัตว์ที่กินหญ้า ตามปกติชอบอยู่ในน้ำ ตกตอนกลางคืนจึงขึ้นบกมาหาอาหาร ถ้ามันถูกบาคเจ็บหรือถูกทำร้าย มันจะสู้อย่างไม่กลัวชีวิต ตามปกติเป็นสัตว์ไม่ก้าวร้าว อายุยืนถึงประมาณ ๔๕ ปี

(๑) วิชา เศรษฐบุตร, กค (Fossils) พิมพ์ในประมวลคำบรรยายซึ่งเสนอในการประชุมทางวิทยาศาสตร์ของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๖ (พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, ๒๔๙๘) หน้า (๑๕๒-๓)

(๒) Maurice Burton, Systematic Dictionary of Mammals of the World. (London: Museum Press Limited, 1962,) p. 215

(๓) V.J. Stanek, Pictorial Encyclopedia of the Animal Kingdom. (London: Paul Hamlyn, 1964) pp.541-2

(๔) Kenneth P. Oakley, Frameworks for Dating Fossil man. (London: Weidenfeld and Nicolson, 1969) pp. 38, 61, 230, 273

(๕) Fairservis Jr., The Origin of the Oriental Civilization. p. 36

ส่วนฮิปโปโปแตมัสพันธุ์แคระนั้นชอบอยู่บนบก อาหารได้แก่พวกหน่อของพวกพืชและผักหญ้าในป่า ฮิปโปโปแตมัสพวกนี้ตัวยาวประมาณ ๕ ฟุต และสูงประมาณ ๒ ฟุต ๖ นิ้ว หนักอย่างมาก ๕๕๐ ปอนด์ อาศัยอยู่ที่ประเทศเซียร์ราเลโอน (Sierra Leone) ไซบีเรีย กินี และไนจีเรีย

ช้างสเทกโกดอน เป็นช้างดึกดำบรรพ์ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว ช้างสเทกโกดอนนี้เริ่มวิวัฒนาการขึ้นที่ทวีปเอเชียในยุคไพลโอซีน (Pliocene) ตอนต้น จากทวีปเอเชียช้างดึกดำบรรพ์นี้ข้ามไปที่ทวีปแอฟริกาในยุคไพลสโทซีน (๑) นอกจากพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ประเทศไทย แล้ว ยังพบที่เกาะชวา (๒) ประเทศอินโดนีเซีย และที่เกาะลูซอน (๓) ประเทศฟิลิปปินส์ และที่มณฑลกว่างซี ประเทศจีน

การค้นพบกระดูกสัตว์ตระกูลวาง และสัตว์ตระกูลวัวดึกดำบรรพ์นั้น เป็นผลสืบเนื่องจากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ นายมานิต วัลลิโกม ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากรกลับจากสำรวจภาคใต้ รายงานว่าพบกระดูกสัตว์ที่ฝังอยู่ที่ผนังถ้ำเขาชม ตำบลพรุพร อำเภอนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ กรมศิลปากรร่วมด้วยกรมทรัพยากรธรณี และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมสำรวจ เจ้าหน้าที่ซึ่งไปปฏิบัติงานครั้งนั้นมี ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุก แสงวีเชียร แห่งคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ นายเกษม พัทธกิจไพโรจน์ แห่ง กรมทรัพยากรธรณี หม่อมเจ้า สุภัทรรักษ์ ศึกษกุล และนายชิน อยู่ดี แห่งกรมศิลปากร เจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้กะเทาะกระดูกที่ฝังอยู่ที่ผนังถ้ำมาได้หลายชิ้น ศาสตราจารย์นายแพทย์สุก แสงวีเชียร ได้กรุณาส่งกระดูกสัตว์ดึกดำบรรพ์ไปให้ ดร. ไบรอัน แพทเทอตัน (Dr. Bryan Petterson) แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา เป็นผู้ตรวจวิเคราะห์ ต่อมา ดร. แพทเทอตันแจ้งมายังศาสตราจารย์ นายแพทย์สุก แสงวีเชียร ว่าเป็นกระดูกสัตว์ตระกูลวางและตระกูลวัว ยุคไพลสโทซีนร่วมสมัยกับฮิปโปโปแตมัส ช้างสเทกโกดอน และควาย

นอกจากนี้ นักธรณีวิทยาแห่งกรมทรัพยากรธรณีท่านหนึ่ง ก็ได้พบโครงกระดูกสัตว์ยุคไพลสโทซีนอีก คือ หมาใน (Cuon alpine infusas)

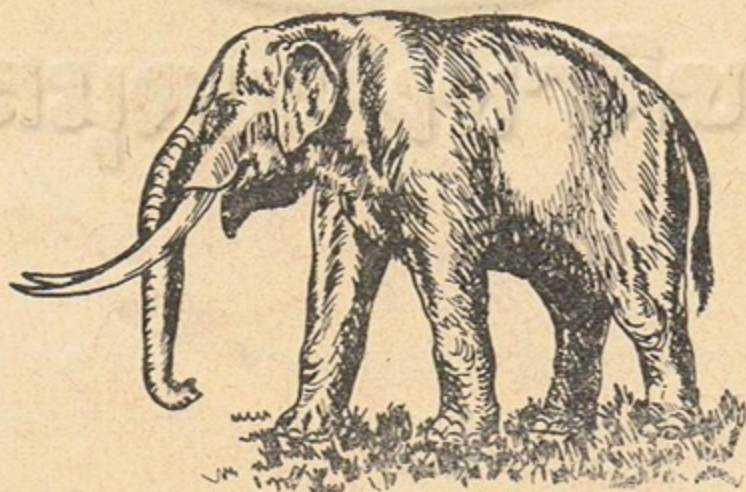
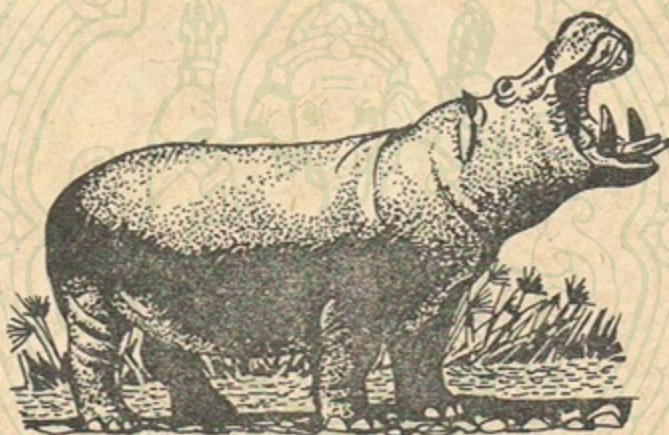
กระดูกสัตว์ที่มีอายุอยู่เมื่อประมาณ ๑๑,๔๐๐ ปี ถึงประมาณ ๘,๔๐๐ ปีมาแล้ว ชุกค้นพบที่จังหวัดกาญจนบุรีและที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔-๕ คณะสำรวจก่อนประวัติศาสตร์ไทย-เดนมาร์ก ได้ชุกค้นที่ถ้ำพระ ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ได้พบโครงกระดูกคนสมัยหินกลาง ๑ โครง เครื่องมือหินกะเทาะสมัยหินกลางจำนวนหลายร้อยชิ้น กับกระดูกสัตว์ดึกดำบรรพ์ปะปนอยู่กับเครื่องมือหินกะเทาะสมัยหินกลาง เมื่อการสำรวจและชุกค้นเสร็จแล้วได้ส่งกระดูกสัตว์ดึกดำบรรพ์

(๑) Carroll Lane Fenton and Mildred Adam Fenton, The Fossil Book (Garden, City, New York : Doubleday & Company, Inc. 1958) p. 432

(๒) R.A. Stirton, Time, Life and Man (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1967) p.346

(๓) Oakley, Frameworks for Dating Fossil Man. pp. 254, 328

ไปให้ ดร. ดี. เอ. ฮอยเจอร์ (Dr. D.A. Hooijer) แห่งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขารวมชาติวิทยา เมืองไลเคน ประเทศเนเธอร์แลนด์ เป็นผู้ตรวจวิเคราะห์ ผลของการตรวจวิเคราะห์ปรากฏว่า (๑) เป็นกระดูกของ

๑. เม่น
๒. หมีควาย (*Ursus thibetanus*)
๓. เสือโคร่ง (*Felis tigris*)
๔. แรดชะวาหรือกระซู่ (*Rhinoceros* e.g. *Dicerorhinus*)
๕. หมูป่า (*Sus scrofa cristalus*)
๖. เก้ง (*Muntiacus muntjak*)
๗. วัวแดง (*Bibos javanicus*)
๘. เลียงผา หรือโครา (*Capricornis sumatraensis*)

ส่วนที่ถ้าผีแมน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น ดร. เซสเตอร์ เอฟ. กอมัน ได้
ขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ พบกระดูกสัตว์ต่อไปนี้ (๒)

๑. สัตว์จำพวกวัว (*Bovine*)
๒. ก้างควา
๓. เก้ง (*Barking deer*)
๔. กวางป่า (*Sambar deer*)
๕. หนู (*Rats*)
๖. สัตว์เลื้อยคลาน (*Reptiles*)
๗. สัตว์จำพวกหมู (*Suids*)
๘. นก
๙. กระรอก
๑๐. ปลาน้ำจืด
๑๑. เต่า

สัตว์สมัยหินใหม่ที่คณะสำรวจก่อนประวัติศาสตร์ไทย-เดนมาร์ก ขุดค้นพบที่บ้านเก่า
ตำบลจระเข้เผือก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี มี (๓)

- (๑) H.R. van Heekeren and Count Eigil Knuth : *Archaeological Excavation in Thailand*. Vol 1. (Copenhagen: Munksgaard, 1967.) pp. 100-103
- (๒) Chester F. Gorman, *Cultural Adaptations to the Topography, Plants, and Animals of Mainland Southeast Asia* : Cir. 12,000 to 2000 B.C. Table 2. A paper read at the 28th Congress of Orientalists.
- (๓) Per Sorensen, *Archaeological Excavations in Thailand*. Vol II. (Copenhagen: Munksgaard, 1967) pp.155-164

๑. หมู
๒. วัว
๓. ฟาน
๔. กระต่ายป่า
๕. กวาง
๖. หมา (*Canis familiaris*)
๗. เต่า
๘. แรค
๙. ตะกวด (*Varanus sp.*) นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล กรุณาแจ้งว่า
ปัจจุบัน คือเหี้ยหรือตะกวดในประเทศไทย มี
(๑) *Varanus noidicrolles* เหี้ยเท่าช้าง
(๒) *Varanus dumerillii*
(๓) *Varanus salvator* เหี้ยหรือแลน
(๔) *Varanus begalensis*
๑๐. พญากระรอก (*Ratufa bicolor*)
๑๑. กระรอกบินขนาดใหญ่ (*Petaurista*)
๑๒. พญากระรอกชนิดหนึ่ง (*Ratufa bicolor phaeopela*)

ในการขุดค้นที่โนนนกทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เมื่อ พ.ศ.
๒๕๐๘ และ พ.ศ. ๒๕๑๓ ดร. ดอนน์ ที. เบยาร์ก (Donn T. Bayard) และ ดร. ซี. เอฟ. ทับบลิว.
ไฮแอม (C.F.W. Higham) แห่งมหาวิทยาลัยโอตาโก ได้พบกระดูกสัตว์ต่อไปนี้ (๑)

๑. วัว
๒. เนื้อทราย (Hog deer)
๓. ฟาน
๔. กวางป่า
๕. สัตว์จำพวกหมู
๖. เสือ
๗. ควาย (*Bubalus bubalis*) (๒)

(๑) Chester F. Gorman, Cultural Adaptations to the Topography, Plants and Animals of Mainland Southeast Asia. Table 2.

(๒) C.F.W. Higham and B.F. Leach: An Early Centre of Bovine Husbandry in S.E. Asia. 1970. (Mimeographed.) pp. 1-2

๘. วัวกระทิง (*Bos gaurus*)

๙. วัวป่าสีแกง (*Bos sandaicus*)

๑๐. วัวภูปรี (*Bos sauveli*) นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล กรุณาแจ้งว่า วัวภูปรีนี้เป็นพันธุ์วัวป่าทางเขมร เคยมีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวสุดท้ายถูกยิงที่ป่า
อ. นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อราว ๒๐ ปีมาแล้ว

เฉพาะวัว เป็นหลักฐานมาแล้วเมื่อประมาณ ๕,๕๐๐ ปีมาแล้ว คนก่อนประวัติศาสตร์ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เลี้ยงวัวที่มีลักษณะคล้ายวัวพันธุ์อินเดีย (*Bos indicus*) ดร.ซี. เอฟ. คัมบลิว. ไฮแอม กล่าวว่า วัวเหล่านี้ จัดเป็นวัวที่คนนำมาเลี้ยงที่เก่าแก่ที่สุดพวกหนึ่ง

ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ก่อน ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในประเทศไทยมีสัตว์ที่แปลกกว่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น ช้างสเทกโกดอน ฮิปโปโปแตมัส แต่ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี เป็นต้นมา มีสัตว์เช่นเดียวกับที่พบอยู่ในปัจจุบัน สัตว์เหล่านี้บางพวกเป็นศัตรูที่น่ากลัวของคนยุคหิน ส่วนมากเป็นอาหารอันโอชะของคนยุคหิน นอกจากนี้ นักโบราณคดียังใช้สัตว์ที่มีอยู่ในสมัยนั้นเป็นหลักในการบอกดินฟ้าอากาศและภูมิประเทศของยุคหินด้วยว่า แตกต่างหรือเหมือนกับ ปัจจุบันนี้.

หอสมุดแห่งชาติโบราณ

การแพทย์แผนปัจจุบันสมัยกรุงศรีอยุธยา

ของ

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร

ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวยุโรปมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งทรงราชย์อยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๔ ถึง พ.ศ. ๒๐๗๒ พวกแรกที่เข้ามาคือพวกโปรตุเกส ในบทความเรื่อง การติดต่อกับต่างประเทศ สมัยอยุธยา คุณขจร สุขพานิช (๒๕๑๐) (๑) ได้กล่าวว่า พวกโปรตุเกสได้เข้ามาตั้งแต่องค์มะละกา ไม่ได้ ได้ส่งทูตถือราชสาสน์เข้ามาถวายถึง ๓ ครั้งภายในระยะเวลา ๕ ปี ครั้งสุดท้ายได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๕๔ ร.ศ. เดโช อุตตรนที (๒๕๑๐) (๒) ผู้แปลบทความเรื่อง Relacoes Dos Portugueses O Siao ของ Major Jacinto Jose Do Naccimento Mouar นอกจากจะได้กล่าวถึงการติดต่อทางทูตระหว่างโปรตุเกสและประเทศไทยแล้วได้กล่าวว่าได้มีชาวโปรตุเกส ๓๐๐ คนได้มาเป็นทหารรักษาพระองค์ นอกจากพวกที่เข้ามาล่าเมืองขึ้นทางทะเลวันออกและนักผจญภัยแล้ว ต่อมาก็มีบาทหลวงมาเผยแพร่ศาสนา ครั้งแรกมีบาทหลวงโปรตุเกสต่อมาก็มีบาทหลวงสเปนด้วย เข้ามาสร้างวัด โบสถ์หนึ่งชื่อซันโตโกมิงโก เป็นโบสถ์ของคณะโดมินิกันอีกโบสถ์หนึ่งคือโบสถ์ซันโตเปาโลของคณะเยซุอิต

ในบทความนี้ได้กล่าวถึงเฟร์นาว์ เมเดส ปินโค (Fernaõ Medes Pinto) ซึ่งเกิดใน พ.ศ. ๒๐๕๒ (ค.ศ. ๑๕๐๙) เมื่ออายุได้ ๒๘ ปี ได้เดินทางมายังตะวันออกในฐานะของ ทหารลูกเรือ พ่อค้า แพทย์ มิชชันนารีและเอกอัครราชทูต ในแผ่นดินพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๙)

ฝรั่งพวกถัดไปเป็นพวกสเปน ทูตของผู้สำเร็จราชการกรุงมะนิลา ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) แต่มีเหตุเกิดขึ้นจึงทำให้การติดต่อขาดไป

ชาติที่สามคือชาวฮอลันดา เข้ามาในปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ. ๒๑๔๕) ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. ๒๑๔๘ ถึง พ.ศ. ๒๑๕๓) (๓) พระองค์ส่งทูตไทยซึ่งเป็นทูต

(๑) ขจร สุขพานิช, "การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา," รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐) หน้า ๒๐๖-๒๒๔.

(๒) ร.ศ. เดโช อุตตรนที, "ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม," แดงงานประวัติศาสตร์เอกสาร โบราณคดี (ปีที่ ๑ เล่ม ๓ พ.ศ. ๒๕๑๐) หน้า ๔๗-๕๘.

(๓) แก่ตามบทความของคุณขจร สุขพานิช

จากไทยไปยุโรปเป็นชุดแรก ให้ไปสังเกตการต่อเรือโดยเฉพาะเรือที่จะใช้ทางทะเลเพื่อจะได้นำมาใช้ในกรุงศรีอยุธยา มีข้อความปรากฏว่าในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขอลันดาได้ใกล้ชิดกับไทยขึ้นอีก จึงได้รับอนุมัติให้สร้างเมืองนิวอัมสเตอร์ดัม (New Amsterdam) อันเป็นแหล่งการค้าของฮอลันดา ณ ที่ใกล้กับตำบลปากลัด พระประแดง หลังจากทีชาวฝรั่งเศสออกไปจากแผ่นดินไทยในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๒๔๖) แล้ว ชาวฮอลันดาก็กลับมีอิทธิพลทำการค้าขายต่อมา และมีบ้านช่องถิ่นฐานถาวรอยู่จนปลายกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๓๑๐)

ใน พ.ศ. ๒๑๕๕ ซึ่งเป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๖๘) (๑) พวกอังกฤษได้เข้ามา อยู่ครั้งแรก ๓ ปี ในตอนกลับได้นำพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปทูลถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษด้วย (ค.ศ. ๑๖๑๕ แผ่นดินพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ของอังกฤษ) พวกอังกฤษได้เข้ามาอีกครั้งหนึ่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๘๙ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑) แต่ก็ได้ถอยกลับไป พึ่งจะกลับเข้ามาอีกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ชาติที่ได้ทำการติดต่อกับประเทศไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมากยิ่งขึ้นกว่าชาติใดและอาจนำวิชาทางฝ่ายการแพทย์แผนปัจจุบันมาสู่ประเทศไทยได้ก็คือชาติฝรั่งเศส มีสาเหตุอยู่ ๒ ประการที่ทำให้ไทยหันไปคบกับชาวฝรั่งเศสมากกว่าชนชาติอื่น ๆ หนึ่ง—เป็นเพราะการชักจูงของเจ้าพระยาวิเศษณ์ สอง—เนื่องจากไทยเคยถูกฮอลันดาบีบคั้น และทางมหาสมุทรอินเดียก็ไม่ถูกกับชาวอังกฤษที่มาค้าขายและตั้งหลักแหล่งขึ้นแล้วที่ประเทศอินเดีย จึงจำเป็นต้องมองหาพันธมิตร ใน พ.ศ. ๒๒๑๐ (ค.ศ. ๑๖๖๗) ได้มีคณะบาทหลวงฝรั่งเศสคณะหนึ่ง มีสังฆราชปาโล เกอเบริธ เป็นหัวหน้าได้เข้ามาขออนุญาตตั้งโรงเรียนสอนหนังสือ เผยแพร่วิทยาการและสอนศาสนาด้วย สมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบจากเจ้าพระยาวิเศษณ์ว่า ฝรั่งเศสเป็นศัตรูกับอังกฤษ และฮอลันดา จึงทรงอนุญาตตามคำขอ ได้พระราชทานที่ดินบางพลัด และสร้างวัดเซนต์โยเซฟให้ด้วย คณะบาทหลวงชุดนี้ จึงเป็นบันไดขั้นแรกในการที่ไทยกับฝรั่งเศสจะได้ติดต่อกันต่อไป (๒)

ใน พ.ศ. ๒๒๑๖ (ค.ศ. ๑๖๗๓) สังฆราชปาโล ได้อัญเชิญพระมหาสมณสาส์นของสันตปาปาเคลมั่งที่ ๙ กับพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี (๓) ใน พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้ส่งคณะทูตอัญเชิญพระราช-

(๑) แก่ตามบทความของคุณขจร สุขพานิช

(๒) ชุมสาย สมพงษ์, พระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๒) หน้า ๕๐.

(๓) ชุมสาย สมพงษ์, หน้า ๕๑.

สาส์นไปถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และถึงสันตปาปาเคลมั่งที่ ๙ แต่เกรงหวั่นเรือไปอับปางแถวเกาะมาดากัสการ์และคณะทูตหายไปทั้งชุด

พ.ศ. ๒๒๒๕ สัมมราชปาลู ได้นำพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งมีมาเป็นครั้งที่ ๒ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย จึงโปรดให้จัดคณะทูตใหม่มีนักเรียนไทยไปด้วย ๔ คน กำหนดให้ไปเรียนวิชา ทำน้ำพุ วิชาก่อสร้าง วิชาช่างเงินช่างทอง ไปถึงประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๒๒๗ ทางรัฐบาลฝรั่งเศสได้ตั้งให้ เซวาเลีย เดอ โชมองต์ เป็นเอกอัครราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีพร้อมกับบาทหลวงเดอ ชัวส์ เจริญขอสิทธิในการเผยแพร่ศาสนาโรมันคาทอลิกในเมืองไทย กับพยายามชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารีต เจริญขอทำสัญญาการค้าขาย เปิดบริษัท Compagnie Royale des Indes ฝรั่งเศสได้รับอนุมัติตามคำขอทุกประการ แต่ไม่อาจชักจูงสมเด็จพระนารายณ์ให้เข้ารีตได้สำเร็จ ทางฝ่ายไทยขอให้ทำสัญญาเป็นพันธมิตรช่วยเหลือกันในการสงคราม เดอ โชมองต์ขอให้การทำสัญญากองไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสเอง และตกลงให้เดอฟอร์บงกับทหารที่มา อยู่ช่วยราชการในเมืองไทย สมเด็จพระนารายณ์จึงโปรดให้ตั้งออกพระวิสุตรสุนทร (โกษาปาน) เป็นเอกอัครราชทูตออกไปใน พ.ศ. ๒๒๒๙

ฝรั่งเศสมีนโยบายเป็นแบบอาณานิคม เช่นจะใช้กำลังทหารเข้ายึดบางกอก มะริด บ่อเมืองตลาดขวัญและเพชรบุรี จึงส่งกองเรือรบมา ๖ ลำ มีนายพลเรือ เดอ ไวคริกูต์กำกับมา มีทหารรบมา ๑๒ หมวด เป็นคน ๖๓๖ คน นายพลเดฟาร์ (Des Fargues) เป็นผู้บัญชาการมากับกองเรือนี้ มีคณะทูตของ ลาตูแบร์ คณะบาทหลวงมีสังฆราช เดอ ลียอนน์ และบาทหลวงตาชาร์ด กับคณะทูตไทยชุดโกษาปาน หลังจากที่สมเด็จพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ ก็เกิดการต่อสู้ขึ้นระหว่างทหารไทยกับทหารฝรั่งเศสที่รักษาบ่อนที่บางกอก ชาวฝรั่งเศสสุดท้ายยอมอพยพออกจากประเทศไทย ถึงจะมีผู้พยายามให้มีการติดต่อกันอีกระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ไม่ปรากฏมีชาวฝรั่งเศสเข้ามาตั้งหลักแหล่งค้าขายเพิ่มเติมอีก

ในปลายแผ่นดินพระนารายณ์มหาราช (๑) หรือกล่าวในที่บางแห่งว่าในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ได้มีนายแพทย์ชาวเยอรมันชื่อแองเงล์เฟอร์ (Dr. Engelbert Keampfer) ซึ่งเดิมเป็นเลขานุการทูตสวีเดนในราชสำนักอิหร่าน ต่อมาเป็นนายแพทย์ของบริษัทฮอลันดาอินเดียตะวันออก ซึ่งตั้งบริษัทอยู่ ณ เมืองบันตง (Bantan) ได้เข้ามาเมืองไทย แต่จะได้นำวิชาการแพทย์แผนปัจจุบันมาสู่ประการใดหรือไม่ ไม่ปรากฏ เป็นแต่มีบันทึกไว้ในสมุดจดหมายเหตุว่า

(๑) ชุมสาย สมพงษ์, หน้า ๒๕.

(๒) นิคม มุสิกคามะ, "สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา," รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ มี เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐) หน้า ๑๓๑

“ในบรรดาชาติผิวกลาแห่งเอเชียทั้งหลาย ราชอาณาจักรสยามเป็นราชอาณาจักรอันเกรียงไกรใหญ่ยิ่งที่สุด และราชสำนักนั้นเล่า กวีจิตรมโหฬารหาที่เสมอมิได้”

การที่กล่าวถึงการติดต่อระหว่างประเทศไทยกับชาวต่างประเทศฝ่ายตะวันตกโดยละเอียดนี้ เพื่อประสงค์จะชี้ให้เห็นว่าการแพทย์แผนปัจจุบันนั้นคงเข้ามากับคนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทยครั้งนั้น เพราะจำนวนคนที่มาไม่ใช่จำนวนเล็กน้อย ถ้าจะส่งคนหรือเดินทางเข้ามาโดยไม่มีผู้ที่มีความรู้ในทางแพทย์ร่วมมาด้วย คงเป็นไปได้ เพราะในระยะ พ.ศ. ๒๐๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๘๘) นั้น อยู่ในสมัยเดียวกับการฟื้นฟูของยุโรป (The Renaissance 1500—1700) ซึ่งมีการเจริญก้าวหน้าในทางการแพทย์แผนปัจจุบันดังที่จะกล่าวต่อไป มีบุคคลที่เป็นแพทย์หรือได้เคยศึกษาแพทย์แล้วก็มีอยู่ถึงอยู่ เช่น เฟรนาวัน เมเดส บินโด และนายแพทย์แคมป์เฟอร์ การที่มีเรื่องเกี่ยวกับเรื่องการแพทย์น้อย นอกจากในจดหมายเหตุของเซวาเลีย เดอ ฟอร์บง เรื่องนี้อาจเป็นเพราะการแพทย์ยังเจริญไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับข้าว ไม้ เหมือนกับการค้าขายและการเผยแพร่ทางศาสนา นอกจากนั้น หลักฐานเหล่านั้นอาจสูญหายไปพร้อมกับกรุงศรีอยุธยาแตกในเงื้อมมือของพม่าก็เป็นได้

เพื่อให้การสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่อง นี้จึงขอเสนอผลสรุปในบทความของนายแพทย์สำราญ วงศ์พำที เรื่อง “การแพทย์ในสมัยอยุธยา” พอเป็นสังเขปก่อน และจะได้วิธีการแพทย์แผนปัจจุบันบางประการที่อาจนำมาจากทวีปยุโรปในสมัยนั้น

นายแพทย์สำราญ วงศ์พำที กล่าวว่าในสมัยอยุธยามีโรคระบาดอยู่ ๒ โรค คือ อหิวาตกโรคและโรคไข้ทรพิษ ผู้ที่ป่วยตายด้วยโรคอหิวาต์ไม่เป็นแต่เพียงประชาชนสามัญของอยุธยาสมัยนั้นเท่านั้น บุคคลในราชวงศ์ก็เป็นโรคนี้ด้วย ได้มีข้อความปรากฏในพงศาวดารว่า “ทรงพระกรุณาตรัสว่าเจ้าแก้วเจ้าไทยออกอหิวาตกโรคตาย ให้ชุกขึ้นเผาเสีย” เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอยู่ทอง) พ.ศ. ๑๕๐๐^(๑) หรือใน พ.ศ. ๑๕๐๖^(๒,๓,๔) ไม่ปรากฏให้การรักษาและป้องกันอย่างไร

ถัดจากโรคระบาดอหิวาตกโรคก็มีโรคไข้ทรพิษระบาด วิธีป้องกันในสมัยนั้นคือไม่นิยมเผาทันที ต้องฝังไว้ ๓ ปี เชื่อว่าถ้าฝังน้อยกว่านั้นจะทำให้โรคติดต่อไปได้อีก เป็นโรคที่ทำให้สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรเสด็จสวรรคต และเป็นแก่สมเด็จพระนเรศวรในตอนคุมทัพไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองเวียงจันทน์ใน พ.ศ. ๒๑๑๘

(๑) พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

(๒) พงศาวดารฉบับของพันจันทนุมาศ (เจิม)

(๓) พงศาวดารฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

(๔) พงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์

นอกจากโรคทั้งสองที่กล่าวแล้ว ปรากฏว่าพลเมืองอยุธยาเป็นโรคคุดทะราด หิดและโรคเนื้อเปื่อย (ลาถูแบร์) (๑) นอกนั้นก็ยังมีโรคซิฟิลิส ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า “ลู่ปีศักราชปีกุนสัปตศก มหาอุปราชกรมพระราชวังบวร ทรงประชวร พระโรคสำหรับบุรุษ กลายไปเป็นพระโรคคชราช”

ไม่ปรากฏมีการป้องกันอย่างไรบันทึกไว้ การทอน้ำจากทะเลชุบศรเข้าไปใช้ในพระราชวังที่ลพบุรี ก็ไม่ใช่เป็นการป้องกัน แต่ทำขึ้นเพื่อความสะดวกในการใช้น้ำ

ยาที่ใช้ในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นยาพวกสมุนไพร นอกนั้นเป็นของที่ได้จากคนและสัตว์เช่นน้ำผึ้ง น้ำนมจากนมคนใช้หยอดแก้โรคตาแดงและนมวัว ยาจำพวกสารเคมีเช่นดินประสิว ขาวเข้าใจว่าเป็นยาที่นำมาโดยพวกชาวยุโรปในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สำหรับบาดแผลใช้น้ำมันหุงกับสมุนไพร และห้ามมิให้แผลถูกน้ำ ๓ วัน การรักษากระดูกหักที่แขนและขาใช้เปลือกใบพลับพลึง ผีอกถูกระนาด การนวดใช้กันมาก นอกจากตำรายาแล้วตำรานวดนับเป็นตำราที่แพร่หลายรองลงมา

การคลอดในสมัยนั้นยังมีการข่มท้อง และอยู่ไฟหลังคลอดเป็นเวลา ๑๕ วันถึง ๑ เดือน ใช้ไม้ไผ่ตัดสายสะดือ เป็นสาเหตุให้เด็กคลอดใหม่ตายด้วยบาดทะยักมีอัตราสูงมาก หลังคลอดระหว่างอยู่ไฟห้ามอาหารสด คาว เป็นสาเหตุให้เกิดโรคขาดอาหาร

สมัยฟื้นฟูของยุโรป (The Renaissance) (๒) ซึ่งเป็นระยะระหว่าง ค.ศ. ๑๕๐๐-๑๗๐๐ หรือ พ.ศ. ๒๐๔๓ ถึง พ.ศ. ๒๒๔๓ นั้น เป็นระยะที่ฝรั่งชาวยุโรปได้มาติดต่อกับประเทศไทยตามที่กล่าวมาแล้ว ศิลปวิทยาการที่สลับซับซ้อนเนื่องจากอิทธิพลของทางศาสนาได้กลับฟื้นฟูขึ้นเช่นมีการประดิษฐ์การพิมพ์ การพบทวีปอเมริกาและมีการเดินเรือติดต่อกับอินเดีย ประชาชนรู้สึกความเป็นอิสระมากขึ้น ทำให้เกิดการกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความรู้ เลิกล้าสมัยเชื่อถือเก่า ๆ พยายามศึกษาหาข้อเท็จจริง ประพฤติการต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้วิชาการหลายแขนงเจริญก้าวหน้ากว่าเดิมเป็นอันมาก วิชาการแพทย์ก็รวมอยู่ในกลุ่มก้าวหน้าด้วย วิชาการที่เห็นได้ชัดเจนคือความรู้ในเรื่องร่างกายของมนุษย์ที่ทำให้เกิดเป็นความรู้ถูกต้องขึ้นจากผลงานของศิลปินคนสำคัญคือ Leonardo da Vinci ถัดมาก็คือนักกายวิภาคศาสตร์ที่ได้รับเกียรติเป็นบิดาของวิชาการแขนงนี้ คือ Andreas Vesalius ชาวเฟลมิช ทางศัลยกรรมก็ก้าวหน้าไปมากกว่าเดิมโดยอาศัยความอัจฉริยะของ Ambroise Pare ชาวฝรั่งเศส เช่นใช้ผูกหลอดเลือดจากบาดแผลแขนขาที่ถูกตัดแทนที่จะใช้เหล็กเผาไฟ

(๑) จดหมายเหตุของลาถูแบร์ เล่ม ๑ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนารายณ์ประพันธ์วงศ์

(๒) Walker Kenneth, The Story of Medicine (Tiptree, Essex, Great Britain : Anchor Press Ltd., 1959)

(cautery) ซึ่งเป็นอันตรายอย่างมากกับเนื้อเยื่อที่ยังติดอยู่ เป็นผู้คิดค้นจับหลอดเลือดและที่สำคัญก็คือให้การรักษาแบบใหม่ต่อบาดแผลที่ถูกปืนแทนที่จะใช้ราดด้วยน้ำมันเคือด และเป็นคนคัดค้านการใช้เนื้อมัมมี่ป่นและเขา unicorn ในการรักษาโรค วิธีการเหล่านี้ได้นำเข้ามากับแพทย์ที่ร่วมมากับทหารฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย ดังหลักฐานที่จะแสดงให้เห็นต่อไป

ทางฝ่ายอายุรศาสตร์ก็มี Paracelsus (Philippus Aureolus Bombastus von Hohenheim) เป็นผู้แนะนำให้กลับไปใช้วิธีการของ Hippocrates โดยอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญ ทำให้การรักษาพยาบาลได้ผลดีขึ้น

ที่ประเทศอังกฤษมีการตั้งสมาคมแพทย์โดย Thomas Linacre (๑๕๖๐-๑๕๕๔) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น Royal College of London ดูแลให้กิจการแพทย์ของประเทศอังกฤษได้ดำเนินไปตามหลักการของวิทยาศาสตร์มี John Caius (๑๕๑๐-๑๕๗๓) ช่วยยกฐานะของแพทย์ทั้งฝ่ายอายุรศาสตร์และศัลยศาสตร์ขึ้น

ในศตวรรษที่ ๑๗ คือจาก ค.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๐๐ หรือ พ.ศ. ๒๑๔๓-๒๒๔๓ ได้เกิดอัจฉริยบุคคลในทางวิทยาศาสตร์ขึ้นหลายท่าน เช่น Francis Bacon ผู้ทำให้เห็นความสำคัญของการทดลองในทางวิทยาศาสตร์ Galileo (๑๕๖๔-๑๖๔๒) ท่านผู้นี้ถึงจะไม่ได้ปฏิบัติโดยตรงเกี่ยวกับวิชาการแพทย์ แต่อิทธิพลของท่านเกี่ยวกับวิธีการให้เกิดความแน่นอนในการวัด ทำให้การทดลองในทางการแพทย์มีผลแน่นอนขึ้น ผลจากการสร้างกล้องโทรทรรศน์ทำแนวให้เกิดกล้องจุลทรรศน์ขึ้น โดยปรากฏว่า Z. and H. Janson ได้เอาเลนส์ ๒ อันที่มีด้านโค้งออกทั้งสองด้านใส่เข้าไปในท่อ ทำให้เกิดกล้องจุลทรรศน์แบบ compound อันแรกขึ้น ซึ่งต่อมาได้เป็นเครื่องมือสำคัญเกี่ยวกับการแพทย์อย่างยิ่งจนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยแนวทางปฏิบัติของ Galileo ทำให้ Sanctorium (๑๕๖๑-๑๖๓๖) ประดิษฐ์ปรอทวัดความร้อนขึ้น และต่อมาได้ประดิษฐ์เครื่องมือบันทึกชีพจร

Robert Boyle (๑๖๒๗-๑๖๙๑) เป็นคนแรกผู้แสดงให้เห็นว่าอากาศเป็นวัตถุและมีปริมาตรที่วัดได้ (mass) งานของ Boyle ทำให้ John Mayour (๑๖๔๕-๑๖๗๙) ว่าอากาศมีส่วนประกอบสำคัญในการหายใจ และเป็นผู้ทำ oxygen โดยเผา oxides และเกือบเป็นผู้พบว่า oxygen เป็นสาเหตุเปลี่ยนเลือดดำ (venous blood) ให้เป็นเลือดแดง (arterial blood) จากงานของ Boyle และ Mayour ทำให้วิชาเคมีมีการศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ที่ขึ้นกว่าเดิม ในศตวรรษเดียวกันนี้ความรู้เรื่องการไหลเวียนของเลือดก็ได้ถูกอธิบายแจ่มแจ้งโดย William Harvey (๑๕๗๘-๑๖๕๗) มีการใช้เหล็กในการรักษาโรคโลหิตจาง ใช้เปลือกของชินโคนาจากเปรูในการรักษาไข้จับสั่น

การใช้ปรอทในการรักษาซิฟิลิสก็ถูกนำขึ้นโดย Thomas Sydenham (๑๖๒๔-๑๖๘๙) ผู้แนะนำแนวทางในการวินิจฉัยโรคและการรักษาตามแนวของ Hippocrates เช่นเดียวกับ Paracelsus

เมื่อมีเค้าการเจริญของวิทยาการและการแพทย์แผนปัจจุบันในยุโรปแล้ว แพทย์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาลคงนำวิชาการเหล่านั้นติดตัวเข้ามาด้วย คงจะเห็นได้ว่าเจ้าพระยาวิเศษนรินทร์เข้าใจหลักทางการช่างดีพอที่จะทำให้รู้น้ำหนักของปืนใหญ่ซึ่งเจ้าหน้าที่ย้ายไทยจนปัญญา ฉะนั้นคณะบาดหลวงพวกแรกที่ไปถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๕ (ค.ศ. ๑๖๖๒) นอกจากการสอนศาสนาแล้ว ได้ทำการเอื้อเฟื้อช่วยเหลือพลเมืองคือ จ่ายยารักษาโรคบ้าง พยาบาลรักษาโรคบ้าง ชะล้างแผลบ้าง รักษาไข้บ้าง (๑) ในจดหมายเหตุเคอฟอร์บิง (๒) ได้บันทึกถึงอาการประชวรของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า แพทย์มีความเห็นว่าควรเจาะพระโลหิตออก การเจาะเอาเลือดออกโดยถือว่าการมีเลือดมากเป็นสาเหตุของโรค ได้ทำกันมาตั้งแต่สมัยก่อนคริสตศตวรรษ และได้ทำกันแพร่หลายอยู่กระทั่งสมัยการฟื้นฟู และเข้ามาในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ด้วย เพราะราชสำนักของพระองค์ก็มีแพทย์ชาวฝรั่งเศสอยู่ด้วยผู้หนึ่ง เรื่องการเจาะเอาเลือดออกนั้นคงไม่เป็นที่แพร่หลายเพราะไม่ปรากฏว่ามีแพทย์ไทยคนใดใช้ และคนไทยเองก็ไม่นิยมให้เอาเลือดออกจากตัว

มีบันทึกของชาวเลียบ เคอฟอร์บิง อยู่ตอนหนึ่งซึ่งแม้แต่เจ้าตัวเองก็ไม่เชื่อว่าคนอื่นจะเชื่อตาม แต่เข้าใจว่าจะเป็นความจริง เป็นเรื่องตอนกบฏมัมกะสันในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ พวกกบฏบางส่วนที่ล่องเรือผ่านบางกอกจะออกสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา ก็ถูกรับกับทหารที่ประจำอยู่ที่บ้อมที่บางกอก พวกมัมกะสันมีแตกฤทธิ์ แต่สามารถฆ่าและทำอันตรายทหารและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ข้างบ้อมล้มตายเป็นอันมาก ผู้ช่วยคนหนึ่งของเคอฟอร์บิงชื่อโบเรอคาร์ก็ได้รับบาดเจ็บสาหัส ตามบันทึกกล่าวว่าได้ เคอฟอร์บิงไปพบโบเรอคาร์นอนอยู่บนเตียงของเขา ซึ่งเคอฟอร์บิงคิดว่าตายแล้ว แต่เมื่อเข้าไปใกล้จึงพบว่ายังมีลมหายใจอยู่ แต่พูดไม่ได้เสียแล้วที่ปากมีน้ำลายเป็นฟองท้องเหวะไส้พุงและกะเพาะอาหารทะลักออกมาข้างนอกห้อยอยู่ที่ตะโพก เคอฟอร์บิงเล่าต่อไปว่าไม่ทราบว่าจะช่วยเหลืออย่างไร เพราะว่าไม่มียาและไม่มีแพทย์ จึงลองช่วยชีวิตตามสติปัญญาความสามารถ

(๑) อรุณ อดายกุล แปลจากหนังสือ Relations de la France et du Royaume de Siam de 1662 à 1703 แต่งโดย Mons. Lanier พิมพ์ที่เมืองแวร์ซาย, ประเทศฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๓ (พ.ศ. ๒๔๒๖) ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๒๗ กรมศิลปากร.

(๒) หม่อมเจ้าดำรงสด ทรงแปลจากหนังสือ Memoires du Comte de Forbin, Chef d'Escadre Chevalier de l'Ordre Melitaire de Satite Louis ซึ่ง Francois Cirardi รวบรวมจัดพิมพ์ที่เมือง Amsterdam เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๕ (พ.ศ. ๒๔๖๘) ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๘๐ กรมศิลปากร

เคอฟอร์บั้งเอาไหมมาสนเข็มสองเล่ม แล้วยกใส่ฟุ้งและกะเพาะเข้าไปในที่เดิมของมันในห้อง ได้เย็บแผลตามทำนองที่ได้เคยเห็นมา และฆมวตสองทบให้ติดกัน เอาไขขาวมาตีแล้วเอาเหล้า “รัก” ซึ่งเป็นเหล้า “โอเคอะวิ” ชนิดหนึ่ง ผสมเข้าแล้วชะล้างจนบาดเจ็บ ชะล้างอยู่ดังนี้ต่อมาสิบวันโบเรอะคาร์รอดชีวิต ความจริงเขาไม่มีไข้และไม่มีอาการที่ทำให้วิตกเลย เคอฟอร์บั้งสังเกตเห็นว่า เมื่อเวลายกใส่ฟุ้งและกะเพาะของเขาเข้าไปในห้องนั้น มันแห้งเหมือนกระดาษหนังสือฉนั้น และมีเลือดขึ้น ๆ ติคอยู่ด้วย แต่ถึงเช่นนั้นก็หาเป็นอุปสรรคขัดขวางอย่างไร ไม่ไม่กี่วันเขาก็หายเจ็บได้

การกระทำของเคอฟอร์บั้งไม่ใช่เป็นเรื่องเหลวไหล การใช้ไขขาวนี้คล้ายแพทย์ฝรั่งเศส Ambroise Pare ก็เคยใช้มาได้ผลเช่นเดียวกัน ดังเรื่องเล่าว่าที่ตูริน (Turin) ปาเร่ ได้พบวิธีรักษาบาดแผลใหม่โดยบังเอิญ ในสมัยนั้นคล้ายแพทย์อายุน้อยจะถูกสั่งสอนว่าแผลถูกปืนนั้นเป็นแผลมีพิษ จะต้องใช้น้ำมันเคือดรากลงไปที่ไหนเพื่อจะได้ขับเอาพิษออกไป แต่มีเหตุบังเอิญเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเคราะห์ดีของปาเร่ที่ทำให้ทราบว่าที่ได้เล่าเรียนมาก่อนนั้นผิดทั้งสิ้น และการใช้น้ำมันเคือดนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อเนื้อเยื่อ ปาเร่ได้เล่าว่าทหารที่รักษาบ้อมอยู่นั้น เมื่อเห็นทหารฝ่ายข้าศึกรุกเข้ามาก็ใช้หอก ปืนไฟแบบ harquebus และหินเป็นอาวุธต่อสู้ ทำให้ทหารฝ่ายปาเร่ล้มตายและบาดเจ็บหลายคน ขณะนั้นปาเร่ก็พึ่งเข้ารับราชการทหาร ยังไม่เคยเห็นและทำแผลถูกปืน แต่ปาเร่จำได้ว่าได้เคยอ่านในหนังสือแต่งโดย Jean de Vigo เกี่ยวกับบาดแผลทั่วไปและในบทที่ ๘ ว่าแผลที่ถูกปืนจะเกิดเป็นพิษโดยกินปืน ฉะนั้นต้องทำลายพิษโดยใช้น้ำมันจากต้นเอลเคอ (oil of elder) หุงให้ร้อน ประสมด้วยยาทำลายพิษซึ่งเรียกว่า theacle เล็กน้อย ซึ่งเป็นยาประสมน้ำผึ้ง และทำให้แผลเปิดไว้โดยใช้ผ้าก๊อซ สุกท้ายยาหมด ปาเร่จึงทดลองใช้ไขขาว ประสมน้ำมันกุหลาบและน้ำมันสนแทน ปาเร่เล่าว่าคืนนั้นเขานอนหลับไม่สนิท กลัวพวกที่แผลไม่ได้ถูกรักษาด้วยน้ำมันเคือดจะตายโดยพิษ ทำให้ปาเร่ต้องตื่นตั้งแต่ยังไม่สว่างไปตรวจทหารที่บาดเจ็บ กลับได้พบโดยไม่ได้อาคาหมายว่า พวกที่ไม่ได้ใช้น้ำมันเคือดกลับรู้สึกเจ็บน้อย ที่แผลไม่มีการอักเสบหรือบวม กลับได้ตลอดคืน ตรงข้ามกับพวกที่แผลได้รับน้ำมันเคือด ปวดทรมานมาก มีไข้และมีบวมรอบแผล

การนำเรื่องของปาเร่มาเล่าโดยละเอียด เพื่อแสดงให้เห็นว่าวิธีการรักษาบาดแผลของปาเร่คงได้ใช้กันแพร่หลายในหมู่แพทย์ทหาร แม้แต่ทหารที่ไม่ได้เป็นแพทย์ก็คงได้เห็นวิธีการแต่งแผลและการใช้ยารักษาบาดแผล ฉะนั้นเมื่อได้อ่านบันทึกของเคอฟอร์บั้งว่าได้ใช้ไขขาวมาตีกับเหล้าจึงเข้าใจว่าบันทึกของเคอฟอร์บั้งเป็นความจริง เพราะเหล้าเป็นยาฆ่าเชื้ออยู่แล้ว ลำไส้ของ

คนที่มึนร่างกายแข็งแรงมีการต้านทานดีมาก... อาจยกกลับเข้าไปที่เดิมแล้วเย็บแผลภายนอกเมื่อมี
ยามาเชื้อชะโลมก็อาจหายเป็นปกติได้... บันทึกของเคอฟอร์บจึงเป็นบันทึกจริงไม่ใช่แต่งแสดง
ความเก่งกล้าของเคอฟอร์บ... เป็นหลักฐานอันที่สองว่าการแพทย์แผนปัจจุบันเกี่ยวกับการรักษา
บาดแผลได้นำมาสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การรักษาโดยวิธีเจาะเอาเลือดออกนั้น เคอฟอร์บได้เล่าไว้ชัดเจนตอนขาถูกฟันไป
แหวะที่เมืองมัสสุลีปาตาน ปรากฏว่าที่เมืองนั้นเกิดโรคระบาดจนไม่มีคนอยู่ที่ท่าเรือเลย หลังออก
จากเมืองมัสสุลีปาตานได้สามวันกะลาสีสองสามคนที่ขึ้นไปบนบกป่วยลง ไม่มีใครทราบสาเหตุ
ของโรค แพทย์เห็นว่ามีไข้จึงเจาะเนื้อเอาโลหิตออก นับเป็นวิธีวิเคราะห์โรคที่ใช้กันในสมัยนั้น
ซึ่งได้นำเข้ามาใช้ในประเทศไทยจนกระทั่งจะใช้กับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามที่ได้อ้างมา
แล้ว

นอกจากการแพทย์แผนปัจจุบันที่มาจากยุโรปแล้ว ชาวพื้นเมืองแม้แต่พวกฝรั่งเศส
เอง ก็ยังคงใช้วิธีการรักษาแผนโบราณที่มาจากประเทศไทยจากประเทศใกล้เคียง... บันทึกของ
เคอฟอร์บมีตอนหนึ่งว่า โดยเหตุที่คนไทยเดินขึ้นเปล้า... คนงานของข้าพเจ้า (เคอฟอร์บ)
ที่ซุดดินนั้นถูกกัด... ฐุนีคนนี้ตัวเล็ก ๆ สีเทา ยาวกึบเศษ (งูเป็นแก้ว?) พิษของมันแรงมาก คน
ที่ถูกขบได้ชั่วโง่งหนึ่งก็ชัก และถ้าช่วยแก้ไขไว้ทันทีไม่ได้ ก็ตายภายในเวลาสี่ชั่วโมง หอมจึง
มียาแก้พิษชนิดหนึ่งดีมาก เขาใช้ศิลาชนิดหนึ่งบดร่อนขบ... ศิลาชนิดนี้คิดแผลแน่นอน ไม่ช้าคนไข้ก็
หยุดชักและมีสติ พอถูกพิษออกหมดแล้ว ศิลาที่หล่นลงเอง ศิลาชิ้นเดียวใช้ถูกพิษได้เสมอ
แต่เพื่อจะใช้ให้ได้ดีเหมือนครั้งแรก ต้องเอาแขนคนไข้สี่ชั่วโมง การรักษาแบบนี้ถึงเวลานี้
ก็ยังใช้กันอยู่ในท้องที่บางแห่ง... เป็นหลักฐานเพิ่มเติมว่าเคอฟอร์บได้บันทึกสิ่งที่จริงเชื่อถือ
ได้ยิ่งกว่าบันทึกบางฉบับในสมัยเดียวกัน

เท่าที่ค้นได้ขณะนี้ ต้องขอยืนยันว่า การแพทย์แผนปัจจุบันได้นำมาสู่ประเทศไทยโดย
ชาวฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาครั้งหนึ่ง... หลังจากรัชกาลของพระองค์ แม้จะมี
แพทย์ชาวเยอรมันมาสู่ประเทศไทย... ก็ไม่ปรากฏว่าได้นำวิธีการแพทย์แผนปัจจุบันมาเผยแพร่
ขณะนี้ยังตรวจสอบไม่ได้ว่า นอกจากวิธีการสองสามอย่างที่กล่าวแล้วได้มีวิธีการอย่างอื่นและยา
หรือตำรับยานำเข้ามาอีกบ้างหรือไม่ในสมัยนั้น... เข้าใจว่าจะนำเข้ามาเหมือนกัน เพราะในประชุม-
พงศาวดารภาคที่ ๒๗ เรื่องไทยกับฝรั่งเศสเป็นไมตรีกัน มีบันทึกไว้หลายตอน เช่น เกี่ยวกับ
บาทหลวงเคอซัสมีข้อความว่า “บาทหลวงเคอซัสยังคิดที่จะหาช่างเขียน ผู้ชำนาญการศาสตร์
หมอ ช่างแปรธาตุผสมธาตุไปกรุงศรีอยุธยาด้วย และคิดจะหาตำรา ยาต่าง ๆ น้ำมันได้แผล
และยาอย่างอื่น ๆ ไปด้วย

นอกจากนั้น ยังมีบันทึกแสดงว่าวิชาการแผนใหม่และวิชาการช่างได้เจริญก้าวหน้าไปมาก ในแผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้มีรับสั่งจากพระเจ้าหลุยส์แก่พวกบาทหลวงที่จะไปกับคณะเซอวาลีเยเคอโซมองว่า ให้บาทหลวงเยซูอิตไปตรวจสอบ คือ ภูมิประเทศและพื้นที่ของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง เดือนดาวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับดาราศาสตร์อย่างหนึ่ง วิชาที่เกี่ยวข้องด้วยร่างกายของมนุษย์ (anthropology) และสัตว์อย่างหนึ่ง และวิชาที่เกี่ยวกับต้นไม้ อีกอย่างหนึ่ง และให้หาแผนที่ที่มีอยู่ในหอสมุดทั้งเครื่องมือสำหรับจะใช้ทุกอย่าง เช่นนาฬิกาแบ่งส่วนวินาที เครื่องวัดที่สูงและวัดทางไกล กระจกส่อง กล้องส่อง กล้องดูของละเอียดให้ใหญ่ขึ้น (กล้องจุลทัศน์) ปรอทควรร้อน คุุหนาว ปรอทตรวจอากาศ เข็มทิศและเครื่องมืออย่างอื่นอีกหลายอย่าง ฉะนั้นพวกมิชชันนารีจึงนอกจากสอนศาสนายังสอนหนังสือและได้เที่ยวไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ช่วยรักษาพยาบาลและแจกยารักษาโรคให้แก่ราษฎร.

หอสมุดแห่งชาติอยุธยา

ลักษณะของเอกสารจดหมายเหตุยุคใหม่

ชูศรี สวัสดิสงคราม

แปลและเรียบเรียง

(จาก Modern Archives : Principles and Techniques by T.R. Schellen berg)

ลักษณะของเอกสารจดหมายเหตุยุคใหม่ มีลักษณะพิเศษบางประการเนื่องจากวิธีการที่เอกสารถูกสร้างขึ้น และวิธีการที่จะดำเนินการกับเอกสารเหล่านั้น หลังจากที่ได้ใช้ตามความมุ่งหมายต่าง ๆ ที่ต้องการแล้ว และเป็นลักษณะเอกสารที่ผลิตขึ้นจากเครื่องมือการผลิตเอกสารทุกชนิด และในเมื่อมีลักษณะและชนิดต่าง ๆ กัน เช่น หนังสือ กระดาษ แผนที่ รูปภาพ สิ่งเหล่านี้จึงมาจากแหล่งต่าง ๆ กัน แม้ว่าจะมีกำเนิดขึ้นมาจากลักษณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่จดหมายเหตุจะต้องเกี่ยวข้องกับเอกสารราชการ เอกสารที่จัดทำขึ้นทั้งหมดของรัฐบาล และทั้งนี้อาจรวมเอกสารจากหน่วยราชการต่าง ๆ และภายในหน่วยราชการแต่ละแห่ง ก็จะต้องมีเอกสารของหน่วยงานบริหารย่อย ๆ ต่าง ๆ อีกด้วย

จดหมายเหตุยุคใหม่นี้ ยากที่จะแบ่งแยกชนิดหรือประเภทให้ชัดเจนได้ เนื่องจากไม่ได้สร้างขึ้นโดยเจตนาเช่นหนังสือ ซึ่งสร้างโดยบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มบุคคล เพราะมีความสนใจในวิชาหรือเรื่องบางเรื่องโดยเฉพาะ แต่เอกสารจดหมายเหตุเป็นผลผลิตจากกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐบาล ฉะนั้นจึงบ่งบอกว่า ใครเป็นผู้แต่ง และชื่อเรื่องอะไร ไม่ได้แน่ชัดลงไปเหมือนหนังสือ เพราะหน่วยงานรัฐบาลซึ่งผลิต หรือสร้างมันขึ้นมาและกิจกรรมที่ทำนั้นจะเกิดขึ้นจากการวิจัยซึ่งสิ้นเปลืองเวลา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่กำหนดไว้ดั้งเดิมในเชิงบริหาร ทั้งนี้ เป็นเพราะเอกสารที่บรรณารักษ์จดหมายเหตุเกี่ยวข้องกับมันมักจะเก่าและเกือบจะพ้นระยะการใช้งาน การบ่งบอกของเอกสารเก่า ๆ มักจะคลุมเครือและสูญหายไป เพราะถูกทอดทิ้งภายหลังที่ไม่ต้องการใช้แล้ว ส่วนเอกสารที่ผลิตขึ้นใหม่กว่านั้น ก็ยากที่จะหาได้ เพราะจัดหมวดหมู่อย่างคร่าว ๆ ในระยะที่มีการใช้อยู่ และเมื่อใช้แล้วก็กระจัดกระจายหายไป

จดหมายเหตุยุคใหม่ นั้น จัดแบ่งประเภทแตกต่างกันไป อาจจัดแบ่งตามแบบต่าง ๆ คือ ตามลำดับเลข ตามลำดับอักษร แบ่งหมวดหมู่ หรือ แบ่งตามลักษณะของเอกสาร อาจจะเป็นเอกสารที่รวม ๆ เข้าด้วยกันไม่มีระเบียบที่แน่นอนว่าเกิดขึ้นจากการสัมพันธ์กับเรื่องใดหรือกิจกรรมใด ส่วนการจัดที่บรรณารักษ์จดหมายเหตุปฏิบัติอยู่สำหรับเอกสารแต่ละเรื่องนั้น จะต้อง

ให้สัมพันธ์กับกลุ่มเอกสารของหน่วยงานต้นกำเนิดแต่ละหน่วย จึงไม่อาจเตรียมการไว้ล่วงหน้า เหมือนเช่นการแบ่งหมวดหมู่หนังสือ ซึ่งมีหัวเรื่องอยู่แล้วได้ เขาจะต้องวิเคราะห์ถึงหน่วยงาน และหน้าที่ของหน่วยงานเจ้าของนั้น ๆ สำหรับเอกสารแต่ละกลุ่ม และนำกลุ่มเอกสารมารวมกัน เพื่อที่จะให้เอกสารเหล่านั้นบ่งบอกถึงหน้าที่และหน่วยงานที่ผลิตเอกสารนั้น ๆ เอกสารสำคัญนั้น ย่อมมีเพียงฉบับเดียว ไม่ซ้ำกับเรื่องใด ไม่มีการพิมพ์ซ้ำหลายครั้งโดยแพร่หลายหรือทำขึ้นเป็นจำนวนมาก เหมือนสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ในขณะที่เอกสารต่าง ๆ อาจพิมพ์ออกได้มาก แต่บรรณารักษ์จดหมายเหตุจะเกี่ยวข้องกับเอกสารแต่ที่เป็นต้นเรื่องของเรื่องที่จัดทำเท่านั้น เอกสารสำคัญ เป็นเอกสารที่ต้องเลือกคัดเอาแต่เฉพาะที่มีคุณค่าทางเนื้อหาและทางหลักฐานจากเอกสาร ที่มีปริมาณมาก ๆ ของรัฐบาล ที่เลือกคัดไม่ใช่เพราะการพิจารณาโดยพื้นฐานจากตัวเอกสารนั่นเอง แต่เพราะความสำคัญของกระบวนการที่ดำเนินมาที่ทำให้เป็นเอกสารสำคัญขึ้นทั้งหมดของกิจกรรม หรือเรื่องโดยเฉพาะ หรือกล่าวโดยกว้างเป็นเอกสารของหน่วยราชการหนึ่ง ๆ หรือรัฐบาล หรือ สังคมหนึ่ง ๆ ในระยะที่มีการพัฒนา

เอกสารราชการยุคใหม่ เป็นเอกสารสำคัญที่มีคุณค่า ดังที่ให้อำนาจความไว้วางใจ มีคุณสมบัติเฉพาะบางประการ พิจารณาแล้วว่ามีค่าสมควรแก่การเก็บรักษาเพื่ออ้างอิงและเพื่อการวิจัย เพราะฉะนั้นจึงได้เก็บรักษาหรือถูกคัดเลือกเพื่อเก็บรักษาในสถาบันที่เหมาะสม

เอกสารราชการยุคใหม่ มีคุณค่าสำหรับความมุ่งหมายหลายประการ คณะกรรมการ ตั้งขึ้นเพื่อการดำเนินงานหอจดหมายเหตุแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๒ เพื่อร่างมาตรฐานของงานสำหรับรัฐบาลส่วนกลาง บรรณารักษ์จดหมายเหตุพบว่าเอกสารราชการ มีค่าเป็นวัสดุสำหรับการค้นคว้าอ้างอิงชนิดเอกสารต้นกำเนิด ในลักษณะ ๒ ประการ คือ เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติงานในหน่วยงานต่าง ๆ และให้ทราบเรื่องราวตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน การศึกษา การวิจัย หรือการสอบถามในวิชาการต่าง ๆ จะได้ประโยชน์จากการนี้ดังนี้:

วิชารัฐประศาสนศาสตร์ จะมีเอกสาร ซึ่งบันทึกเรื่องราวการบริหารงานและหน้าที่ต่าง ๆ ของหน่วยงานในแต่ละหน่วยของรัฐบาล ตลอดจนเอกสารขององค์การ หรือคณะกรรมการใด โดยเฉพาะ เช่น Dockery, Keep, Taft, และ Hoover Commission ซึ่งเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของรัฐบาลเฉพาะเรื่องทั้งหมด

วิชาประวัติศาสตร์การทูต จะมีเอกสารการทูต กงสุล ซึ่งติดต่อไปมาถึงกัน ข้อเสนอแนะ ในการปฏิบัติงานการทูต ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างประเทศของรัฐบาล สถิติทางการค้าที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางเศรษฐกิจ และฟิล์มภาพยนตร์ เทปบันทึกเสียง การส่งข่าวคราวความเคลื่อนไหว และข่าวสารที่คัดจากหนังสือพิมพ์ซึ่งเกี่ยวกับความเห็นของประชาชน ฯลฯ

วิชาประวัติศาสตร์ของชาติ จะมีเอกสาร จากแหล่งต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องทุกเรื่องที่รัฐบาลของชาติเกี่ยวข้องด้วย รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสงครามต่าง ๆ เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวในวงกว้าง มีเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือเหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ โดยเฉพาะ

วิชาประวัติและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ จะมีข้อมูลที่รวบรวมขึ้นโดยระเบียบการหรือกฎข้อบังคับของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแรงงาน แสดงให้เห็นถึงการรวมกลุ่มหรือรวมตัวของงานอุตสาหกรรม การวิวาทเกี่ยวกับแรงงาน การนัดหยุดงาน บริการการจ้าง การขนส่ง และเอกสารอื่น ๆ ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การแรงงาน และสัมพันธ์ภาพต่าง ๆ เกี่ยวกับการแรงงาน กิจการเกี่ยวกับทะเล การรถไฟ และเอกสารที่เป็นกฎข้อบังคับ แสดงถึงพัฒนาการต่าง ๆ เกี่ยวกับการขนส่ง เอกสารของศาลและการตั้งศาลพิเศษต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงพัฒนาการทางกฎหมายธุรกิจ

วิชาประชากรศาสตร์ จะมีรายชื่อผู้โดยสาร โครงการจัดทำสำมะโนประชากร และเอกสารของหน่วยงานพิเศษต่าง ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเข้าเมือง และการเปลี่ยนแปลงสัญชาติ ซึ่งบันทึกถึงประวัติศาสตร์ และปัญหาต่าง ๆ ของกลุ่มชนชาติ เชื้อชาติต่าง ๆ เอกสารของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม การแรงงาน การขนส่ง และการออกกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการธุรกิจ ซึ่งแสดงถึงการเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงของท้องถิ่นต่าง ๆ ฯลฯ

ชีวประวัติและการสืบเชื้อสายของวงศ์ตระกูลต่าง ๆ จะมีสำมะโนครัว โฉนดที่ดิน การรับราชการทหาร เอกสารการรับบำนาญทางทหาร ฯลฯ

วิชาเทคโนโลยี จะมีเอกสารเกี่ยวกับการทะเล สำมะโนครัว การนัดหยุดงาน การจกทะเบียนสินค้า ฯลฯ

วิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ มีเอกสารของหน่วยงานทางวิทยาศาสตร์เป็นจำนวนมาก

จดหมายเหตุยุคใหม่ เป็นเอกสารต้นกำเนิดที่อาจจะใช้ในการสร้างสิทธิ์ สิทธิพิเศษหน้าที่ การรอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ และเรื่องอื่น ๆ ทำนองเดียวกัน ซึ่งได้มาจากหรือเกี่ยวข้องด้วยกับสัมพันธ์ภาพขอประชาชนที่มีต่อรัฐบาล และในการวางกฎระเบียบข้อบังคับสำหรับกิจกรรมของข้าราชการและหน่วยงานของรัฐบาล ตัวอย่างของเอกสารที่มีเก็บรักษาตามลักษณะนี้มีดังนี้

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ สัมพันธ์ภาพต่าง ๆ ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เอกสารจะบ่งบอกถึงประจักษ์พยานในการครอบครองที่ดิน (เอกสารการยกสิทธิในที่ดิน) พยานหลักฐานในการรับบำนาญ (เอกสารการรับราชการ) การได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่ตามกฎหมาย (เอกสารสำมะโนประชากร) สิทธิที่ได้รับเลือกให้รับจ้างทำงานประเภทที่มีกฎข้อบังคับระบุไว้ (เอกสารการ

ทะเล) และการไต่ถามกันเนื่องจากการที่ได้รับอันตราย หรือ เหตุที่เชื่อถือได้อื่น ๆ (เอกสาร การสอบสวนอุบัติเหตุ เอกสารสัญญา)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ สัมพันธภาพระหว่างประชาชนซึ่งได้รับความกระทบกระเทือน โดยสัมพันธภาพกับรัฐบาล เพื่อกำหนดค่าตอบแทนลิขสิทธิ์ (เอกสารสิทธิบัตร เอกสาร สัญญา) เพื่อระงับการวิวาทเรื่องค่าจ้างแรงงาน (เอกสารแรงงาน การศึกษาเกี่ยวกับค่าครองชีพ) เพื่อระงับสัญญาหรือการพิพาทในการซื้อขาย (กำหนดอัตรา และการศึกษาต่าง ๆ ระเบียบข้อ บังคับเกี่ยวกับราคาและข้อมูลสนับสนุน) เพื่อให้เป็นประจักษ์พยานในประสบการณ์เกี่ยวกับงาน (เอกสารการรับราชการ)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรมของทางราชการ เมื่อเกี่ยวข้องกับกรมบัญชีกลาง (เอกสาร การคลังและการงบประมาณ) เพื่อตอบข้อเรียกร้อง (เอกสารสัญญาและการจ้าง) เพื่อค้นหา เรื่องที่เป็นต้นเรื่องให้เกิดขึ้นนโยบาย หรือ การกระทำ (รายงานการประชุม ประวัติศาสตร์การบริหาร งาน เอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาระเบียบและกฎข้อบังคับต่าง ๆ) เพื่อการตกลงใจรับเข้าทำงาน (เอกสารการสอบสวนประวัติและการรับเข้าทำงาน)

ในการสรุปความเห็นต่าง ๆ นั้น คณะกรรมการแถลงว่า เอกสารจดหมายเหตุยุคใหม่ อันเป็นเรื่องที่บรรณารักษ์จดหมายเหตุทำงานอยู่ด้วย นั้น เมื่อพิจารณาทุกสิ่งหมดแล้ว นับว่าเป็น เอกสารต้นกำเนิดประเภทสำคัญซึ่งบันทึกถึงกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล มีคุณค่าสำหรับการศึกษา โดยกว้างขวาง เป็นรากฐานสำหรับสิทธิทั้งปวงของพลเมือง ทั้งที่เป็นเรื่องโดยเอกเทศ และ หลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับความเสมอภาคในระหว่างเอกัตบุคคลและมีความสำคัญในการกำหนด ข้อบังคับของกิจกรรมของรัฐเอง เป็นเอกสารที่มีความสำคัญในตัวของตัวเองเป็นพิเศษ และ สำคัญตนเองเช่นกับกลุ่มของเอกสารทั้งปวงที่สะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่และโครงสร้างของหน่วยงาน ต่าง ๆ ของรัฐบาล

ลักษณะของกิจกรรมต่าง ๆ

ในการทำงานกับเอกสารนั้น บรรณารักษ์จดหมายเหตุ จะมีวัตถุประสงค์อยู่ ๒ ประการ คือ การพิทักษ์รักษา และการทำให้เอกสารได้ใช้ประโยชน์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติของสหรัฐอเมริกาจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของงานด้านนี้ว่า เพื่อสงวนรักษาเอกสารอันมีค่าถาวรของรัฐบาล ไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ของพลเมืองทั้งในชั่วคนนี้และชั่วคนต่อ ๆ ไป เพื่อให้เป็นประจักษ์พยาน แห่งประสบการณ์ของประชาชาติ ในการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่จะดำเนินงานที่เป็นกิจกรรมต่าง ๆ หลายประการ งานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ไม่อาจจะแยกจากกันและกันตามแต่ละชนิดได้ มันเป็นงาน

โดยรวม ๆ ทุกด้านของงานสงวนรักษาเอกสารในสถาบันจดหมายเหตุและจัดทำให้อเอกสารได้ใช้ประโยชน์ ยิ่งกว่านั้นกิจกรรมต่าง ๆ อาจกำหนดได้ตามวิธีการต่าง ๆ เพื่อความมุ่งหมายของการบริหารงานภายในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จึงได้จัดประเภทของงานออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ :

๑. งานคัดเลือกเอกสาร รวมถึงการวินิจฉัยเอกสารเพื่อการกำจัดออก (หรือทำลาย) หรือเพื่อการโยกย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุ การวินิจฉัยเอกสารอีกครั้งหนึ่งสำหรับเอกสารที่นำมาเก็บรักษาไว้แล้ว และนำออกใช้บริการได้แล้ว จัดแยกแยะและโยกย้ายเอกสารไปเก็บรักษา ณ ศูนย์เก็บรักษาเอกสารที่มีคุณค่าชั่วคราวระยะเวลานานหนึ่ง จัดแยกแยะและทำลายเอกสารที่ไม่มีคุณค่า และดำเนินการปฏิบัติอื่น ๆ เพื่อการกำจัดเอกสาร

๒. งานพิทักษ์รักษาและการจัดเอกสาร รวมถึงงานจัดเรียงเอกสารเข้าแฟ้มหรือกล่อง ปักป้ายหน้ากล่อง และจัดเอกสารขึ้นตั้งบนชั้นเอกสารในห้องเก็บเอกสาร การจัดเรียงเอกสารใหม่จัดรวมให้เข้าหมู่พวกยังขึ้นตามแผนการจัดที่ทำขึ้น โดยการจัดเก็บเข้าแฟ้มใหม่ ปักป้ายหน้ากล่องใหม่ และจัดวางขึ้นชั้นอีก การตรวจดูเอกสารและคัดเลือกเอกสารเพื่อการซ่อมและบูรณะ การคัดเลือกเอกสารเพื่อจัดทำสำเนาขึ้นใหม่ เพื่อการสงวนรักษา

๓. งานจัดทำรายการบัญชีและการจัดพิมพ์รายการบัญชี รวมถึงการวิเคราะห์เอกสาร และทำรายการเอกสารที่จัดหมวดหมู่ไว้แล้ว เพื่อให้พร้อมที่จะให้บริการ การจัดทำบัญชีเอกสารชั้นต้น ทำรายการ แคตาลอก หนังสือแนะนำเอกสาร และเครื่องช่วยค้นอื่น ๆ คัดเลือกและจัดเอกสารเพื่อการถ่ายไมโครฟิล์มและจัดทำงานพิมพ์เอกสารกันคว่ำ

๔. งานบริการอ้างอิง ซึ่งรวมถึงจัดหาเรื่องราวจากเอกสารหรือเกี่ยวกับเอกสารที่รับเข้ามาแล้ว ค้นหาเอกสารและให้ยืมแก่หน่วยราชการอื่น ๆ จัดทำเอกสารเหล่านั้นให้เรียบร้อยพร้อมที่จะบริการในห้องกันคว่ำ เลือกลูกและจัดเอกสารเพื่อนิทรรศการหรือทำสำเนา และรับรองเอกสารที่ทำสำเนาแล้วว่ามีผลตามกฎหมาย

การปฏิบัติงานที่เป็นพื้นฐานของปวงกิจกรรมต่าง ๆ นั่นก็คือ การวิเคราะห์ วินิจฉัยเอกสาร การวิเคราะห์เอกสารนี้จะช่วยให้บรรณารักษ์จดหมายเหตุได้ศึกษาถึงแหล่งกำเนิดของเอกสารในด้านการจัดส่วนราชการและหน้าที่ของหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อจะได้ทราบถึงกลุ่มของเอกสาร สารบาญเรื่อง และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน การที่ได้ทราบเรื่องราวจากเอกสารนี้ย่อมนำมาใช้ได้ในการวินิจฉัย การจัดเรียงเข้าหมวดหมู่ตามลำดับเหตุการณ์และเวลา จัดทำรายการ จัดพิมพ์ และการบริการ งานวิเคราะห์เอกสารนั้นถือเป็นแก่นสำคัญของงานของบรรณารักษ์

จดหมายเหตุ ส่วนงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับตัวเอกสารเป็นส่วนใหญ่นั้น ล้วนมีพื้นฐานจากการวิเคราะห์เนื้อหาในเอกสารทั้งสิ้น

ดังนั้น เอกสารจึงสามารถวินิจฉัยคุณค่า ได้เมื่อภายหลังที่มีการวิเคราะห์แล้วเท่านั้น การวินิจฉัยคุณค่า จะต้องมีพื้นฐานอยู่บนการวิเคราะห์อย่างมีความเข้าใจต่อเอกสารที่รวมตัวขึ้นเป็นเรื่องหนึ่ง ๆ หรือกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่หน่วยราชการแต่ละหน่วยผลิตขึ้นโดยเฉพาะ และต่อสัมพันธภาพของเอกสารเหล่านั้นที่มีต่อหน่วยงานราชการหนึ่ง ๆ

การเปิดให้เข้าใช้เอกสารได้ภายหลังการวินิจฉัยคุณค่าเอกสาร จะทำให้เอกสารซึ่งคัดลอกแล้วว่ามีคุณค่าไปอยู่ภายใต้การคุ้มครองของกฎหมาย ในการปฏิบัติงานขั้นต้นของหอจดหมายเหตุ เจ้าหน้าที่อาจจะต้องเผชิญกับการต่อต้านอย่างหนักจากหน่วยราชการต่าง ๆ ในการที่จะยินยอมมอบเอกสารให้ไปเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุ ข้าราชการอาจมีความเคยชินต่อการที่จะมีเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องงานของตนอยู่ภายใต้การดูแลของตนเท่านั้น อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อการควบคุมในระยะเฉพาะหน้านั้น เขาเหล่านั้นอาจถือว่า บรรดาแฟ้มต่าง ๆ นั้นเป็นของติดที่อยู่สำนักงานของตนและเรื่องราวต่าง ๆ นั้นก็ถือเป็นทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว การเข้าใช้เอกสารในสิ่งแวดล้อมเช่นนั้นเป็นเรื่องยากมาก จำเป็นจะต้องอาศัยความอดุลมุลว้ย และความอดทนมากในการเข้าไปติดต่อ

เอกสารจะจัดเรียงภายหลังที่ได้มีการวิเคราะห์แล้วเท่านั้น ในการจัดเรียงเอกสาร จะต้องใช้กฎพื้นฐาน คือ principle of provenance ตามกฎนี้ เอกสารจะต้องจัดเรียงตามแบบที่ว่า หน่วยราชการและหน้าที่ต่าง ๆ ของหน่วยงานซึ่งผลิตเอกสารจะต้องสะท้อนให้เห็นโดยชัดเจนจากการจัดเรียงนั้น กล่าวคือ เรียงไปทีละหน่วยงานบริหาร และตามหลักของหน่วยงานย่อย และตามอันดับเรื่องที่ละอันดับด้วย หลักการจัดนี้อาจจะดำเนินตามได้ต่อเมื่อได้มีการวิเคราะห์แล้วโดยตลอด สำหรับเอกสารกลุ่มนั้น ๆ การวิเคราะห์และจัดเรียงจะกระเทือนถึงคุณค่าในทางประจักษ์พยานด้วย เพราะว่าเอกสารจะต้องจัดตามวิธีการที่จะคุ้มครองความเป็นหนึ่งอันเดียวกัน จึงเป็นการสำคัญมาก ที่ว่าเอกสารที่เป็นชนิดเอกสารจะยังคงอยู่ในส่วนอธิบายที่เกี่ยวกับความสำคัญของเอกสารทั้งเดิมด้วย

การวิเคราะห์เอกสารโดยตลอดนั้น ย่อมถือเป็นความสำคัญขั้นแรกในการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นต่าง ๆ เครื่องมือช่วยค้นเหล่านี้อาจมีชนิดต่าง ๆ แต่ทุกประเภทนั้นจะมีเรื่องราวที่จะได้มาจากการวิเคราะห์เอกสาร เครื่องมือช่วยค้นบางอย่าง เช่นหนังสือแนะนำ บัญชีสำรวจเอกสารรายชื่อ และแคตาล็อก จะแจ้งถึงลักษณะและความสำคัญของเอกสารที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน

ของเอกสาร ส่วนอย่างอื่น ๆ เช่น บัญชีหัวเรื่อง และเอกสารที่แจ้งถึงการอ้างอิง จะแจ้งถึงลักษณะและความสำคัญในส่วนที่สัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่อง

ส่วนในงานบริการนั้น ไม่ต้องสงสัย นับเป็นข้อสำคัญที่สุดของกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นหน้าที่ของบรรณารักษ์ งานนี้หมายถึงการทำให้กิจการของหอจดหมายเหตุสมบูรณ์ขึ้น มีการจัดทำสำเนาเอกสาร หรือการค้นหาเรื่องราวจากเอกสารหรือเกี่ยวกับเอกสารให้แก่รัฐบาลหรือประชาชน งานนี้อาจจะต้องการการค้นหาอย่างกว้างขวาง ถี่ถ้วน เพื่อให้ได้เอกสารที่ต้องการ ซึ่งต้องคัดเลือกและวินิจฉัยคุณค่าก่อนที่จะนำมาให้บริการ หรืออาจจะต้องทำให้บรรณารักษ์ต้องหันมาทำงานค้นคว้า สำรวจ หรือสอบสวนเอกสารของตนเอง เพื่อที่จะจัดเตรียมรายงานการอ้างอิงในเรื่องพิเศษบางอย่าง หรือเพื่อจัดให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการหาที่อยู่ การตีความ และการใช้ประโยชน์จากเอกสารเหล่านั้น

อำนาจหน้าที่ของบรรณารักษ์จดหมายเหตุ

อำนาจหน้าที่ของบรรณารักษ์จดหมายเหตุนั้น ได้มาจากตำแหน่ง และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายในงานราชการนั้น ๆ

สถานะในทางบริหาร ตำแหน่งต่าง ๆ ของงานทางจดหมายเหตุนั้น เรียงลำดับมาตั้งแต่ผู้ซึ่งมอบอำนาจให้โดยเสรีในการปฏิบัติงาน จนกระทั่งถึงบุคคลผู้ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาโดยตลอดของหน่วยราชการอื่น ๆ ตำแหน่งซึ่งบรรณารักษ์จดหมายเหตุคนหนึ่ง ๆ จะได้รับมอบหมายนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ

ประการที่หนึ่ง เป็นตำแหน่ง หรือสถานะของงานจดหมายเหตุในประเทศ การเริ่มต้นงานต่าง ๆ นั้นยากเสมอ และโดยเฉพาะในงานเอกสารจะยากเป็นพิเศษ อุปสรรคซึ่งเผชิญหน้าบรรณารักษ์ในการเริ่มโครงการนั้นบางครั้งเกือบจะผ่านพ้นไปไม่ตลอด เขาไม่สามารถจะแก้ไขได้ตามลำพัง เขาควรจะได้รับความช่วยเหลือจากนักบริหารที่มีสติปัญญาสูง นักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักประวัติศาสตร์ และบุคคลอื่นทั้งปวงที่สนใจในการพัฒนาความสำนึกถึงคุณค่าของเอกสาร และในการที่ยอมรับรองสถานะของงานด้านนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐบาลว่าการพิทักษ์รักษาเอกสารราชการนั้นเป็นความจำเป็นประการหนึ่งของรัฐ รัฐบาลหนึ่ง ๆ นั้น ไม่ค่อยจะยอมรับรู้ถึงคุณค่าของเอกสารของตน จนกระทั่งถึงวาระที่เรื่องจะถึงจุดอิมพัลส์ในทางประวัติศาสตร์กล่าวคือเมื่อเอกสารทั้งปวงที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาการของประเทศของตนเกือบจะสาบสูญไป และแม้ว่าภายหลังที่รัฐบาลหนึ่ง ๆ ได้มอบอำนาจและอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่องานทางจดหมายเหตุแล้ว งาน

ของบรรณารักษ์จดหมายเหตุก็ยังเป็นงานที่ยากอยู่ตนเอง ในตอนเริ่มต้นในการสัมพันธ์กับหน่วยราชการต่าง ๆ เขาจะต้องผจญกับนิสัยยึดที่มั่นของข้าราชการ ในการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่ถือเป็นผู้ปฏิบัติต่างหากของสำนักงานของตน ซึ่งใช้ประโยชน์เพียงแค่ว่าสำหรับการบริหารงานประจำอยู่ และไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกเลย

ตำแหน่งของบรรณารักษ์จดหมายเหตุในวงงานรัฐบาล ซึ่งเขาจะต้องได้รับมอบหมายนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของหน่วยงานของรัฐบาลที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน ขนาดของหน่วยราชการ ความสลับซับซ้อนของหน่วยงาน และอายุของหน่วยงาน นับเป็นส่วนสำคัญของลักษณะของหน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งควรจะคำนึงถึง ตัวอย่างเช่นบรรณารักษ์จดหมายเหตุคนหนึ่ง อาจจะเกี่ยวข้องับเอกสารชนิดหนึ่ง ๆ ในบรรดาเอกสารที่มีหลายชนิดของหน่วยราชการนั้น ๆ เช่น รัฐบาลกลาง มลรัฐ กระทรวงทบวงกรม หน่วยราชการท้องถิ่น และอื่น ๆ หน่วยงานเหล่านี้ อาจจะตั้งขึ้นมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ เช่น ในประเทศในยุโรปส่วนมาก หรือตั้งมาเพียง ๒๐-๓๐ ปี เช่น ในสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลีย

สถาบันจดหมายเหตุของชาติในปัจจุบันนี้ มักจะพอใจที่จะปกครองตนเอง เป็นอิสระแก่ตนในการปฏิบัติงาน หอจดหมายเหตุแห่งชาติในฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ล้วนมีโครงสร้างในสถานะทางราชการต่างกันไป หอจดหมายเหตุในประเทศฝรั่งเศสขึ้นอยู่กับกระทรวงหนึ่ง ในประเทศอังกฤษ มีสถานะเหมือนกับกระทรวง ส่วนในสหรัฐอเมริกานั้นเดิมเป็นสถาบันอิสระ แต่ต่อมาก็ขึ้นอยู่กับหน่วยราชการอีกแห่งหนึ่ง

สถาบันหอจดหมายเหตุที่เป็นของรัฐและส่วนท้องถิ่นนั้น หลายแห่งขึ้นอยู่กับหน่วยงานของรัฐบาลอย่างอื่น เฉพาะงานที่เกี่ยวกับบุคลากรและการคลัง แต่ในอีกหลายรัฐมีสถานะเป็นอิสระ ในสหรัฐอเมริกาสถาบันจดหมายเหตุซึ่งมีการควบคุมเอกสารของรัฐโดยสิ้นเชิง ได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐบาลของรัฐใน ๑๓ รัฐ ได้มอบอำนาจให้เป็นอิสระจากการปกครองของรัฐ ใน ๘ รัฐนั้นอยู่ภายใต้ท้องสมุคของรัฐ ใน ๑๕ รัฐ ขึ้นอยู่กับสมาคมประวัติศาสตร์ และในอีก ๔ รัฐ ขึ้นอยู่กับหน่วยราชการอื่น

จากลักษณะของหน้าที่ต่าง ๆ ที่หอจดหมายเหตุจะต้องทำให้ได้นั้น ย่อมประจักษ์ชัดว่าการบริหารงานด้านนี้ จะต้องได้รับมอบหน้าที่ว่าจะต้องสามารถติดต่อโดยอิสระกับหน่วยราชการทุกหน่วย แม้ว่าจะเป็นกระทรวงก็ตาม สถาบันจดหมายเหตุ ควรจะเป็นหน่วยงานที่อิสระหรือขึ้นอยู่กับหน่วยงานอื่น แต่สามารถติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้โดยอิสระ ในกรณีของหอจดหมายเหตุของสหรัฐอเมริกา หน่วยงานนี้เป็นหน่วยงานที่ให้บริการดูแลอาคารสถานที่เก็บ

เอกสารและอุปกรณ์ที่เนื่องด้วยการพิทักษ์รักษาเอกสารให้กับหน่วยราชการอื่น ๆ ทั้งหมด และในรัฐอื่น ๆ หลายรัฐของสหรัฐอเมริกาตามที่ได้สังเกตมาก็เป็นหน่วยงานอิสระ แต่หน่วยงานอื่น ๆ ที่มีได้ขึ้นอยู่กับหน่วยงานอื่น เช่น ห้องสมุดหรือสมาคมประวัติศาสตร์ ก็สามารถติดต่อกันได้โดยตรงกับกรมกองอื่น ๆ ของรัฐบาลทั้งหมด

ยิ่งกว่านั้น การบริหารงานของหอจดหมายเหตุควรจะได้รับมอบอำนาจจากรัฐบาล ซึ่งจะช่วยให้อาจติดต่อกันได้อย่างได้ผลกับหน่วยราชการอื่น ๆ ความสำเร็จผลของบรรณารักษ์จดหมายเหตุนั้น จะไม่คำนึงถึงการพิจารณาเป็นส่วนตัว แต่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งในราชการและสถานะตำแหน่งนั้นควรขึ้นอยู่กับลักษณะของงานที่จะต้องทำให้เสร็จ ในงานด้านอื่น ๆ นั้นได้ยากเกินกว่า บรรณารักษ์จดหมายเหตุจะต้องสัมพันธ์โดยใกล้ชิดกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหมดของรัฐบาลที่เขาทำงานร่วมด้วย ในงานนี้เขาจะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ บางอย่างก็เกี่ยวกับการบริหารงานระดับสูง และบางอย่างก็เป็น งานติดต่อประจำ ถ้าโครงการนี้เป็นโครงการใหม่ ก็อาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ ที่ดำเนินการทั่ว ๆ ไปในระดับการบริหารงานชั้นสูง เช่นการแต่งตั้งสถาบันนี้เข้าไว้ในโครงการของรัฐบาล อำนาจทางกฎหมายและนโยบายต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลอย่างกว้างขวางในงานของรัฐบาล หรือนโยบายเหล่านั้น อาจสัมพันธ์กับลักษณะต่าง ๆ ของการบริหารโครงการใหม่ เช่น การเริ่มงานสำรวจเพื่อให้ทราบแน่ชัดถึงลักษณะ และคุณค่าของเอกสาร การวางแผนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าใช้เอกสาร และการพิทักษ์รักษา การจัดหาอุปกรณ์ในด้านการเก็บรักษา และการจัดโปรแกรมการกำจัดเอกสาร ถ้าปัญหาของเขาเกี่ยวข้องกับนโยบายที่จะต้องแก้ไขในระดับการบริหารชั้นสูง เขาควรจะได้รับมอบหมายอำนาจให้สูงพอเพื่อให้สามารถดำเนินงานติดต่อกับข้าราชการในเรื่องที่เกี่ยวกับเอกสารนั้น ๆ โดยได้ผล และจะได้สามารถติดต่อกับกรมต่าง ๆ บนพื้นฐานของความเสมอภาค ถ้าในทางตรงกันข้าม ปัญหาของเขาเป็นเรื่องที่จะต้องดำเนินงาน เขาก็อาจรับแต่งตั้งในระดับต่ำกว่านั้น กล่าวได้ว่า บรรณารักษ์จดหมายเหตุ ควรจะสามารถติดต่อกับข้าราชการระดับต่าง ๆ โดยทั่วถึงกัน

ถ้าการบริหารงานของหอจดหมายเหตุนั้นขึ้นกับหน่วยงานอื่น เช่นห้องสมุดหรือ สมาคมประวัติศาสตร์การจัดการทางบริหารจำเป็นต้องให้แน่ใจว่าจะดำเนินไปได้ผล โครงการงานจดหมายเหตุ ควรจะทำให้เด่นชัดและแบ่งแยกงานออกจากงานของหน่วยราชการเหล่านั้น นี่เป็นเรื่องจำเป็น เพราะว่าวิธีการปฏิบัติงานของอาชีพจดหมายเหตุ ดังที่กล่าวแล้ว นั้นแตกต่างไปจากลักษณะงานของอาชีพอื่น เช่น ห้องสมุดและสมาคมประวัติศาสตร์ ซึ่งถ้าจะไปขึ้นอยู่กับหน่วยงานทั้งนี้เป็นการจำเป็น เพราะว่าอาชีพจดหมายเหตุไม่อาจรอดชีวิตอยู่ได้กับเศษ ๆ เลย ๆ ของบ

ประมาณของอาชีพอื่น งบประมาณที่จัดตั้งสำหรับงานจดหมายเหตุควรจะได้รับให้มากพอสำหรับโครงการงานนั้น เพื่อให้แน่ใจว่าจะได้รับผลสำเร็จ ควรจะมีการแต่งตั้ง ที่ประชุมการบริหารงาน (independent governing boards) ซึ่งอาชีพทางจดหมายเหตุจะได้เป็นตัวแทน เพื่อทบทวนถึงความ ต้องการและให้มีแหล่งค้นคว้าซึ่งควรจะช่วยแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงาน ในสหรัฐอเมริกา ใน รัฐส่วนมากคณะกรรมการนั้น ๆ จะไม่ได้รับเงินเดือน ไม่เกี่ยวกับการเมือง แต่เป็นกรรมการที่ ดำเนินงานได้ตลอดไป ประกอบด้วย นักการศึกษา นักประวัติศาสตร์ และข้าราชการ ซึ่งอาจจะได้ รับเลือกโดยสมาคมประวัติศาสตร์ หรือได้รับแต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการของรัฐ

ความรับผิดชอบของบรรณารักษ์จดหมายเหตุ ที่เกี่ยวกับเอกสาร ควรจะได้รับการ กำหนดตามกฎหมาย เป็นเรื่องสำคัญที่ว่า เอกสารซึ่งบรรณารักษ์จดหมายเหตุจะทำงานด้วยนั้น ควรจะได้รับการกำหนดลักษณะไว้เสียด้วย คำว่า “จดหมายเหตุ” อาจจะกำหนดความหมายได้ หลายทางเพื่อให้เหมาะสมกับความจำเป็นของรัฐบาลต่าง ๆ แต่ควรจะกำหนดความหมายให้เด่นชัด

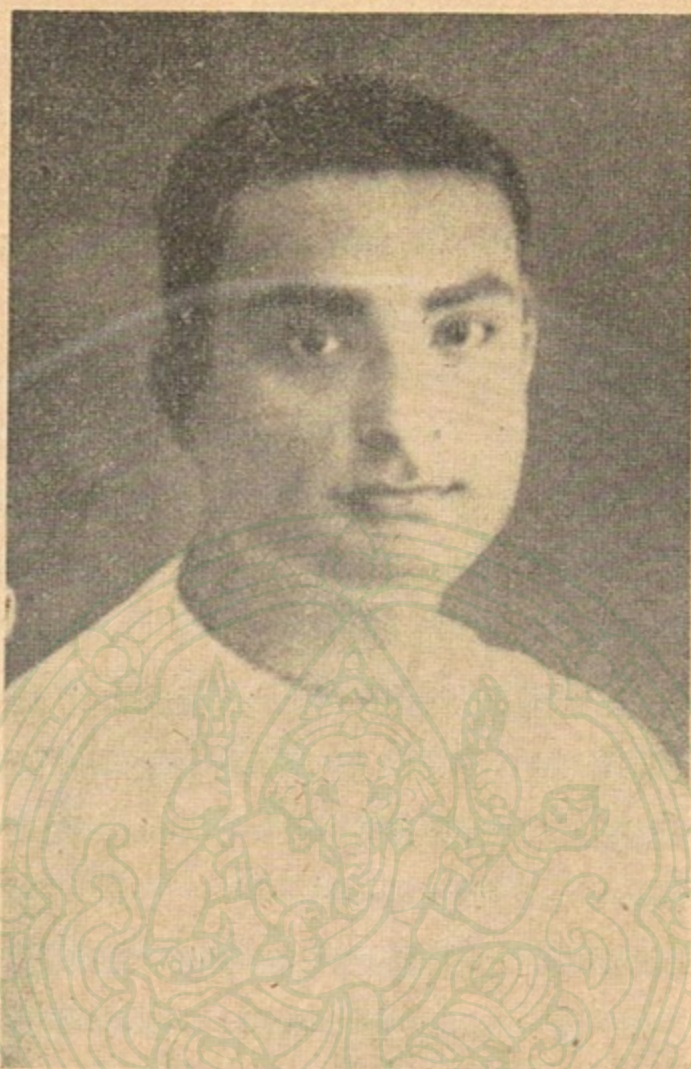
คำจำกัดความใด ๆ ของ “จดหมายเหตุ” ควรจะอยู่ในขอบเขตที่ว่าเป็น “สมบัติของ ประชาชน” เพราะเป็นสมบัติของพลเมืองทุกคน ผู้ซึ่งรวมตัวกันขึ้นเป็นรัฐในสหรัฐนั้น กฎหมาย ซึ่งก่อตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติกำหนดว่า “จดหมายเหตุ หรือเอกสารสำคัญนั้น เป็นสมบัติของ รัฐบาลสหรัฐ (ทางกฎหมาย ทางการบริหาร การศาล และอื่น ๆ) จะต้องอยู่ภายใต้การพิทักษ์ รักษาและการดูแลของบรรณารักษ์จดหมายเหตุ.”

สวามี สัตยานันทบุรี

ของ

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิthur

ท่าน สวามี สัตยานันทบุรี เวทานตะประทีป เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ในแคว้น
เบ็งกอล ประเทศอินเดีย เป็นชาวเบ็งกอล ท่านเล่าว่า เรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย (ไม่ทราบชื่อ
มหาวิทยาลัย) แผนกวิทยาศาสตร์ จบเมื่ออายุ ๑๘ ต่อมาถูกจับฐานเป็นผู้ก่อการร้าย กู้อิสรภาพ
อินเดียจากการปกครองของอังกฤษ ถูกเจ้าหน้าที่อังกฤษใช้ไฟฟ้าจี้เพื่อได้รับสารภาพจนถึงสลบ
เมื่อหาความผิดไม่ได้ก็ปล่อยตัวไป ท่านได้ไปบวชเป็นสันยาสี (พระของชาวอินเดีย) ผูกคอตัด
โยคะ ที่ฤๅษีเกต รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย ในสำนักของท่านสวามีศรีสัจจคุรุ สมาทานตน
เป็นนักบวช ได้นามว่า สวามี สัตยานันทบุรี มีนามของอาจารย์ คือ สัจจะ หรือ สัตยะอยู่ด้วย ในการ
บำเพ็ญพรต ไม่มีเครื่องนุ่งห่ม ไม่ให้ถูกแสงจันทร์ ๘ ปี และไม่พูดหรือเปล่งวาจา ๑๒ ปี เมื่อสิ้น
บุญอาจารย์แล้ว (ประวัติท่านสวามีศรีสัจจคุรุ เคยลงในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ เมื่อประมาณ
พ.ศ. ๒๕๓๓ เคยแสดงอภินิหารให้ชาวยุโรปแปลกใจและชาวยุโรปเอาใจใส่มาก ท่านถึงแก่กรรม
ในท่าโยคะ มีรูปถ่ายลงในหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นด้วย นั่งใช้เท้าทั้งสองเกี่ยวก้นคอใช้มือยันพื้น)
ท่านสวามี สัตยานันทบุรี ออกจากฤๅษีเกต จาริกทั่วไปนุ่งผ้าคล้ายสบงของพระไทย สวมเสื้อแขน
ยาว มีผ้าพาดบ่า โทนสีระยะเหมือนนักบวชชาวอินเดีย เสื้อผ้าสีย้อมฝาด และยังมีผ้าโพกศีรษะสี
ย้อมฝาด แต่ไม่ได้ใช้เสมอ ใช้เฉพาะแสดงตัวในงานสำคัญๆ เช่น งานพิธีทำบุญของชาวอินเดีย
หรือ ท่านแสดงปาฐกถา ท่านมีมโนปณิธาน คือ ตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการกู้อิสรภาพอินเดียให้พ้น
เงื้อมมือของอังกฤษ วิธีการของท่านคือ ปลุกความนิยม ให้คนรักใคร่นับถือท่าน โดยการแสดง
วิชาความรู้ต่างๆ เป็นเบื้องต้น ท่านรู้วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ภาษาศาสตร์ เฉพาะภาษาท่านรู้ภาษา
อังกฤษ ฝรั่งเศส ลาติน มกร สันสกฤต บังคลี ฮินดี และเมื่อมาอยู่เมืองไทย เรียนหนังสือและ
ภาษาไทยประมาณ ๖ เดือน มีความรู้ภาษาไทย จนถึงสามารถแสดงปาฐกถาเป็นภาษาไทย แต่ง
เขียนหนังสือเป็นไทยได้ ท่านเที่ยวจาริกในอินเดียหลายแห่ง . ครั้งสุดท้ายมาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ.
๒๕๓๔ ท่านว่า ท่านมาที่บิ๊นังก่อน พบกับเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (กรมมหินทิตยดาภ
พฤตนิยากร ครั้งเป็น พระองค์เจ้าธานีนิวัติ) ที่บิ๊นัง ชักชวนมาประเทศไทยเพื่อให้มาแสดงความรู้แก่

คนไทย เมื่อท่านมาประเทศไทย ครั้งแรกพักอยู่ที่อินทสุภณนหลังวังบูรพา และเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ต่อมาชื่อกระทรวงนี้ เปลี่ยนเป็นกระทรวงศึกษาธิการและตำแหน่งเสนาบดีก็เปลี่ยนเป็นรัฐมนตรี) ได้ส่ง หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล มาเป็นครูสอนหนังสือและภาษาไทยให้ท่านเป็นครั้งแรก จนท่านอ่านหนังสือไทยและพูดภาษาไทยได้ ท่านมาอยู่ในประเทศไทยประมาณเดือนเศษ จึงรู้จักกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าคบกับท่านในฐานะเป็นศิษย์ ท่านเป็นอาจารย์ รู้สึกว่าท่านเมตตาต่อข้าพเจ้ามาก ต่อมา ท่านได้ออกโรงเป็นครั้งแรก คือ แสดงปาฐกถาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่อหน้าพระที่นั่งรัชกาลที่ ๗ คือ ท่านมาประเทศไทยภายในระยะ ๓ เดือน ก็ได้มีโอกาสแสดงปาฐกถาแล้ว เรื่องที่ท่านแสดง คือ The Origin of Buddhist Thoughts ท่านแสดงเป็นภาษาอังกฤษ ภายหลังเมื่อท่านแสดงแล้ว ยังได้จัดพิมพ์เป็นเล่มไว้อีก หลังจากพิมพ์เสร็จแล้ว ท่านปรารถนาจะให้แปลเป็นภาษาไทย หากคนแปลให้ยังไม่ได้ ท่านจึงขอร้องให้ข้าพเจ้าแปล แต่ข้าพเจ้าจะแปลได้อย่างไร เพราะไม่รู้ภาษาอังกฤษเลย เพียงแต่อ่านก็ไม่ออกเสียแล้ว กระนั้นก็ยังแค้นใจให้ข้าพเจ้าแปล โดยท่านรับว่าจะอธิบายให้ฟังทุก ๆ ประโยคเป็นภาษาสันสกฤต เพราะว่าปรกติเราก็สนทนากันด้วยภาษาสันสกฤตอยู่ ข้าพเจ้าจึงรับปากท่านว่า ลองดู ครั้นแล้วก็เริ่มแปล

ข้าพเจ้าจึงแปลชื่อเรื่อง The Origin of Buddhist Thoughts โดยท่านบอกเป็นภาษาสกฤตว่า เพารสย มตสย อุทฺทวะ ข้าพเจ้าแปลว่า บ่อเกิดมตพุทธศาสนา และได้นำไปถามเพื่อน ๆ ที่รู้ภาษาอังกฤษเขาก็ว่า ใช้ได้ เมื่อเห็นทีพอจะไปได้จึงแปลต่อไปจนจบ ก็นึกเวลาเดือนเศษ ครั้นแล้ว ท่านสวามีฯ ได้ติดต่อเจ้าหน้าที่วิทยุ ซึ่งสมัยนั้น อยู่ที่ศาลาแดง ขอให้เขาอ่านฉบับที่แปลเป็นภาษาไทยออกอากาศ ทางวิทยุได้อ่านออกอากาศอยู่ถึง ๒ วัน ทั้งยังให้โรงพิมพ์เคลมส์พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประจำวันอีกด้วย นี่คือการแสดงตัวของท่านสวามีให้คนรู้จัก ส่วนข้าพเจ้าก็ได้พบกับผู้ใหญ่ และเพื่อนฝูงว่า อยากจะพิมพ์ฉบับที่แปลภาษาไทยเป็นเล่ม แต่ไม่มีเงิน พระยาสุพรรณบรรณสาร ได้ฟังวิทยุ ตามหมู่ที่ไปประชุมฟังธรรมที่บ้านท่านว่า สวามีนี้เป็นใคร และแสดงความพอใจในบทความภาษาไทยเรื่องนี้ จึงมีผู้เสนอขึ้นว่า มหาแสงเขาเป็นคนแปลและเขาว่าอยากพิมพ์แต่ไม่มีเงิน เขาบ่นอยู่รำไป พระยาสุพรรณฯ จึงให้คนมาตามข้าพเจ้ากับท่านสวามีฯ เมื่อพบกันแล้วท่านได้สนทนาไต่ถามท่านสวามีเป็นที่พอใจ แล้วท่านถามข้าพเจ้าว่า จะพิมพ์ไปขายหรือ ข้าพเจ้าตอบว่า ไม่ขาย จะพิมพ์แจก ท่านชักว่าทำไมจึงไม่ขาย ตอบท่านว่า ไม่กล้าเนรคุณต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หนังสือเรื่องนี้ถือเป็นพระธรรมจะพิมพ์ไปขาย ทำไม่ได้ พระยาสุพรรณฯ บอกว่า ถ้าอย่างนั้นให้พิมพ์พิมพ์เล่มที่โรงพิมพ์พระโสภณ คือ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชบพิธ นี่แหละคือบ่อเกิดของหนังสือ บ่อเกิดมตพุทธศาสนา เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วท่านเจ้าคุณสุพรรณฯ ได้แบ่งให้ข้าพเจ้า ๕๐๐ เล่ม ข้าพเจ้าได้นำมามอบให้ท่านสวามีฯ และแจกแก่ผู้ที่รู้จักมักคุ้นทั่วๆ ไปจนหนังสือหมด ชื่อเสียงของท่านสวามีฯ ก็เริ่มเป็นที่สนใจของนักรู้ทั่วไป ต่อมาท่านเขียนหนังสือเป็นภาษาอังกฤษอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ Culture of India แจกจ่ายแก่คนทั่วไป หนังสือเรื่องนี้ ไม่สู้จะแพร่หลายเท่าใดนัก แต่ทราบว่ามันลงในหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ เสียงตะวันออก ต่อมาทางโรงเรียนสวนกุหลาบได้เชิญท่านแสดงปาฐกถาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ คำปาฐกถาของท่านเขาพิมพ์ไว้ในหนังสือสามัคยาจารย์ เล่มที่เท่าใดจำไม่ได้ อยู่มาประมาณในปี ๒๔๗๕ ท่านย้ายที่อยู่จากท่ากลาง มาอยู่ที่ถนนพระสุเมรุ เยื้องโรงพิมพ์คุรุสภา โดยอาจารย์วงศ์ เขาวนกวี เข้าห้องให้อยู่รับอุปถัมภ์ทั้งที่อยู่และอาหาร เมื่อท่านมาอยู่ที่นั่นไม่นาน มีขโมยเข้าไปลักพิน สัปตตันตริกะ และเครื่องบวชสังฆาสนีของท่านไป ตั้งแต่นั้นมา เครื่องสังฆาสนี โดยเฉพาะผ้าโพกศีรษะไม่มี มีแต่เครื่องแต่งกายแบบปรกติ คือผ้าถุงแบบสบงของพระไทย เสื้อแขนยาว และผ้าคาดปากกับรองเท้านั่น ในระยะนี้ ท่านได้สอนตรรกวิทยาตะวันออก และปรัชญาฝ่ายสงฆ์และนैयाให้ข้าพเจ้าในครั้งแรก และปรัชญาเวทมนต์บางตอน ข้าพเจ้าใคร่ให้วิชาปรัชญาตะวันออกแพร่หลายในประเทศไทย จึงปรึกษากับพระยาโกษากรณวิจารณ์ ซึ่งสมัยนั้นท่านเป็นผู้จัดการหอสมุดมหาภูมิราชวิทยาลัยหน้าวัดบวรนิเวศ แล้วเชิญท่านสวามีฯ ไปพบกับพระยาโกษากรณวิจารณ์ เมื่อได้

สนทนาปราศรัยเป็นที่ตกลงด้วยกันทั้งสองฝ่าย ท่านสวามี ฯ ก็เริ่มสอนปรัชญาตะวันออก วิธีสอนท่านแสดงเป็นปฐกถา ใช้สถานที่มหาวิทยาลัยเป็นที่แสดง มีผู้มารับการสอนประมาณ ๒๐ คนเศษ ท่านแสดงเป็นภาษาไทย วิชาเรื่องปรัชญาตะวันออกจึงเกิดขึ้นในคราวนี้ นอกจากแสดงปฐกถาแล้ว ท่านยังสอนภาษาสันสกฤตที่วัดบวรนิเวศ บริเวณโรงเรียนมัธยมวิทาลัย มีพระภิกษุสามเณรเรียนอยู่หลายองค์ และท่านได้สอนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ให้แก่คนบางคน ท่านเรียนภาษาฝรั่งเศสกับคุณน้อย บุตรีพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค) จนสามารถอ่านและพูดฝรั่งเศสได้ ท่านได้เขียนหนังสือในภาษาไทยไว้หลายเรื่อง เท่าที่ข้าพเจ้านึกออก คือ ตรรกศาสตร์เบื้องต้น หลักการไต่คว้าที่ ปรัชญาฝ่ายโยคะ ปรัชญาฝ่ายสาขชยะ ปรัชญาฝ่ายบุรพทิศ ปรัชญาสากล พุทธปรัชญา รามเกียรติ์ภาษาอังกฤษ มหาत्मคานธี ศาสตราโควินทสิงห์ ปมค้อย เพศคู่ และธัมมปัทฐกถาแปลจากภาษามคร (บาลี) เป็นภาษาสันสกฤต เฉพาะภาคต้น (ไม่จบภาค) หนังสือธัมมปัทฐกถาเล่มนี้ ท่านส่งไปยังสภาการศึกษาหลายแห่งทั้งในยุโรปและอเมริกา โดยเฉพาะอเมริกาได้ยกย่องท่านว่าท่านรู้ภาษามคร (บาลี) ดี จึงแปลเป็นภาษาสันสกฤตได้ และเมื่อประมาณปี ๒๔๘๐ ท่านได้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ เสียงตะวันออก ในหนังสือนี้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ท่านสวามี ฯ เขียนเองบ้าง ผู้รู้อื่น ๆ เขียนบ้าง เป็นเรื่องวิชา ความรู้ นิทาน ประวัติศาสตร์ สุดแต่ผู้เขียนจะเขียนส่งไป แต่ออกมาได้ไม่กี่เดือนก็เลิกส่งไป เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๘-๘ ท่านได้ทำงานให้แก่หอสมุดมหาวิทยาลัย ท่านได้แปลหนังสือเรื่องยวนฉ้างหรือฟ้าเหียนไปตีพิมพ์ในอินเดีย ข้าพเจ้าจากท่านไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ไปอยู่เชียงใหม่ ยังได้ติดต่อกับท่านเสมอ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ เกิดสงครามเอเชียบูรพา ด้านจังหวัดเชียงใหม่ติดต่อกับแคว้นเชียงตุงหรือแคว้นฉาน อังกฤษใช้ทหารโครชามาต่อสู้กับทหารไทยทางด้านอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ข้าพเจ้าเล่าเรื่องมาให้ท่านสวามี ฯ ทราบ ท่านได้เขียนคำชี้แจงไม่ให้ทหารโครช่าเป็นลูกมือของอังกฤษและไม่ให้ทำร้ายคนไทย เขียนเป็นอักษรเทวนาครีภาษาฮินดี และพิมพ์โรเนียวหลายพันฉบับส่งไปให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้จัดการให้ฝ่ายทหารไทยนำไปโปรยโดยเครื่องบินให้ทหารโครช่าของอังกฤษเหล่านั้นทราบทั่วกัน เป็นการบรรเทาความโหดร้ายในสงครามไปได้วิธีหนึ่ง นับว่าท่านสวามี ฯ ได้มีส่วนช่วยเหลือประเทศไทยในยามสงครามอีกด้านหนึ่ง เป็นอันว่าในยามปรกติ ท่านสวามี ฯ ได้แจกจ่ายความรู้แก่คนทั่วไป ในยามคับขัน ยามสงครามท่านก็ได้ช่วยเหลือตัดกำลังข้าศึก ผ่อนหนักให้เป็นเบา นอกจากทางวิชาการแล้วท่านสวามี ฯ ยังเป็นนักดนตรีอีกด้วย ท่านดีดออแกนและฮาร์โมนีอย่างชำนาญ และคิดพิณน้ำเต้า ๗ สายที่เรียกว่า สัปตตันตริกะ ได้อย่างไพเราะ จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านไปประเทศญี่ปุ่นเครื่องบินตกถึงแก่กรรมในระหว่างทาง แสงประทีปที่เคยส่องสว่างให้แก่ข้าพเจ้า ก็ดับวูบลงทันที.

คำอ่านจารึกบนไม้สัก อักษรไทยเหนือ ภาษาไทย

ได้มาจากวัดใต้เทิง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พระศรีจันทร์รากุล เจ้าอาวาส
มอบให้กรมศิลปากร ในคราวที่อธิบดีกรมศิลปากร (นายธนิต อยู่โพธิ์) กับคณะเดินทางไปตรวจ
ราชการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ เพื่อให้เป็นสมบัติของ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

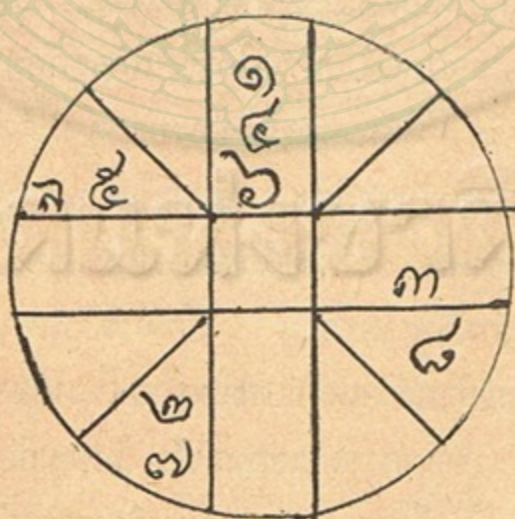
ปัจจุบันจารึกอยู่ที่แผ่นหนังสือตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
เนื้อวัตถุที่จารึกเป็นไม้สักทอง

วัดขนาดส่วนกว้าง ๕๕ ซม. ส่วนสูง ๑๔๓ ซม. ส่วนหนา ๔ ซม. มีอักษร ๔๑ บรรทัด

นายประสาร บุญประคอง } อ่าน
นายเทิม มีเต็ม }

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้คำปรึกษาและตรวจแก้

ดวงจารึกบนไม้สัก

๑๔๘๑๘ กาสเกณฑ์กั้งนี้
๑๓๗๕๔๘ หรฤณกั้งนี้
๖๗๖ อวมานกั้งนี้

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. • สุพรหมสตฺยพตฺสกราชราชาไท ๑๑๔๒ • สุพรหมมัสสุ จุลศักราช ราชชาติ ๑๑๔๒ (๑)
ตัวบีกทยี้ มีอักษักรราชกุปฺทา ตัว บีกทยี้ (๒) มีอรรควรรราชกุปฺต

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๒. สัตถมมวงศาเจ้าเป็นเค้ากับทั้งอันเตวาสิก สัตถมมวงศาเจ้าเป็นเค้า (๓) กับทั้งอันเตวาสิก
สัทธวิหาริก พอมกันมีใจเจตนาเหลิมใส สัทธวิหาริก พอมกันมีใจเจตนาเหลิมใส (๔)
ในวรุพ ในพระพุ-
๓. ทุสสาสนิกกิจจะสร้างยวิห (๑) รพทุสสิมา ทุสสาสนิกกิจจะสร้างยอ (๕) วิหารพัทธสีมา
ไวกับสาสนาเป็นอันยัง จึงเมื่อถวายเป็น
พระราชศรัทธาแผเมต พระราชศรัทธาแผเมต
๔. (คาตาปเถิง) สรมเจจเจ้าพระพรหมะวร คาตราปเถิง (๖) สมเด็จพระพรหมวร
ลาชวงศาภูมินอนเป็นเจ้าแผ่นดินในเมือง ราช วงศาภูมินทร์ อันเป็นเจ้าแผ่นดิน ในเมือง
อุบนราส อุบลรา-
๕. ชะทธานีจึงมี ยัง จึงมีพระราชา ชธานี จึงมี ยัง จึงมีพระราชา
อาทยาแกอุปปหลาตลาชวงศาแล ฯ อาญาแกอุปราช ราชวงศ์ แล ฯ
๖. ราสชบุทกกับทั้งเสนาเทศอามาตย์กับทั้งปวง ราชบุตร กับทั้งเสนาเทศอามาตย์กับทั้งปวง
แล้วจึง (บอแก้ทมการา) ฟุ้งช่างไม้ไห่นำ แล้วจึงบอกแก้ทมการา ฟุ้งช่างไม้ ไห่นำ
มายัง มายัง
๗. (ไม่) แล้วจึงพอมกันมีอกแก้วราชกุเจ้าทั้ง ไม้ แล้วจึงพอมกัน มีอรรควรรราชกุเจ้าทั้ง
ปองกับทั้งอุปปาสกอุปปาสิกาทั้งมวลพอม ปวงกับทั้งอุปปาสกอุปปาสิกา ทั้งมวลพอม
กัน(มาอนเซ็น) ยกยวิหารพท กันมาอัญเชิญยกยอวิหารพท-
๘. ทสิมมา ทวยใจโสมนทไททงชีวามะนา ธสิมา ทวยใจโสมนัส ได้ทั้งชื่อว่ามนา
พิลมหวลยถึงในเทิน ๕ แรม ๑๐ คำพลา ภิรมย์หวลถึงในเคื่อน ๕ แรม ๑๐ คำพลา
ว่าในวัน ๕ ว่าในวัน ๕
๙. วาปสิรวายสนพจนทบวรสีโสโสทสระเจจ ว่าปสิรวายสน (๗) พระจันทร์บวรสีโสโสท เสถจ
เขาไฟแรงอยู่กับจับนักชัตฤกษ์ อุกมฤกษ์
(ถิกหน่วยชีวาสรวนลุตึง) ถิกหน่วยชื่อว่า สรวน (๘) ลุกสิงห์
๑๐. อนันตฤทิตในมังกอรนราสีอุปปาสกอุปปาสิกา อนันตฤทิตในมังกร ณ ราชี อุปปาสกอุปปาสิกา
ทาวพรายเจ้า ทงหอรชมขึ้นพอมเปน ท้าวพระยาเจ้าทั้งห่อน (๙) ชมขึ้นพร้อมเป็น
กยพพศทฐาพายในมีมหาอภิวรรราชกุปุตสี กยพพศทฐาพายในมีมหาอรรควรรราชกุปุตสี

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑๑. ทรมุมวงศาเจ้าเป็นเจ้าเป็นประธานมีใจบาน ทรรมวงศาเจ้าเป็นเจ้าเป็นประธาน มีใจบาน
 บำชานำยังปรีใจลาสซเจ้าเป็นเงินตาชพอ บำชานำยังปิจัยราชเจ้าเป็นเงินตาชพอ
 ไท ๑๒ ชงบัคทักอง พอมกัน ได้ ๑๒ ชง บักช้อง พร้อมกัน
๑๒. จกัแจงอ้อไหเป็นเกิงอุปการนาทุกสิ่งมีตนา จักแจงออกให้เป็นเครื่องอุปการณทุกสิ่ง มีตนาว่า
 คำปัทอน์เหลิมใส (สี่สนที่เหมิรทงรัฐสมิ๔) คำปัด^(๑๑)อัน เหลิมใสสี่สรค์คี่เหมิอนดงรัฐมี ๔

๑๓. กบทั้งน้ำกยนนำทางหยาบทาพ้อจึงมีรสุมมี กบทั้งน้ำเกียนนำทางหยาบทาพอก จึงมีรสุม
 เลงเปนขอใบที่เปนที่ควรล้าหลังกูแก่ตาชาว เล็งเป็นขอใบคี่ เป็นที่ควรล้าหลังกูแก่ตาชาว
 นกกละบุลีปรจนต นคร บุรีประจันต
๑๔. เททกน้เขาในเขตวิหารพทสุมามีคำปสร เทศ กรันเข้าในเขตวิหารพทสุมามีคำปสร
 นายอดย้งทวยอน์ไทเหนสพพรูปสิ่งนานา นายอดย้ง ท้วยอันได้เห็นสรรพรูปสิ่งนานา
 ในวิหารคักคา ในวิหาร คักคา
๑๕. ทง์หอรกบักทง์ทองคี่ทางทง์การกบานแปง ทั้งห่อน กบทั้งทองคี่ตาง ทั้งการก บ้านแปง
 สอยกบักทง์พวงแกวออยบุญกบักทง์แกวจาก ส้อยกบักทง์พวงแกวออยบุญ กบักทง์แกวจาก
 เอาตง์ไวไหเปนที่ เอาตง์ไว้ไหเปนที่
๑๖. ที่จปุกกาสิบไวในสาสุสนาทง์นี้จราสทฐา ที่จะประกาศสิบไว้ในศาสนา ทง์นี้จราศรัทธา
 อุปุสทอุปาสิกามีใจเจตนาบ่ชาทกวนเจ้า อุบาสกอุปาสิกา มีใจเจตนาบ่ชาท กวนเจ้า
 ลาสซสมบัตบ่บ้นทวยโพคากบี่ ราชสมบัตบ่บ้นทวยโพคา กับ
๑๗. ภริยาปุตตาธิตามีสทฐาชะกวน ๒ ชง ภริยา ปุตตา ธิตา มีศรัทธาชะกวน ๒ ชง
 มิตทายาททำมาทาทานทอทานางสีมีใจแจจ มิตทายศรรมาสน์ ทานทอด นางสี มีใจแจจ
 จอกในทานใจชินบานบ่ชาทน่า (ยง) ปจจ จอกในทาน ใจชินบานบ่ชาท นำยังปิจัย
๑๘. ยยะชาทเงินคี่มีชงสิบ ๔ คำลึงมิสิริสองลา ยชาคิ เงินคี่มีชงสิบห้าคำลึง มีศิริสองหล้า
 ยินไวแล้วจึงนำมามีปสทาตทฐาแจจจอก ยินไว้แล้ว จึงนำมามีปสทาตทฐาแจจจอก
 มกัไกไทยยงยอทานิพพาน มกัไกไธยงยอทานิพพาน
๑๙. นจิริทาจิสยงกาลบ่บานอนท์ไทโสมเททท์ น จิริทา ชย กาลบ่บานอน ^(๑๑) ได้สมเค็จ
 อกัควรราชะกุปสตีทรมุมวงศาเจ้าจึงมาโสตก อวรรควรราชะกุปสตีทรรมวงศาเจ้า จึงมาโสตก
 แด(ง) จึงอยู่โสท แดงจึงอยู่โสท

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๒๐. สู้แห่งทวยเทพประจวโจจิงชนชวายุหากสมย์ สุขแห่งด้วยเดชประจวโจ จิงชนชวายุหากสมยอ
ไทยนทองมีประหมาน ๔ แสนบาทบนจิง ได้ย่นทองมีประมาณ ๔ แสนบาทบน จิง
พอมกนัหล่อพุทธรูปสอยสพพพญญุ พร้อมกันหล่อพุทธรูปสร้อยสัพพญญุ
๒๑. ยอดท้าวแก้วที่บ่แล้วที่พึง น หทฐโยมีพระไท ยอดแก้วก็ดี บ่แล้วที่พึง น หทโย มีพระทัย
ชมชื่นกตียา ไหลื่อนามลมนีสีทองธรร ชมชื่นก็ดี อยากให้ลือนาม รมย์รื่นสีทองทวน
ทาแตงมีมา คัมมหาตธา ทาแตงมีมากคือ มหาตทา
๒๒. ลิปิทัวา ทาชาทน้ำกอยชาทแทมทางคำบิฑ ลิปิทัวา ทาชาทน้ำกอย ชาตแทมทางคำบิฑ
บางวางพ้อแสงเหลิมอ้อ นานาปารุปีทัวา บางวางพอก แสงเหลิมออก นานาปารุปีทัวา
ยังพุทธรูปเจ้า ยังพุทธรูปเจ้า
๒๓. ยอดทอยาทอนันแทงทังธำแทงชงกัทังนาคัง ยอดหยาดอนันแทง ดังท่าแทง ชะตังคือตังน้ำครั่ง
บาทไทคำมีแลยาพุทธปติมาเมิงมานรูปนัน บาทไรไครคำมี แลยาพุทธปฏิมาเมิงมานรูปนัน
(มีรูปสุรพิทไทเหมือร) มีรูปสุรพิเซได้เหมือร
๒๔. องค์แทมกศวรรกควรรคำเคินชางไวเทินวาง องค์แท้ งามก็สวรก็ควรรคำเคิน ช่างไวเทินวาง
พ้อแสงเหลิมอ้อ นานา ททาในกาลยามนัน พอกแสงเหลิมออกนานา ททา ในกาลยามนัน
สมเตจจอกควรรรา สมเตจจอรรควรรรา—
๒๕. ชกุปุสสีศัทรุมวงสาลาสชมชื่นภาส อนนโม ชกุปุสสีศัทรุมวงสาลาสชมชื่น ภาส อนนโม
ปสฺสนโน ไสยงใจเหลิมสิน มนุทานิสีทา ปสฺสนโน ไสยงใจเหลิมสิน มนุทา นิสีทา-
เปตฺวา ยังพุทธรูปเจ้าไห เปตฺวา ยังพุทธรูปเจ้าไห
๒๖. น้อยอยู่กูงามชะภูเหนือปลล ปุผป ผายยออื่น น้อยอยู่กูงามชะภูเหนือปลลปลกัปปผ ผาย ยออื่น
ทอไมขึ้นปรางเงินทูปทยนเริงมีมาบุชา ทอกไม้ขึ้น ปรางค์เงิน รูปเทียนเริง มีมากบุชา
หลา นานาททาในกาลนนจิงชมพระ หลากนานา ททา ในกาลนนั้น จิงชมพระ
๒๗. นามวิลาทพุทธรูปเจ้าชีวาเมตยยสฺสโร นามวิลาทพุทธรูปเจ้าชื่อว่าเมตตรัย สักโร
ทวยมหนุสสุธาโสพาปมีใจอันสลาททวย ด้วยมหันตศรัทธาโสภาพ มีใจอันสลาทด้วย
กุศลปรารถนาไหไทยง กุศลปรารถนา ขอให้ไคยง
๒๘. ยงอรหันตผลญาณในอนาคตกถกานเบ็ง ยงอรหันตผลญาณ ในอนาคตกถกเบ็ง
หนาในสำนักพรพุทธเจ้าอริยเมทไคโย หนาในสำนักพระพุทธเจ้าอริยเมตตรัยโย
เจ้า เจ้า

คำจารึก

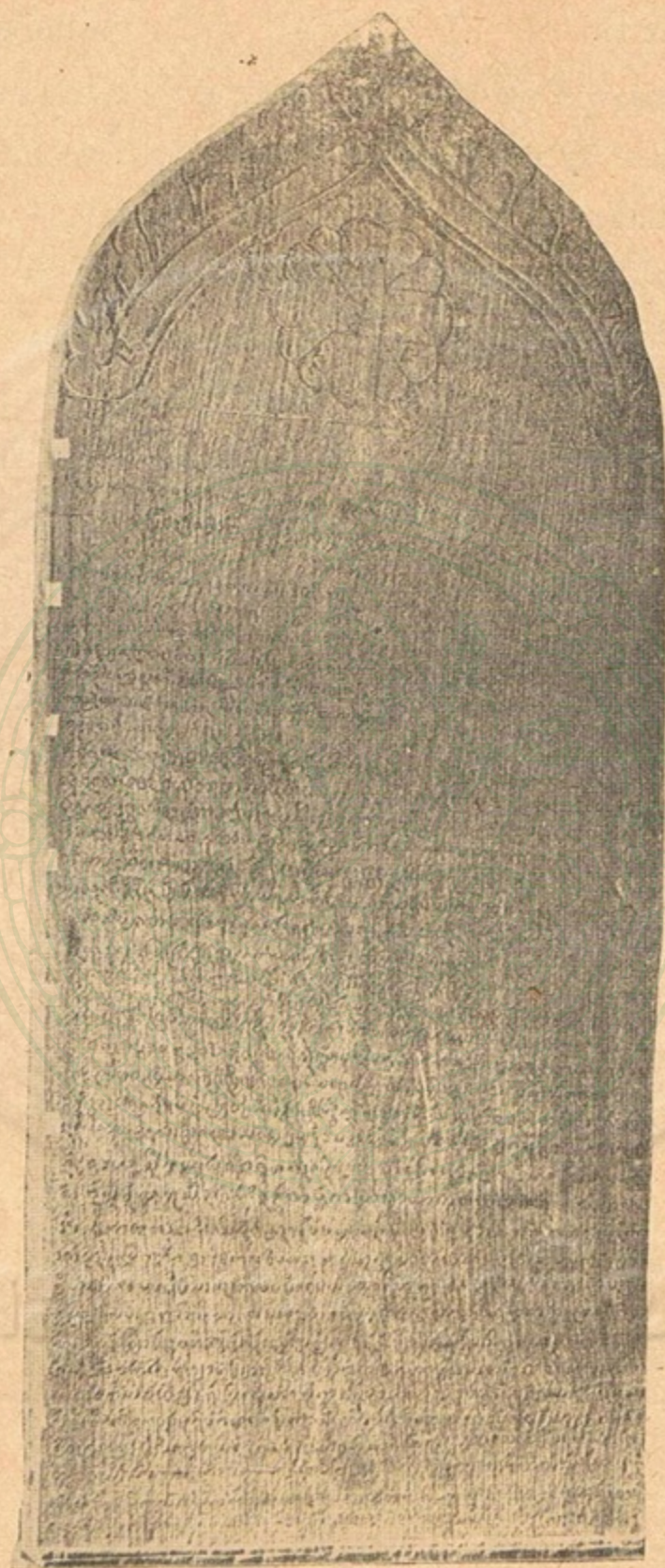
คำอ่านปัจจุบัน

๒๙. ฟาอันยังอยู่หอหงศ์สีทาซไหไททงคำมก
คำปรารถนาคาทแควคำชาเทิน ยาว
นิพพานปร
๓๐. วิโยसानะ ทาปคัมพำเข้สูนิพพานเป็นที่
แล้ว อนันเป็นเมืองแก้วถึงพ้อมราชธานี
ฝูงชาทลายังปรารถน
๓๑. คำทูลสองปรกานก็คณฐาทูลเลวิปัสสนา
ทูลถึงบางพ้อปรารถนาคำศาสนาพระเจ้า
๓ ปรกานก็ว่าปรีย
๓๒. ทติศาสนาแลปฏิภาณ สาสสนาแลปฏิภาณ
ศาสนาดังบางพ้อปรารถนาเอาสุ ๓ ปร
กานก็ว่าสัพพัญญ
๓๓. ตุตญาณแลปัจเจกโพธิญาณแลสาวก
บารมีญาณถึงบางพ้อปรารถนาเอาสุปร
กาน ก็ว่าสุในเมืงคนข
๓๔. ไหไทเปนพระยาจักรทิดราชอนันเปนอาท
กวาทิปทัง ๔ อนันมีทปน้อยไท ๒ พนทีป
หวัแหวลอมออมเปนปรีวารนสุ
๓๕. ในเมืงฟ้าซไหไทเปนพยาพมพระยา
อินอินสวรสวรฟ้าฟ้าในแหล่งหลาโลกา
ก็ว่าจาทุมหาราชิกะ
๓๖. แลทาวทิสาสุนิพพานอนันปรเสทลาลิ
กวาสุทงมวรคำปรารถนาทลามวรฝูงนี้
(ขให้ถึงซึ่งอิทธิฤทธิ์)
- ฟ้าอันยังอยู่หอหงศ์สีทา ขอให้ได้ทั้งคำมก
คำปรารถนา อย่าคลากแคล้วก็ชาเทอญ ยาว
นิพพานป—
- วิโยसानะ ทราบต่อเท่า(๑๒)เข้าสู่นิพพาน เป็นที่
แล้ว อันเป็นเมืองแก้วถึงพ้อมราชธานี
ฝูงชาทั้งหลายยังปรารถน—
- วคำทูลสองประการก็อ คณฐะเลวิปัสสนา
ทูลถึงบางพวกปรารถนาคำศาสนาพระเจ้า
๓ ประการก็ว่า ปรีย—
- ติศาสนาและปฏิบัติศาสนาแลปฏิภาณ
ศาสนา ถึงบางพวกจะปรารถนาเอาสุข ๓ ประ
การ ก็ว่า สัพพัญญ—
- ตุตญาณ แลปัจเจกโพธิญาณแลสาวก
บารมีญาณ ถึงบางพวกจะปรารถนาเอาสุขประ
การก็ว่าสุขในเมืงคน ขอ
- ให้ได้เป็นพระยาจักรพรรดิราชอนันเป็นอาชญ์
กว่าทวีปทั้ง ๔ อันมีทวีปน้อยได้ ๒๐๐๐ ทวีป
หากแควล้อมอ้อมเป็นบรีวารสุข
- ในเมืงฟ้า ขอให้ได้เป็นพระยาพรหมพระยา
อินทร์อิศวร สวรรค์ฟากฟ้า ในแหล่งหล้าโลกา
ก็ว่าจาทุมมหาราชิกา
- แลทาวทิงสว. สุขในนิพพานอันประเสริฐล้ำเลิศ
กว่าสุขทั้งมวล คำปรารถนาทั้งหลายมวลฝูงนี้
ขอให้ถึงซึ่งอิทธิฤทธิ์

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๓๗. วิรุฬหิแกฝูงชาทลัท(ก)คน ๆคำขาเกิน
 ปรกาน ๑ ฝูงชาทลัทไปไทเข้าสู่นิพพาน
 ยังฝนทวยสงสานหลายก่าเนิชาขั
๓๘. ไหฝูงชาทลัทไปไทไปเกิทในกรกูรททสรราช
 ธำ ๑๐ ปรกานคืวกรกูรทวายคำแล
 เสฏฐีปรโลหิตมา
๓๙. จานผุปรเลิชาขัไหสาทตสินเกิทพอม
 ทองใจขัไหมีผรยวองไวเลิชาแลปรูแจง
 แจลในทำก่าอนันเปนสาไหทจัท
๔๐. เข้าไนโทท ๕ ปรกานอนัน ๑ ขัไหเวนจัท
 บุกละผุปรกอบทวยออกตญแลมิจจทิตีแล
 หินชาทจชาทชาทคณัวขาม
๔๑. รนาทจ้อตตภาพขันี้แลวคณัวหาขัยังไท
 (เกิทวนไปมาไนวฏสงสาน) จนหลาย
 ชาท ขัไหไปไทไปเกิทในกรกูรอนันติชแล ฯ
- วิรุฬหิแกฝูงชาทั้งหลายทุกคน ๆ ก็ชาเทอญ
 ประการ ๑ ฝูงชาทั้งหลายไปได้เข้าสู่นิพพาน
 ยังผลเทียวยสงสารหลายก่าเนิค ขอ
- ไหฝูงชาทั้งหลายได้ไปเกิดในตระกูลทสรราช
 ธรรม ๑๐ ประการคืว่า ตระกูลทวายคำแล
 เสฏฐีปรโลหิตมา—
- จารย์ผุประเสริฐ ขอให้ศาสตรศิลปินเกิดพร้อม
 ต้องใจ ขอให้มียัญญวองไวเลิชาแลปรูแจง
 แจลในธรรม กรรมอันเป็นสาไหคจัท
- เข้าไนโทษ ๕ ประการ อนึ่งขอให้เว้นจาก
 บุกลผุปรกอบทวยออกตญแลมิจจาทิฏฐิแล
 หินชาติ จะชาคชาติ ครั้นว่าขาม—
- รนาจากอัทตภาพขันี้แล้ว ครั้นว่าหากยังได้
 เกิดวนไปมาไนวฏสงสานจนหลาย
 ชาติขอให้ได้ไปเกิดในตระกูลอนันติชะแล ฯ

จารึกไม้สัก

อักษรไทยเหนือ ภาษาไทย ได้มาจากวัดใต้เทิง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

อธิบายคำ

- (๑) จุลศักราช ๑๑๙๒ = พุทธศักราช ๒๓๓๗/๓
- (๒) ปีกกยี่ คือ กค = สัปตศก ยี่ = ปี่ชาล เป็นปี่ชาลสัปตศกของไทยภาคเหนือ แต่ตรงกับปี่ชาลโทศกของไทยภาคกลาง เพราะวิธีนับศกของไทยภาคเหนือน้อยกว่าของไทยภาคกลาง ๕ ปี เช่น ๖ (หรือฉศก) ของไทยภาคกลาง = ๑ (หรือเอกศก) ของไทยภาคเหนือในที่นี้ จึงอ่านว่ากค = สัปตศก ยี่ = ปี่ชาล เป็นปี่ชาลสัปตศกของไทยภาคเหนือ
- (๓) เป็นเค้า = เป็นประธาน, หัวหน้า
- (๔) เหลิมใส = เลื่อมใส
- (๕) ยอ = ยก
- (๖) เถิง = ถึง
- (๗) ปี่ระวายสัน คือ ระวาย = ตรีศก สัน = บัวอก เป็นบัวอกตรีศกของไทยภาคเหนือ แต่ตรงกับบัวอกอัฐศกของไทยภาคกลาง เพราะวิธีนับศกของไทยภาคเหนือน้อยกว่าของไทยภาคกลาง ๕ ปี เช่น ๖ (หรือฉศก) ของไทยภาคกลาง = ๑ (หรือ เอกศก) ของไทยภาคเหนือ ในที่นี้ จึงอ่านว่าระวาย = ตรีศก สัน = บัวอก เป็นบัวอกตรีศกของไทยภาคเหนือ
- (๘) สรวัน = สรวณะ คือ คาวคนจำศีล หรือคาวคนทรมาน (สมณฤกษ์)
- (๙) ทังห่อน = ทั้งหมด
- (๑๐) คำ = ทอุงคำ
- (๑๑) ฐ = ทาน
- (๑๒) ทรายบ่อเท่า = ทรายบ่อถึง

ไพร่ฟ้าข้าไท

ของ

ขจร สุขพานิช

ในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีคำอยู่ ๒ คำ ที่จารึกไว้ใกล้เคียงกัน คือ ไพร่ฟ้าหน้าใส และ ไพร่ฟ้าข้าไท ความหมายของคำ ๒ คำนี้แตกต่างกันมากมาย ถ้าไม่หยุดคิดพิจารณาและให้ความสำคัญขององค์ผู้ให้จารึกที่ปรารถนาจะให้จารึกของพระองค์มีความหมายรักกุม แน่แน่นอน กระจ่างแจ้ง พวกเราอาจจะมองเลยความสำคัญนี้ไปได้

ตำแหน่งที่คำ ๒ คำนี้ ปรากฏอยู่ใกล้เคียงกัน คือ ในจารึกด้านที่ ๑ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๒๑ ตลอดไปจนถึงบรรทัดที่ ๒๔ มีคำทั้งหมดในประโยคนี้อยู่ถึง ๒๕ คำ จึงเห็นได้ว่าเป็นประโยคที่ยาวมาก ไม่ว่าจะเป็นจารึกของหลักศิลาจารึก และเพราะเหตุที่ว่า ประโยคนี้ยาวมาก ความสำคัญที่องค์ผู้ให้จารึกปรารถนาจะบอกเล่าให้เราทั้งหลายทราบ จึงอาจเลืกลอดลงหลุหลงตาไปได้

จึงขอัญเชิญประโยคนี้มาลงไว้ให้ปรากฏ แล้วมาช่วยกันพิจารณาพิจารณาว่า องค์ผู้จารึกทรงปรารถนาจะให้เราเข้าใจสิ่งใดไว้

“...ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้า ลูกขุน ผู้ใดแล ล้มตายหายกว่า เข้ายเรือนพ่อเชื้อ เสือคำมัน ช้างขลุกลูกเมีย เยียเข้า ไพร่ฟ้าข้าไท ป้าหมากป้าพลูพ่อเชื่อนั่น ไว้แก่ลูกมันสิ้น...”

ในการพิจารณาคำแต่ละคำในจารึกหลักนี้ นับตั้งแต่ศาสตราจารย์วิลเลียม แบรดลีย์ ได้ทำไว้แต่ ค.ศ. ๑๘๐๔ จนถึง ค.ศ. ๑๘๗๑ ใน วารสารของสยามสมาคม งานชิ้นใหม่ของ เอ. บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) ร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ในวารสารนี้ ประจำเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๗๑ นับได้ว่าเป็นเยี่ยมและจะคงยั่งยืนต่อไปอีกนาน จึงขอนำคำแปลทั้งประโยคของกริสวอลด์และ ณ นคร มาลงไว้เสียก่อน แล้วจึงพิจารณาคำแต่ละคำต่อภายหลัง

“When any commoner or man of rank dies, his estate -- his elephants, wives, children, granaries, retainers, and groves of areca and betel -- is left in its entirety to his son...”

จะมีพวกเรากันไปบ้างที่อ่านจารึกภาษาไทย แล้วมาอ่านคำแปลภาษาอังกฤษ แล้วจะเกิดความเข้าใจกระจ่างแจ่มยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าขอยอมรับว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งในจำนวนนี้ เพราะคำแปลภาษาอังกฤษของกริสโวลด์และ ณ นคร แบ่งแยกความสำคัญไว้ดีเหลือเกิน ไม่ปล่อยให้ถ้อยคำพัวพันกันจนความหมายสำคัญเลื่อนลอยไป ความหมายสำคัญ ก็คือ “เหย้าเรือน” ซึ่งผู้แปล ๆ ว่า “estate” คำต่อจากนั้นเป็นรายละเอียดคำว่า “estate” มีอะไรบ้าง แจกแจงไว้ถ้วนถี่ แล้วจึงสรุปว่า รายละเอียดเหล่านั้นทั้งสิ้น “ไว้แก่ลูกมัน” “is left to his son” นี่เป็นการจารึกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์ (และหนี้สิน) ว่าตกทอดแก่ผู้รับมรดกในเมื่อเจ้าของวายชนม์

ที่นี้ มาพิจารณารายละเอียดของทรัพย์ว่ามีอะไรบ้าง ช้างขลุ่ย ลูกเมีย เยียเข้าทรัพย์ ๓ อย่างนี้ จะมีปัญหาที่คือ อย่างที่ ๒ คือ ลูกเมียของผู้วายชนม์ ขอเลยไปก่อน รอไว้พิจารณาทรัพย์อื่น ๆ ว่าจะมีชนิดใดที่เอามารวมพิจารณาในปัญหา “ลูกเมีย” ของผู้วายชนม์ทรัพย์ต่อไป คือ ไพร่ฟ้าข้าไท บ่าหมากบ่าพลู สำหรับบ่าหมากบ่าพลู ไม่น่ามีปัญหา จะมีปัญหา คือ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่าเป็นทรัพย์อะไรเหตุใด “ลูกเมีย” ของผู้วายชนม์ และ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ของผู้วายชนม์ จารึกกรมคำแห่งท่านจัดไว้เป็นทรัพย์ซึ่งตกทอดแก่ทายาทเมื่อเจ้าของทรัพย์วายชนม์ลง

ในการตอบคำถามนี้ จำต้องอ้างคำปรมาจารย์ในการอ่านคำจารึก คือ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส ผู้แสดงความเห็นไว้แก่ พ.ศ. ๒๔๖๑ คือ ๕๓ ปีมาแล้ว ในหนังสือ วารสารสยามสมาคม เล่มที่ ๑๒ การแสดงความเห็นของท่านผู้นี้ เพราะแสดงไว้เป็นภาษาฝรั่งเศสและเป็นหนังสือที่หายาก^(๑) จึงอาจรอกฟื้นความสังเกตของคนส่วนมาก แต่ไม่สามารถรอกฟื้นความสังเกตของกริสโวลด์และ ณ นคร

กริสโวลด์และ ณ นคร กล่าวถึงความสำคัญตอนนั้นว่า (๒) “As Coedes says, if we knew more about the social organization of the Tai of Sukhodaya, we should doubtless be able to make a clear distinction between ไพร่ฟ้าข้าไท and ไพร่ฟ้าหน้าใส” แล้วกริสโวลด์และ ณ นคร แสดงความเห็นเพิ่มเติมไว้ว่า “We may add that the present passage suggests that the condition of the ไพร่ฟ้าข้าไท was inferior to that of the ไพร่ฟ้าหน้าใส since the former seems to figure among the dependents that the latter can bequeath to his son.”

(๑) JSS, เล่มที่ ๑๒. หน้า ๕, ๖.

(๒) JSS, เล่มที่ ๕๕ ภาค ๒ (กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔) หน้า ๒๐๗ เชิงบรรทัด ๓๒.

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้อยคำของทั้งเซเคส กริสโวลด์และ ณ นคร มีความสำคัญเหลือหลาย จึงขอนำมาเสนอต่อท่านผู้สนใจอีกครั้งหนึ่งให้ได้ร่วมกันพิจารณาระบบสังคม (social organization) ของไทยสมัยสุโขทัย

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส แสดงความเห็นนี้ของท่านไว้ใน ค.ศ. ๑๙๑๘ ปีแรกที่ท่านเข้ามาประจำทำงานในบ้านเมืองของเรา ก็เป็นการสมควรแล้วที่นักปราชญ์เยี่ยงท่านจะถ่อมตัว ไม่กล้ากล่าวอะไรชักแย้งพระมติของเจ้านายที่เป็นใหญ่ เป็นประธานในหอพระสมุดวชิรญาณ แต่ข้าพเจ้าสงสัยที่กริสโวลด์ผู้เข้ามาค้นคว้าเขียนเรื่องราวของสุโขทัยในค้ำต่าง ๆ นับแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือกว่า ๒๕ ปี และ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ผู้สร้างผลงานในเมืองไทยหลายสิบปีก็มีได้กล่าวอะไรมากในวิชาการค้ำระบบสังคมของไทยสมัยสุโขทัย นอกจากว่า ไพร่ฟ้าข้าไท เป็น dependents ผู้พึ่งพาอาศัยของไพร่ฟ้าหน้าใส

ในจารึกหลักแรกคำแหง มีคำไพร่ฟ้าใช้อยู่ ๓ คำ คือ ไพร่ฟ้าหน้าใส ไพร่ฟ้าข้าไท และ ไพร่ฟ้าหน้าปก ทั้ง ๓ คำ นี้อยู่ในค้ำที่ ๑ ของจารึก คำหลังสุด คือ ไพร่ฟ้าหน้าปก หมายถึงราษฎรที่มีคตี่ จะเป็นโจทก์หรือจำเลยก็สุดแล้วแต่ แต่หน้าตาไม่เสวย จิตใจไม่เบิกบาน ส่วนไพร่ฟ้าหน้าใสนั้นเป็นราษฎรธรรมดาสามัญ เราอาจจะตีความหมายว่า เพราะไม่มีคตี่ ไม่มีทุกข์ หน้าตาจึงสดใส ยิ้มแย้ม ก็ไม่ผิด แต่ก็ตีความหมายพิเศษไปจากการเป็นราษฎรธรรมดาสามัญ แต่คำว่า ไพร่ฟ้าข้าไท มีความหมายพิเศษ ที่แสดงให้เห็นสภาพของสังคมในสมัยนั้นว่า อยู่ในสภาพอย่างไร และความหมายพิเศษนี้ ท่านจะทราบชัดจาก ประโยคจารึกที่ยกขึ้นมาเสนอในบทความนี้ในหน้าหนึ่ง

เมื่อมีการแปลคำไพร่ฟ้าหน้าใส ว่า commoner คือ ราษฎรสามัญ ประชาชน ธรรมดา และคำ ไพร่ฟ้าข้าไท ว่า retainer ผู้ติดสอยห้อยตาม ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การแปลคำ ไพร่ฟ้าข้าไท ว่า retainer ยังอ่อนความหมายไป เพราะ retainer ผู้ติดสอยห้อยตามมีมากมาย นับแต่ บู่ ยา ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ตลอดจน ลูก หลาน เหลน ก็เป็นผู้ติดสอยห้อยตามทั้งนั้น และถ้าจะจัดบรรดาผู้ติดสอยห้อยตามเหล่านี้เข้าในประเภททรัพย์สิน ก็น่าจะกล่าวได้ว่า เป็นทั้งทรัพย์สินและหนี้สิน (คือภาระที่ต้องอุปถัมภ์เลี้ยงดู)

ในการสัมมนาที่เมืองสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมศิลปากรเป็นผู้จัดนั้น ข้าพเจ้าได้เสนอความเห็นในที่ประชุมนักวิชาการครั้งนั้นว่า ไทยสมัยสุโขทัยมีทาสอยู่ในระบบสังคม หลักฐานที่ข้าพเจ้าอ้างสนับสนุนความเห็นดังกล่าว คือ คำในจารึกหลักที่ ๒ ของสุโขทัย ตอนเจ้าศรีศรัทธา

จะออกบวช จึงแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้แก่ผู้อื่น รวมทั้งปลดปล่อย คน ตลอดจนสัตว์ ๒ เท่า ๔ เท่า ให้เป็นอิสระ (จาริกสุโขทัย หลัก ๒ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๖) มาคราวนี้ ข้าพเจ้าขอเสนอคำในจารึกหลักรามคำแหงมาสนับสนุนความเห็นครั้งนี้อีกว่า ในระบบสังคมของไทยสมัยสุโขทัย มี ทาส จักเข้าในประเภททรัพย์สินของผู้ตาย คำว่า ทาส เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นในสมัยต่อมา คือ สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ในสมัยสุโขทัย ใช้คำ ไพร่ฟ้าข้าไท แทน เพราะคำว่า ทาส ยังไม่มีใช้ โดยที่คำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน

ในสังคมสุโขทัยนั้น เมื่อราษฎรวายชนม์ ทรัพย์สินสมบัติรวมทั้งหนี้สินทั้งหลายทั้งปวง อีกทั้งผู้พึ่งพาอาศัย คือ ลูก เมีย ญาติพี่น้อง ของผู้วายชนม์ ตลอดจนข้าทาสบ่าวไพร่ทั้งสิ้น ตกทอดอยู่ในความรับผิดชอบของทายาท ทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้รวมหนี้สินของผู้วายชนม์เข้าไว้ด้วยกันเป็นหน้าที่ของทายาทจะต้องดูแล รักษา เลี้ยงดู และใช้สอย ชำระ (หนี้) ต่อไป

ไพร่ฟ้าข้าไทหรือทาส เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในระบบเศรษฐกิจอิสระ เมื่อมีทรัพย์สินส่วนบุคคลในสังคมใด ก็ย่อมมีหนี้สินส่วนบุคคลในสังคมนั้น และเมื่อระบบสังคมยอมรับ คนเป็นทรัพย์สินชนิดหนึ่ง จะซื้อ ขาย จำนำ จำจองในประเภทใดที่ตกลงกันก็ย่อมทำได้ สังคมสุโขทัยจึงมี ทาสหนี้สิน คู่กับ ทาสเชลย และทาสสองประเภทนี้มีครบบริบูรณ์ในสังคมไทยครั้งนั้น

สังคมสุโขทัยไม่ใช่สังคมที่แตกต่างจากสังคมอยุธยามากนัก ทาสนั้นมีอยู่ แต่เมื่อคำๆ นี้ยังไม่มีใช้ในครั้งกระนั้น เราจึงไปคิดเอาว่า สังคมสุโขทัยไม่มีทาส แต่ตามด้วยคำที่ปรากฏในจารึกหลักรามคำแหง สังคมสุโขทัยมีทาสอยู่แล้ว และทาสนั้น ยังเป็นทรัพย์สินที่จะตกทอดแก่ทายาทในเมื่อเจ้าของทรัพย์สินวายชนม์ คำว่า ทาส ในสมัยสุโขทัย ใช้ว่า “ไพร่ฟ้าข้าไท”

เมื่อคำว่า “ลูกเมีย” ของผู้วายชนม์ กริสโวลด์ และ ณ นคร แปลว่า ‘wives, children’ แสดงให้เห็นว่า ชายในสมัยสุโขทัยมีเมียหลายคน และมีลูกหลายแม่ มากจนด้วยกัน ผู้คนเหล่านี้เป็นผู้พึ่งพาอาศัย dependents ของผู้วายชนม์ซึ่งทายาทมีหน้าที่จะต้องรับเลี้ยงดู ให้อยู่อาศัย เป็นระบบ extended family นับแต่ครั้งนั้นแล้ว และเมื่อมาถึงสมัยอยุธยา หัวหน้าครอบครัว ซึ่งเรียกว่า “พ่อบ้าน” คนพึ่งพาอาศัยรวมทั้งข้าทาสบ่าวไพร่ รวมเรียกว่า “บริวาร” ย่อมขึ้นอยู่ในความดูแลอารักขาของพ่อบ้านทั้งสิ้น พ่อบ้านหลายพ่อบ้านในระบบสังคมของอยุธยา ย่อมเลือก “เจ้าขุนมูลนาย” ได้โดยอิสระเสรี เพื่อให้ความคุ้มครองและดูแลรักษาผลประโยชน์ทางกฎหมาย เมื่อไม่สมัครอยู่กับ “เจ้าขุนมูลนาย” คนนี้ ก็ย่อมขอเปลี่ยนย้ายไปสังกัดใน “เจ้าขุนมูลนาย” คนอื่นได้ แต่จะเป็นคนเถื่อน ไม่สังกัดเจ้าขุนมูลนายไม่ได้ ถ้ายังปรารถนาให้กฎหมายบ้านเมืองรักษาผลประโยชน์ให้ เพราะฉะนั้นสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของคนและบริวารจึงขึ้นอยู่กับเจ้าสังกัด ซึ่งเป็น “เจ้าขุนมูลนาย”

“ไพร่ฟ้าข้าไท” ในสังคมสุโขทัย ก็คือ ทาส ในสังคมอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ระบบของสังคมเป็นเช่นนี้ตลอดมากกว่า ๖๐๐ ปี มาสิ้นสุดเอาในสมัยเลิกทาส นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑ ส่วนพ่อแม่ของทาสนั้นเมื่อลูกทาสมีอิสระเป็นไทไปแล้ว ถ้ามิได้มาไถ่ถอนพ่อแม่ของตน ในที่สุดพ่อแม่ก็จะล้มหายตายจากไปเอง “ไพร่ฟ้าข้าไท” หรือ ทาส จึงสูญสิ้นไปจากแผ่นดินไทย เอาในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทความสั้น ๆ นี้ ข้าพเจ้าขอเสนอมาในวงวิชาการของเรา ถ้าจะถือว่าเป็นการเล่น ตะกร้อทางวิชาการ เมื่อผู้เริ่ม คือ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส เริ่มส่งลูกลอยโด่งขึ้น กริสไวสต์ และ ณ นคร ก็รับและส่งลูกเป็นมือ ๒ ข้าพเจ้าขอรับและส่งลูกเป็นมือ ๓ และข้าพเจ้าหวังว่า จะมีมือ ๔ มือ ๕ รับส่งกันต่อไป วิชาการใดเมื่อมีผู้แสดงความเห็นไว้ในที่เปิดเผย ก็ย่อมอยู่ในวิสัยของใครก็ได้ จะแสดงความเห็นด้วยหรือคัดค้านทั้งท้วง และถ้าความเห็นนั้นมีแง่คิดแง่พิจารณาและรักษารายการมาของนักศึกษาไว้บริบูรณ์ วิชาการนั้นก็แตกซ่อ กิ่งใบ เจริญงอกงามสืบต่อไป ระบบสังคมไทยสมัยสุโขทัย เราเพิ่งมาพิจารณาเอาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ คือ เมื่อมีการตีพิมพ์ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยให้ปรากฏแพร่หลาย เรื่องราวของฐานันดรไพร่^(๑) ของไทย เราจึงนับได้ว่า ได้ก้าวหน้าไปอีกก้าวหนึ่ง จารึกรามคำแหงและจารึกเจ้าศรีศรีทนต์จึงนับได้ว่า เป็นลักษณะหนึ่งในกฎหมายตราสามดวงของชาติไทยเรา

จะมีนักภาษาศาสตร์คนใดบ้างไหม ที่จะพิจารณาคำ “ข้าไท” ที่ข้าพเจ้าเสนอคำแปลว่า ‘slaves’ ประกอบกับข้อเสนอของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส ที่ว่า ‘tai’ ^(๒) ในภาษาเขมรโบราณแปลว่า “ทาส” คำ “ข้าไท” ที่มีความหมายคล้ายกับคำว่า “ทาส” นี้ มีปรากฏในคำกลอนของสุนทรภู่ ดังที่ทราบกันแพร่หลายว่า “อันข้าไท ได้พึ่ง เขาจึงรัก...” จะเป็นเพราะเหตุนี้ใช่หรือไม่ ที่ทำให้บรรพบุรุษของเราแต่ ร. ๔ เปลี่ยน “ไท” เป็น “ไทย” โดยเติม “ย” เข้ามา แท้จริงใน ร. ๓ เมื่อรัฐบาลครั้งนั้นเสนอตัวอย่างเงินเหรียญบาทที่จะประกาศใช้เป็นเงินตราแล้วยกเลิกไป ตัวอย่างเงินเหรียญคงว่า ยังปรากฏอยู่ โดยมีคำ “เมืองไท” ^(๓) อยู่ตำแหน่งคำว่า “ไทย” ดังที่เราใช้กันในปัจจุบัน จึงนับได้ว่าเราเริ่มใช้มาแต่รัชกาลที่ ๔

(๑) ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่, ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมพิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๐

(๒) มีปรากฏในเชิงอรรถมากมายหลายแห่ง อยู่ในชุดประชุมศิลาจารึกกับพินิจ ๘ เล่มของท่านผู้นี้

(๓) ภาพเงินเหรียญที่ปรากฏคำ “เมืองไท” ดังว่า อยู่ในหน้าภาพตอนท้ายหนังสือของ เฉลิม ขงบุญเกิด เรื่องกระษาปณ์ไทย, พระนคร, พ.ศ. ๒๕๐๘.

หมายเหตุท้ายเรื่อง ก่อนที่ข้าพเจ้าจะได้ส่งบทความเรื่อง “ไพร่ฟ้าข้าไท” มาลงตีพิมพ์ใน นิตยสารเล่มนี้ ข้าพเจ้าโชคดีที่พอมีเวลาสอบทานคำแปลของศาสตราจารย์เซเคสในภาคฝรั่งเศส ของประชุมศิลาจารึกสยาม จึงได้พบว่า ศาสตราจารย์เซเคส ท่านแปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่า *esclaves* คือ ทาส อย่างชัดเจน ไว้ในหนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ ตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ (ค.ศ. ๑๙๖๔) ในภาคภาษาฝรั่งเศส หน้า ๔๕ คริสโตลด์ ณ นคร รวมทั้งข้าพเจ้าเอง (เมื่อ เขียนบทความเรื่องนี้จบ) ก็ไม่ทราบว่ เซเคส แปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่าทาส คริสโตลด์ และ ณ นคร ได้อ้าง JSS เล่มที่ ๑๒ หน้า ๕ และ ๖ (JSS เล่มที่ ๑๒ ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ หรือ ค.ศ. ๑๙๕๘ อันเป็นปีแรกที่เซเคสเข้ามาประจำทำงานในกรุงเทพฯ) ในครั้งนั้นเซเคสยังไม่กล้า ใช้คำแปลให้กระจ่างแจ้ง คงใช้คำแปลว่า *retainers* (ผู้ติดตามหรือทาส) แต่ต่อมาอีก ๖ ปี คือ ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ (ค.ศ. ๑๙๖๔) ท่านจึงแปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่า ทาส

ส่วนศาสตราจารย์ เบรดลีย์ ผู้แปลจารึกรามคำแหงไว้ให้ปรากฏในวารสารสยามสมาคม ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ หรือ ค.ศ. ๑๙๐๙ ก็ก่อนศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส ๑๕ ปี ท่านแปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ไว้ว่า *People of the Realm* หรือ ข้าแผ่นดิน (JSS พ.ศ. ๒๔๕๒ หน้า ๔๙) เป็นอันว่า ศาสตราจารย์ เซเคส เป็นคนแรกที่แปล “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่า “ทาส”

หอสมุดแห่งชาติชลบุรี

จดหมายเหตุนาครวงศักรวงน - การพิจารณาใหม่

ของ

ขจร สุขพานิช

จดหมายเหตุนาครวงศักรวงน พระเจนนักรอักษร (สุคใจ) เป็นผู้แปลจากภาษาจีนโดย
ได้บอกไว้ว่าท่านแปลเป็นไทยจากหนังสืออะไรพร้อมทั้งรายละเอียด ท่านได้แปลเสร็จนำขึ้น
ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๕ แต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ และได้มีการตีพิมพ์แจกจ่ายเป็นครั้งแรก แต่
พ.ศ. ๒๔๕๖ หอพระสมุดวชิรญาณจึงนำออกตีพิมพ์เป็นทางราชการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ อยู่ในชุด
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ นับแต่นั้นมาจนบัดนี้ก็กว่า ๕๐ ปีแล้ว ในกาลเวลาต่อมา มีผู้แปล
จากภาษาจีนเป็นภาษาอื่น ๆ อีกมาก แต่ที่จะหยิบยกขึ้นมาพิจารณาคำแปลเปรียบเทียบกันในที่นี้
ก็มีเพียงคำแปลอีก ๒ ครั้ง คือ คำแปลเป็นภาษาไทยของนายเฉลิม ยงบุญเกิด (ตีพิมพ์อยู่ใน
นิตยสาร ศิลปากร ปีที่ ๗ เล่ม ๒ และ ๓ ประจำเดือน กรกฎาคม และ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖)
และคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย Dr. E. Thadeus Flood (ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคม เล่ม
ที่ ๕๗ ภาค ๒ ประจำเดือน กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๙) การที่นำคำแปลของพระเจนนักรอักษรมา
เปรียบเทียบเป็นการทดสอบกับคำแปลของ คุณเฉลิม ยงบุญเกิด และของ Dr. Flood ก็เพราะ
คำแปลของคุณเฉลิม และ Dr. Flood พวกเราพอจะแสวงหามาได้ไม่ยากนักเพราะเป็นการ
ตีพิมพ์ในกรุงเทพฯ นี่เอง

อนึ่ง ที่ข้าพเจ้านำคำแปลจดหมายเหตุนาครวงศักรวงนมาพิจารณาใหม่นี้ ก็เพราะใน
การที่เขียนบทความนี้ ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ หัวหน้าแผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าว (๓ กันยายน ๒๕๑๔) กับข้าพเจ้าว่า เรื่องเก่า ๆ ในจดหมายเหตุนาคร
จีนยังไม่รู้จะเชื่อใคร เพราะต่างฝ่ายต่างก็พูดกันคนละที่อยากที่จะเชื่อฝ่ายใดได้ จึงอยากให้ ดร.
สืบแสง พรหมบุญ ผู้เป็นอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์และรู้ภาษาจีนแปลออกใหม่ ศาสตราจารย์
รอง ศยามานนท์ เป็นหัวหน้าแผนกวิชาประวัติศาสตร์มานาน จะว่าถึง ๓๐ ปีก็ว่าได้ และเมื่อ
ท่านยังไม่แน่ใจในบางเรื่องในจดหมายเหตุนาคร เช่นเรื่อง พ่อขุนรามคำแหงเคยเสด็จไปเมืองจีนหรือไม่
ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจเขียนบทความนี้ขึ้น เพื่อว่าสิ่งที่เคยอยู่ในความสงสัยของใครต่อใครจะได้
สิ้นสุดกันเสียที

หนังสือจีนที่ พระเจนจันอักษรนำมาแปลและตีพิมพ์อยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ นั้น ท่านระบุชื่อไว้ดังนี้

หนังสือชื่อ กิมเตียชกทงจี เล่ม ๕ หน้า ๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘ หนังสือนี้ ชุนนาง ๖๖ นายเรียบเรียงในแผ่นดินเขียนหลง ปีที่ ๓๒ จุลศักราช ๑๑๒๙ แล้วได้รับการชำระตรวจแก้ในแผ่นดินเขียนหลง ปีที่ ๕๐ จุลศักราช ๑๑๔๗ ศักราชปีแต่งและชำระหนังสือก็ตรงกับปีเสียกรุง และปีที่ ๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนพระองค์เอง พระเจนจันอักษรไม่ได้บอกไว้ด้วยว่าหนังสือ กิมเตียชกทงจี ที่แต่งขึ้นหลังเรื่องราวว่า ๔๐๐ ปีนั้น ได้อาศัยข้อความจากจดหมายเหตุราชวงศ์หงวนที่รวบรวมได้เสร็จแล้วแต่ปีที่ ๒ ของราชวงศ์เหม็ง คือ ค.ศ. ๑๓๖๘ ข้อความในสี่รัชกาลแรกของราชวงศ์หงวน คือ

รัชกาลพระเจ้าหงวนสีโจ้วหรือกุบไลข่าน (ค.ศ. ๑๒๖๐ - ๑๒๙๔) รัชกาลพระเจ้าหงวนเสงจง (ค.ศ. ๑๒๙๔ - ๑๓๐๘) รัชกาลพระเจ้าหงวนยิ่นจง (ค.ศ. ๑๓๐๘ - ๑๓๒๐) และรัชกาลพระเจ้าหงวนเองจง (ค.ศ. ๑๓๒๑ - ๑๓๒๔)* รัชกาลทั้ง ๔ ของราชวงศ์หงวนนี้ทางสุโขทัยมีการติดต่อ และเรื่องราวก็ได้รวบรวมไว้เสร็จสิ้น แต่ ค.ศ. ๑๓๓๐ แล้ว เมื่อมีการรวบรวมจดหมายเหตุทั้ง ๑๓ รัชกาลของราชวงศ์หงวน โดยชุนนางในสมัยปฐมภุมกษัตริย์ในราชวงศ์เหม็ง การรวบรวมทั้งนี้จึงได้ทำเสร็จอย่างรวดเร็ว จึงได้เป็นหลักฐานให้ผู้แต่งหนังสือ กิมเตียชกทงจีใช้เรียบเรียงอีกต่อหนึ่ง

ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงหนังสือจีนที่ นายเฉลิม ยงบุญเกิด นำมาแปล ตีพิมพ์ไว้ในนิตยสาร ศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖

นายเฉลิม ได้บอกกล่าวไว้ว่า ตัวนายเฉลิม ก็ได้หนังสือ กิมเตียชกทงจีฉบับดังกล่าวมาแปลเช่นเดียวกับพระเจนจันอักษร คือท่านทั้งสองใช้หนังสือเล่มเดียวกันมาแปลเป็นภาษาไทย ต้นฉบับตรงกัน คำแปลถ้าถูกต้องก็ควรจะตรงกัน แต่ถ้าพวกเราผู้อ่านจากฉบับพิมพ์แล้วพบว่าคำแปลต่างกันออกไป ไม่ฝ่ายใดก็ฝ่ายหนึ่งจะต้องแปลผิดและเราจะทราบได้ว่าฝ่ายใดแปลผิดก็โดยเอาคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Dr. Flood เป็นเกณฑ์วินิจฉัย

ข้อความที่ถกเถียงนำความไม่แน่ใจมาสู่ ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ ก็คือข้อความในหนังสือกิมเตียชกทงจีฉบับแปลของพระเจนจันอักษรคงปรากฏในประชุมพงศาวดารภาค ๕ มีข้อความว่า

แผ่นดินหงวนปีที่ ๓๑ กะโหวงชิดห้วย ในปีนั้นพระเจ้าหงวนสีโจ้วฮ่องเต้สวรรคต พระเจ้าหงวนเสงจงฮ่องเต้ขึ้นเสวยราชสมบัติ แต่ยังไม่ได้เปลี่ยนนามแผ่นดินเสียมกก็อ่องกั้มกตึงมาเฝ้า พระหงวนเสงจงฮ่องเต้รับสั่งกับเสียมกก็อ่องกั้มกตึงว่า

* เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ทั้ง ๔ รัชกาลว่า Shih Tsu, Cheng Tsung, Jen Tsung และ Ying Tsung

แม้ท่านคิดเป็นไมตรีกันแล้วก็ควรให้ลูกชายหรือขุนนางมาเป็นจ่านำไว้บ้าง

แผ่นดินใต้เต็ก ปีที่ ๔ แก้อ้อล้ง้วย เสียมก๊กอ่องมาเผ่า

ข้อความที่ว่า เสียมก๊กอ่องก้งมกตึงมาเผ่าครั้งที่หนึ่งนั้น มีคำอธิบายไว้ในวงเล็บว่า ตรงกับ ณ เดือนเก้า ปีมะเมีย จุลศักราช ๖๕๖ ส่วนข้อความที่ว่า เสียมก๊กอ่องมาเผ่าครั้งที่ ๒ ก็มีคำอธิบายไว้ในวงเล็บว่า ตรงกับ ณ เดือนแปด ปีชวด จุลศักราช ๖๖๒ ขั้วพเจ้าขอทำคำอธิบายเพิ่มเติมว่า จุลศักราช ๖๕๖ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๙๔ ส่วนจุลศักราช ๖๖๒ ก็ตรงกับ ค.ศ. ๑๓๐๐ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการเทียบเคียงกับศักราชที่จะปรากฏในคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Dr. Flood

ส่วนฉบับแปลของ นายเฉลิม ยงบุญเกิด ก็ปรากฏใน นิตยสาร ศิลปากร ปีที่ ๗ เล่ม ๒ ประจำเดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ มีข้อความดังนี้

๖) พงศาวดารราชวงศ์หงวน เล่มที่ ๑๔ พระเจ้าหงวนสี่โจ้วฮ่องเต้ปีขึ้นวันที่ ๓๑ (ค.ศ. ๑๒๙๔ พ.ศ. ๑๘๓๗) “เดือนเจ็ด วันเจี๋ยชิว มีพระบรมราชโองการให้กษัตริย์อาณาจักรเสียนก่านมู่ตึง มาเผ่า ถ้ามีเหตุ ก็สั่งให้ลูกหลานและขุนนาง ชื่นผู้ใหญ่ เข้าถวายสิ่งของ”

๑๒) พงศาวดารราชวงศ์หงวน เล่มที่ ๒๐ พระเจ้าหงวนเสงจงฮ่องเต้ปีใต้เต็ก ๔ (ค.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๑๘๔๓) “เดือนหก วันเจี๋ยอ้อ บรรดาอาณาจักร เตียวจิเอ้อ เจ้าอาวเสียน จ้านป้า ยี่สิบสองคนมาเผ่า พระราชทานเสื่อยศ และทรงโปรดให้ส่งกลับ”

เฉพาะชื่ออาณาจักร ๔ แห่งที่ออกเป็นสำเนียงจีนนั้น คุณเฉลิม ยงบุญเกิดทำคำอธิบายไว้ในเชิงอรรถว่าอาณาจักรเตียวจิเอ้อเป็นอาณาจักรไคย้งกันไม่พบ อาณาจักรเจ้าอาวคือชาว อาณาจักรเสียน คุณเฉลิม ฯ ไม่ได้ทำคำอธิบาย แต่คงเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า หมายถึงสุโขทัย ส่วนอาณาจักรจ้านป้า คุณเฉลิม ฯ ว่า “ไม่แน่ว่าจะเป็นจามปาหรือไม่ แต่สำเนียงคล้ายคลึงกันมาก พงศาวดารราชวงศ์หงวน โดยทั่วไป บันทึก จามปาว่า จ้านเจิง (เมืองจาม)”

เมื่อได้นำคำแปลของท่านทั้งสองมาลงไว้ให้เช่นนั้น ท่านผู้อ่านก็จะเห็นได้เองว่า ในรายการปีที่ ๓๑พระเจนจันอักษรแปลว่า เสียมก๊กอ่องก้งมกตึงมาเผ่า แต่คุณเฉลิม ยงบุญเกิดแปลว่า มีพระบรมราชโองการให้กษัตริย์เสียนก่านมู่ตึงมาเผ่า ใจความก็เกือบตรงกันผิดแต่ว่าพระเจน ฯ ว่า กษัตริย์สุโขทัยไปเผ่าพระเจ้ากรุงจีนแล้ว แต่ฉบับคุณเฉลิม ฯ พระเจ้ากรุงจีนเพียงมีพระราชโองการให้กษัตริย์สุโขทัยไปเผ่า และว่าถ้ามีเหตุขัดข้องมาไม่ได้ก็ขอให้ส่งลูกหลานและขุนนางผู้ใหญ่เข้ามาแทนตัว ใจความผิดกันดังนี้ ฝ่ายที่เชื่อตามพระเจน ฯ ก็เลยต่อความออก

ไปว่า นี่เองเป็นหลักฐานว่า พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน และพระองค์ได้ฉวยโอกาสนี้ไปนำช่างจีนมาทำเครื่องสังกะโลกอย่างไรเล่า

ส่วนฝ่ายที่อ่านใจความจากฉบับแปลของคุณเฉลิม ยงบุญเกิด ยังไม่มั่นใจว่า พ่อขุนรามคำแหง ใน ค.ศ. ๑๒๙๔ ได้เสด็จไปเมืองจีนจริง ๆ หรืออย่างไร จึงแสวงหาคำแปลของนักศึกษาคณอื่น ๆ มาสอบทานอีก ฉบับที่หยิบหาได้ง่ายก็คือฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Dr. Flood เพราะมีอยู่ใน JSS, V. 57 ภาค ๒ ประจำเดือน July 1969 หาซื้อได้ที่สยามสมาคม ถนนอโศกนี่เอง ข้าพเจ้าจึงขอนำคำแปลของ Dr. Flood มาลงไว้ให้ดังนี้

9. August 18, 1294: There was an Imperial order that the King of Hsien, Kan-mu-ting be summoned and persuaded and that he come to Court or, should this prove difficult, that his sons and brothers and vassal-retainers present themselves as security.

คำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Dr. Flood ก็มีใจความคล้ายคลึงกับคำแปลของคุณเฉลิม ยงบุญเกิด และก็ตอบปัญหาสำคัญไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหง ถูกสั่งให้เสด็จไปกรุงปักกิ่ง ถ้ามีเหตุขัดข้องไปไม่ได้ ก็ให้ส่งบุตรหรือน้องรวมทั้งขุนนางมาเป็นตัวประกัน ความหมายของคำแปลทั้งสองสำนวนตรงกัน แต่ tone ในคำแปลของ Dr. Flood แข็งกร้าวก่อให้เกิดข้อสงสัยอยู่ในใจว่า ฤๅใช่ ท่านต้องการอย่างไรถึงกับสั่งมาให้พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน หรือถ้าพระองค์เสด็จไปเองไม่ได้ก็ให้ส่ง “ตัวประกัน” มาแทน คำแปลของ Dr. Flood นั้นควรอยู่ในความสนใจของพวกเราอย่างยิ่ง เพราะก่อนที่จะส่งคำแปลนี้มาตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคม ท่านได้เทียบเคียงคำแปลของท่านกับของนักศึกษาคณอื่น ๆ เช่นคำแปลของ Paul Pelliot ซึ่งคุณเฉลิม ยงบุญเกิด ก็ได้ใช้เทียบเคียงเช่นกัน นอกจาก Pelliot ก็มีผู้กล่าวถึงจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หงวนตอนนี้อย่างกว้างขวาง คือ Hsieh, Sugimoto, Maspero, ศาสตราจารย์ Gordon Luce จึงเป็นการเทียบเคียงคำแปลของนักศึกษามากมายท่านอย่างมโหฬาร ทั้งนี้เพื่อให้คำแปลของตัวท่าน (Dr. Flood) ถูกต้องรัดกุม

ส่วนคำแปลของพระเจันจิ้นอักษรในเรื่องราว “แผ่นดินไต้เต็ก ปีที่ ๔ เสียมก๊กอ่องมาเผ้า” แต่ฉบับของคุณเฉลิม ยงบุญเกิด แปลผิดแผกกันไปมากมาย คือแปลไว้ว่า “พระเจ้าหงวนเสงจงย่องเต้ ปีไต้เต็กที่ ๔ (ค.ศ. ๑๓๐๐ พ.ศ. ๑๘๔๓) เดือนหก วันเจียวอือ อาณาจักร (ทั้ง ๔) ยี่สิบสองคนมาเผ้า พระราชทานเสี้ยยศ และทรงโปรดให้ส่งกลับ”

เมื่อคำแปลทั้งสองสำนวนผิดกันมากมายเช่นนี้ เราก็จำต้องเอาฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Dr. Flood มาวินิจฉัย จะได้ทราบว่า สำนวนแปลของพระเจันจิ้น หรือคุณเฉลิม สำนวนของผู้ใดจะใกล้เคียงหรือตรงกับต้นฉบับภาษาจีน Dr. Flood ได้แปลข้อความตอนนี้อย่างนี้:-

July 7, 1300 ---- Twenty-two persons from Chao-wa, the country of Sien, Chanpa and other places come to Court. Clothing was bestowed on them and they were sent back.

จึงเห็นได้ว่าคำแปลของ Dr. Flood ตรงกับคำแปลของคุณเจลิม ยงบุญเกิด โดยระบุจำนวนทูตรวม ๒๒ คน จากอาณาจักรทั้ง ๔ มาเฝ้าใน ค.ศ. ๑๓๐๐ และเมื่อพระเจ้ากรุงจีนพระราชทานเสียดิให้แล้ว ก็โปรดให้กลับบ้านเมืองของตน ข้อความที่พระเจนจันอักษร แปลออกมาว่า “เสียมก๊กอ่องมาเฝ้า” ใน ค.ศ. ๑๓๐๐ ไม่ทราบว่าย่านเอามาจากไหน และด้วยเหตุที่คำแปลของพระเจนจันอักษรเป็นเช่นนี้ ฝ่ายที่มีความเชื่ออยู่แล้วว่า พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนเมื่อ ๖ ปีก่อน เลยเชื่อไปว่า น้อย่างไรคือหลักฐานที่ว่า พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนเป็นครั้งที่สองแล้ว

ความเชื่อของคนเรานี้แปลกแท้ๆ เมื่อปักใจเชื่ออะไรไว้แล้วก็ยากนักที่จะเปลี่ยนใจได้ง่ายๆ ตัวอย่างที่ยกมาแสดงไว้ในที่นี้คือ ในพงศาวดารเหนือ ระบุว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไปเมืองจีน เมื่อผู้อ่านพงศาวดารเหนือมาอ่านคำแปลของพระเจนจันอักษรเข้าก็เลยเชื่ออย่างมั่นคงว่า สมเด็จพระร่วงในพงศาวดารเหนือ ก็คือพ่อขุนรามคำแหงนั่นเอง แล้วจึงสร้างเหตุผลประกอบเรื่องราวพิสดารต่อไปว่า ท่านเสด็จไปเอาช้างจีนมาทำเครื่องสังกะโลก

เรื่องพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนหรือไม่ ถ้ายึดหลักฐานจากจดหมายเหตุราชวงศ์หงวนก็เป็นอันยุติได้แล้ว คือว่า ท่านไม่ได้เสด็จไปแม้แต่ครั้งเดียว และการที่ประชุมพงศาวดารภาค ๕ ระบุว่า กรุงสยามได้เป็นพระราชไมตรีกับกรุงจีน ถ้าจะอ่านตามคำแปลของพระเจนจันอักษรก็ทำให้เชื่อคล้อยตามคำแปลของท่านไป แต่บัดนี้ Dr. Flood ได้ทักท้วงขึ้นว่า คำจีนว่า “chao-yu” ที่พระเจนจันอักษรแปลว่า “ทำพระราชไมตรี” (คือแผ่นดินจีนหงวนปีที่ ๓๐ --- พระเจ้าหงวนตี้ไจ้ฮ่องเต้รับสั่งให้ราชทูตไปทำพระราชไมตรีด้วยพระเจ้าเสียมก๊ก) ผู้ทักท้วงได้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “to summon and persuade” เมื่อเปรียบเทียบกับ Pelliot แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “ordres imperiaux” และ Luce แปลเป็นอังกฤษว่า “orders” คำแปลคำจีน “chao-yu” ของ Pelliot, Luce และ Flood แตกต่างไปจากคำแปลเป็นภาษาไทยของพระเจนจันอักษรมาก ส่วนคุณเจลิม ยงบุญเกิด แปลข้อความตอนนั้นว่า “เดือนสี่วันเจ็ดอัน มีพระราชโองการส่งทูตเชิญกระแสน้ำไปยังอาณาจักรเสียม” คำแปลของคุณเจลิม ๖ ก็ไม่มีความหมาย “ทำพระราชไมตรี” ดังที่พระเจนจันอักษรแปลให้ไว้

ความหมายของคำจีน “chao-yu” ไม่ใช่เรื่องราวทางกรุงจีนพึงประสงค์ทำพระราชไมตรี แต่เป็นคำสั่ง เป็นพระบรมราชโองการ จากชาติที่ถือตนเป็นนาย สั่งมาให้ชาติเล็ก ๆ ชาติ

หนึ่งปฏิบัติตาม ไทยเราเมื่อเริ่มสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ยังมีแคว้นแคว้นดินแดนไม่มากนัก และเมื่อถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงก็บังเอิญทางกรุงจีนเป็นรัชกาลของพระเจ้าหงวนสีโจ้วฮ่องเต้ หรือ ที่เราเรียกกันว่า กุบไลข่าน ท่านผู้ยิ่งใหญ่ผู้นี้ทรงส่งทัพเรือไปโจมตีเกาะญี่ปุ่น ๒ ครั้ง เกาะชวาครั้งหนึ่ง และทรงส่งทัพบกมาตี กรุงพุกามของพม่าได้ และยึดดินแดนของญวนเหนือและประเทศจามอันไม่ไกลจากกรุงสุโขทัยนัก (โดยไม่ต้องคำนึงถึงการส่งทัพบกุกรานไปจนถึงยุโรป และยึดครองประเทศรัสเซียไว้เป็นศตวรรษ) การที่พระองค์ท่านยังพระกรุณาไม่ส่งทัพมารุกรานโจมตีกรุงสุโขทัยครั้งนั้น ก็นับว่าเป็นโชคอันมหาศาลของไทยเรา แท้จริง กุบไลข่านทรงมีความคิดที่จะปราบปรามกรุงสุโขทัยด้วยกำลัง ได้นำเรื่องเข้าปรึกษาในหมู่พวกขุนนางผู้ใหญ่ถึง Dr. Flood ได้แปลข้อความตอนนี้นำไว้ให้เป็นภาษาอังกฤษ และข้าพเจ้าขอถอดออกมาเป็นภาษาไทยต่อไปนี้ :-

(ไม่ลงวันที่เดือนปี แต่คงภายหลัง ค.ศ. ๑๒๘๘ แต่ก่อน ค.ศ. ๑๒๘๒ เพราะใน ค.ศ. ๑๒๘๒ พระองค์ทรงส่งขุนนางชื่อ หอจือจี มายังกรุงสุโขทัย) ทางราชสำนักได้หยิบยกขึ้นพิจารณาเรื่องการจัดทัพมาปราบปรามกรุงสุโขทัย กรุงละโว้ และอีก ๒ ชื่อรวมทั้ง เกาะสุมาตรา แต่ขุนนางชื่อ เจียลุนาตาซุ ได้กราบทูลพระกรุณาว่า “ อาณาจักรเหล่านี้เป็นอาณาจักรเล็ก ๆ ไม่สำคัญแต่อย่างใด ถึงแม้เราจะปราบปรามราบคาบลงก็หาเกิดประโยชน์อย่างใดแก่เราไม่ การยกทัพไปปราบปรามจะเสียชีวิตไพร่พลอย่างเปล่าประโยชน์ เราส่งทูตไปเจรจาเกลี้ยกล่อมให้มาอ่อนน้อมสวามิภักดิ์จะมีดีกว่าหรือ ? ถ้าแม้อาณาจักรใดขัดขึ้น การส่งทัพไปปราบก็ยังไม่สายไป ทรงพระกรุณาเห็นชอบกับคำกราบบังคมทูลนี้ จึงมีพระบรมราชโองการสั่งให้ขุนนางชื่อโยลาเยนเตียเมีย และอื่น ๆ เดินทางมาเจรจาเกลี้ยกล่อม อาณาจักรที่ยอมสวามิภักดิ์ในครั้งนั้นมีกว่า ๒๐ อาณาจักร ” การที่กรุงสุโขทัยไม่ถูกกุบไลข่านปราบปรามในครั้งนั้นจะว่าเป็นโชคดีของชาติไทยเราก็คงได้

กรุงสุโขทัยมิได้เป็นไมตรีกับกรุงจีนด้วยใจสมัคร แต่เพราะเกรงภัยจะมาสู่บ้านเมืองจึงยอมโอนอ่อนผ่อนตามแต่โดยดี แม้กระนั้นพ่อขุนรามคำแหงก็มีได้เสด็จไปกรุงปักกิ่งตามรับสั่งแม่โอรสผู้เป็นรัชทายาทของพระองค์ก็มีได้เสด็จไปจนพระเจ้าหงวนสีโจ้วฮ่องเต้ หรือ กุบไลข่านสวรรคตแล้วได้ ๕ ปี พญาเลอไทจึงทรงเป็นราชทูตนำคณะทูตออกไปเฝ้า ณ กรุงปักกิ่ง ในต้น ค.ศ. ๑๒๘๔

ในจดหมายเหตุราชวงศ์หงวน ฉบับแปลเป็นอังกฤษของ Dr. Flood มีเรื่องราวอยู่ตอนหนึ่งที่สะกิดใจข้าพเจ้าจึงขอนำมาเสนอไว้ในบทความนี้ด้วย คือ :-

8. July 5, 1294 - - - The Kan - mu - ting of the city of Pi - cha - pu - li sent an emissary who came bearing tribute.

ข้อความนี้แปลได้ความว่า “วันที่ ๕ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๙๔ พระเจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรี โปรดให้ราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายมณฑล”

พระเจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรีเป็นใคร ? เมื่อไล่ขึ้นมาในประวัติศาสตร์เพียงครั้งนี้แล้วก็หายสาบสูญไป นี่เป็นข้อสะกิดใจข้าพเจ้า พิจารณาจากตัวหนังสือจีนเกี่ยวกับเจ้าผู้ครองเมืองเสียน ทางฝ่ายจีนใส่คำ “อ่อง” ให้เป็นพิเศษ แต่ไม่มีคำ “อ่อง” เกี่ยวกับเจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรี จึงเห็นได้ว่าทางฝ่ายจีนใคร่บอกกล่าวว่า เจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรีเป็นเพียง Sub-King ไม่ใช่พ่อขุนรามคำแหงดังที่ศาสตราจารย์ ยอช เซกสเคยเสนอไว้

ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า พระเจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรี คือบรรพบุรุษของพระรามาริบัติอุทอง ผู้ต่อมาทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สำหรับเรื่องราวใน ค.ศ. ๑๒๙๔ นี้ ราชตระกูลของท่านทรงอพยพมาจากเมืองนครไทยได้ ๑๐๗ ปีแล้ว (ดังที่ ลาตูแบร์ ระบุว่า ราชวงศ์นี้เสด็จลงมาตั้งอยู่ที่ พริบพรีหรือเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๘๗) การที่จดหมายเหตุราชวงศ์หงวนระบุไว้เช่นนี้ ย่อมเป็นการยืนยันว่า เรื่องราวที่ลาตูแบร์เขียนให้ไว้ในชั้นหลังคงจะสมจริง อีกประการหนึ่ง เมื่อราชวงศ์อันเป็นบรรพบุรุษพระรามาริบัติอุทองเสด็จมาตั้งอยู่ที่เมืองเพชรบุรีกว่า ๑๕๐ ปีนั้นคงจะมีเรื่องราวเกี่ยวพันกับราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช มีการถวายสัตย์ปฏิญาณเป็นมิตรสหาย มีการปักปันพรมแดนอยู่กันอย่างเพื่อนบ้านด้วยความสงบสุขตามที่ปรากฏในเรื่องนางเลื้อยขาว เมื่อราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช ลงไปยึดครองเมือง “ตันม้าหถึง” หรือ ตัมพรลิงกัม แล้วเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น นครศรีธรรม (โศก) ราช ก็พอดิใน ค.ศ. ๑๒๙๕ พ่อขุนรามคำแหงทรงแผ่พระราชอำนาจมาครอบคลุม เมืองเพชรบุรี เมืองนครศรีธรรมราช (กัจจริกของพระองค์ระบุไว้) และยังทรงไ้รุกรานไปจนถึงปลายแหลมมลายู เป็นเหตุให้พระเจ้าหงวนแสงจงช้องเต้ ราชโอรสของกุบไลข่านทรงมีคำสั่งให้กรุงสุโขทัย “อย่าทำร้ายชาวมลายู และให้รักษาคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้” อย่างไรก็ดี พ่อขุนรามคำแหง ใน ค.ศ. นี้ ก็ได้ทรงประกอบราชกรณียกิจสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ได้ทรงแผ่ขยายพระราชอาณาเขตทางใต้ ครอบคลุมเมืองเพชรบุรี เมืองนครศรีธรรมราชและเลยไปจนถึงปลายแหลมมลายู เฉพาะเมืองเพชรบุรีที่พอไล่ขึ้นมาในหน้าประวัติศาสตร์เพียงครั้งเดียวก็หายสาบสูญไปและเรื่องราวต่าง ๆ ก็เป็นอันเงิบเงียบไม่กะโตะตากจวบจน ค.ศ. ๑๓๕๐ ราชวงศ์นี้จึงไล่ขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งในการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและจะมีบทบาทสืบต่อไปอีก ๔๑๗ ปี จนเสียกรุงใน ค.ศ. ๑๗๖๗

เรื่องราวพระเจ้าผู้ครองเมืองเพชรบุรี Dr. Flood ระบุว่า Sugimoto ได้แสดงความกึกเห็นไว้หลายประการ ถ้าเมื่อใดข้าพเจ้าทราบความกึกเห็นของ Sugimoto แล้ว ข้าพเจ้าจะขอถือโอกาสกล่าวถึงเรื่องของพระองค์ท่านผู้นี้อีกครั้งหนึ่ง.

ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม

ศาสตราจารย์ ม.จ. สุกัทรดิศ ดิศกุล

ทรงเรียบเรียง

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๕ เล่ม ๒ กรกฎาคม ๒๕๑๔)

บทที่ ๒

ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย

นิกายต่าง ๆ

ศิลาจารึกขอมได้กล่าวถึงนิกาย ๒ นิกายในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะ คือ นิกายปาศุปัตต และนิกายไศวะ นิกายปาศุปัตตได้มีมาแล้วตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่นิกายไศวะเพิ่งปรากฏขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จารึกที่ปราสาทสมโบร์ไพรพุก พ.ศ. ๑๑๗๐ ในรัชกาลของพระเจ้าอโศกนรมันที่ ๑ ได้กล่าวถึงนิกายปาศุปัตตเป็นครั้งแรก สำหรับคำว่า “ไศวะ” ก็ปรากฏอยู่ในจารึกปราสาทพนมพระวิหาร พ.ศ. ๑๑๘๒ ซึ่งมีผู้กล่าวว่าสลักขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าจaylorมันที่ ๒ แต่คำว่า “ไศวะ” ณ ที่นี้ก็หมายถึงพราหมณ์ในนิกายปาศุปัตตผู้บำเพ็ญตบะตามวิธีไศวะเท่านั้น จึงยังไม่ใช้ชื่อของนิกายโดยเฉพาะ ณ ที่นี้ขอกล่าวไว้ด้วยว่าคำว่า “ไศวะ” ที่ท่านปาดินิกกล่าวอ้างถึง และคำว่า “ศิวภาควัต” ของท่านปตัญชลี ก็คงหมายถึงพวกพราหมณ์นิกายปาศุปัตตนั่นเอง

ในมหาภารตมหาภารตะคงกล่าวถึงแต่เพียงนิกายปาศุปัตตนิกายเดียว กับภีร์วิษณูธรรมโศตตะระซึ่งคงแต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๕๕๐-๑๐๕๐ ก็กล่าวถึงแต่เพียงนิกายปาศุปัตตนิกายเดียวเช่นกัน ท่านวราหมิหิราในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ก็กล่าวว่าพราหมณ์นิกายปาศุปัตตนั้นเป็นนิกายของพระอิศวรโดยเฉพาะ พระภิกษุจีนเหียนจั้งซึ่งเดินทางเข้าไปในประเทศอินเดียระหว่าง พ.ศ. ๑๑๕๐-๑๒๐๐ ก็ไม่ได้กล่าวถึงนิกายไศวะ แต่ได้กล่าวถึงนิกายปาศุปัตตหลายครั้ง เหตุนี้เราจะเห็นว่าในระหว่างที่นิกายปาศุปัตตกำลังรุ่งเรืองอยู่ในประเทศอินเดียนี้ นิกายนี้ก็ได้นำแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรขอมด้วย

ในอาณาจักรขอม นิกายไศวะเริ่มอยู่ควบคู่กับนิกายปาศุปัตตในจารึกที่ปราสาทไพรปราสาท ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ สลักขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าชัยโศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒-๑๔๔๓) ทั้งสองนิกายคงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้เองจารึกเกี่ยวกับการสร้างยโสธราศรม

และปราสาทโกลอยจึงใช้คำว่า “ไศวะ” เพื่อหมายถึงพราหมณ์ในลัทธิไศวะทั้งหมด การดูแลปราสาทโกลอยนั้นก็มอบให้แก่ “มเหศวร” ซึ่งคงหมายถึงพราหมณ์ในลัทธิไศวะทั้งหมดอีก

พึงสังเกตว่าในจารึกอินเดียในพุทธศตวรรษที่ ๙ (รัชกาลของพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๒) ซึ่งค้นพบที่เมืองมถุรา คำว่า “มเหศวร” นั้น หมายถึงนิกายปาศุปัต ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ท่านสังกรจารย์ก็ได้ให้ความหมายเช่นนี้เช่นเดียวกัน ในสมัยผู้ที่แต่งอรรถกถาของท่านคือท่านวาจสัปตซึ่งมีชีวิตอยู่ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ จึงได้มีการกล่าวถึงนิกายไศวะว่าเป็นนิกายใหญ่ใน ๔ นิกายซึ่งใช้รวมเรียกว่า “มเหศวร” ดังนั้นการก่อตั้งนิกายไศวะขึ้นในประเทศอินเดียก็คงเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๓๕๐-๑๔๐๐ นั้นเอง จารึกปราสาทไพโรปราสาทได้สลักขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ในขณะนั้นนิกายไศวะก็ได้มาประดิษฐานลงแล้วในอาณาจักรขอม ด้วยเหตุนี้จึงจะเห็นได้ว่าได้แผ่ออกมาอย่างรวดเร็วนอกประเทศอินเดีย

จารึกปราสาทไพโรปราสาทยังกล่าวอีกว่า พระเจ้าไศวรมันที่ ๑ ได้ทรงอุทิศอาศรมอันมีนามว่าพราหมณาศรมแก่นิกายไศวะและปาศุปัต ในจารึกทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย คำว่า “ศิวพราหมณ์” เป็นนามของผู้ดูแลเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะ ในจารึกขอมก็มีบุคคลผู้มีนามเช่นนี้เช่นเดียวกัน ท่านวราหมิหิราได้เรียกพราหมณ์ในนิกายปาศุปัตว่า “ทวิช” คือ “สภัส-ทวิช” (พราหมณ์ผู้มีรูปร่างเกลือกด้วยขี้เถ้า) ท่านพาณะก็ได้เรียกเช่นนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นพราหมณ์ในลัทธิไศวะยังสวมสายธูรา (ยัชโญปวีต) อีกด้วย ด้วยเหตุนี้คำว่า “พราหมณ์” ใน “พราหมณาศรม” ก็คงหมายถึงพราหมณ์ในลัทธิไศวะนั้นเอง

คำราของอินเดียได้กล่าวถึงความมีใจกว้างขวางเกี่ยวกับระบบวรรณะในลัทธิไศวะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเราอาจทราบได้จากผู้แต่งคำราในศาสนาไฮนะ ๒ ท่านในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ คือท่านคุณรัตน์และท่านราชเศรษฐ ท่านทั้งสองได้กล่าว ลัทธิไศวะมิได้คำนึงถึงระบบวรรณะเลย ความสำคัญของพวกนี้ก็คือความภักดีต่อพระอิศวรเท่านั้น เมื่อได้ประกอบพิธีสำเร็จแล้วไม่ว่าจะมาจากวรรณะใด ต่างก็กลายเป็นพราหมณ์ไปหมดสิ้น

สำหรับนิกายปาซื่อเว (Pa-sseu-wei) ซึ่งชาวจีนชื่อจิวนากวนได้กล่าวถึงใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็ไม่มีลักษณะเหมือนกับพราหมณ์ในลัทธิไศวะที่เราเคยรู้จักกันเลย แม้ว่าพวกนี้จะเคารพบูชาศิวลึงค์ก็ตาม จิวนากวนกล่าวว่าพวกนี้แต่งตัวเหมือนชาวบ้านธรรมดา แต่ศีรษะโพกผ้าสีแดงหรือสีขาวตามแบบกูกู (kou-kou) ของผู้หญิงชาวมองโกล แต่มักโพกต่ำกว่าเล็กน้อย พวกนี้มีวัดและมีสตรีซึ่งจิวนากวนเรียกว่าแม่ชี โดยเหตุนี้พวกนี้ก็คงเป็นพวกนักบวชจำพวกหนึ่ง นาย

กมลเศวร ภัคตจริยะ คิดว่าพวกนี้คงเป็นนักบวชโดยเฉพาะของอาณาจักรขอมในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ต่อไปนี้ ข้อความส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับนิยายไศวะทั้งสิ้น เพราะเหตุว่านิยายปาศุปัตติมิตไคทั้งร่องรอยของคำสั่งสอนไว้เลย และหลังจากรัชกาลของพระเจ้าไศวรมันที่ ๑ แล้ว นิยายปาศุปัตติมิตไคเคยปรากฏชื่อในจารึกขอมอีกด้วย

กัมภีร์ในลัทธิไศวะ

จารึกขอมได้กล่าวถึง “อาคม” และ “ศาสตร์” ของลัทธิไศวะ คำว่า “สิทธิานตะ” ก็มีปรากฏบ้างเช่นเดียวกัน เช่นเดียวกับคำว่า “ศรุตติ” และ “สมฤติ” จารึกที่ปราสาทสังขะในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๕๓) กล่าวถึงการท่องบ่น “ปุราณะ” “กาพย์” และ “ศาสตร์” ซึ่งเต็มไปด้วยนิยายในลัทธิไศวะ (นิยายที่สำคัญในลัทธิไศวะซึ่งมีอยู่ในจารึกขอมหรือสลักเป็นภาพเล่าเรื่องในประเทศกัมพูชา ก็คือ ตอนที่พระอิศวรทรงเผาศาสนาพระกามเทพเป็นเจ้าถ่าน ทศกัณฐ์กำลังโยกเขาไกรลาส การประหารตรีปรัหม และนิยายเรื่องกิริตารชุน) จารึกอีกหลักหนึ่งซึ่งมาจากปราสาทขนาในรัชกาลของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๕๓-๑๖๐๕) ได้กล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ว่าได้โปรดให้แต่งตำราในลัทธิไศวะขึ้น จารึกที่ปราสาทบันทายศรีใน พ.ศ. ๑๕๑๑ ซึ่งเป็นปีแรกแห่งรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ก็ได้กล่าวเกี่ยวกับวิษณุ कुमारผู้เป็นน้องชายของท่านยัชญวราหะพระมหाराชครูแห่งพระราชาว่า ท่านได้คัดลอกกัมภีร์กาติกาฤคฤคิตทั้งหมตรวมทั้งกัมภีร์ศิวสังหิตาซึ่งมีกัมภีร์ปารเมศวรเป็นบทนำ

กัมภีร์ปารเมศวรนี้มีกล่าวไว้ในจารึกหลักใหญ่ที่เมืองกบิลปุระด้วย กัมภีร์นี้ก็คงเป็นกัมภีร์ปารเมศวรอาคม คือ อาคมในลัทธิไศวะที่เก่าที่สุดกัมภีร์หนึ่งนั่นเอง กัมภีร์ศิวสังหิตาอยากที่จะกันเพราะมีกัมภีร์หลายกัมภีร์ที่มีชื่อเช่นนี้ ในชั้นต้นก็มีกัมภีร์ศิวสังหิตาซึ่งเป็นตำราในลัทธิตันตระเกี่ยวกับโยคะ แต่กัมภีร์นี้ก็มิได้กล่าวถึงแต่ขั้นในชั้นหลัง กัมภีร์วายุปุราณะหรือคิ (ไศว) ปุราณะก็มีชื่อว่าศิวสังหิตาเช่นเดียวกัน

กัมภีร์กาติกาฤคฤคิตไม่มีปัญหา เพราะก็คืออรรถกถาอันมีชื่อเสียงของท่านปาณินินั่นเอง แต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จารึกที่ปราสาทบันทายศรีได้กล่าวว่าวิษณุ कुमारได้ศึกษาคำราทั้งหมดเริ่มต้นด้วยคำราไวยากรณ์จากพี่ชายของท่าน ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นอาจารย์ของท่านด้วย คำราไวยากรณ์ของปาณินินี้ กล่าวกันว่าผู้แต่งได้เรียนต่อมาจากพระอิศวรอีกต่อหนึ่ง และมักมีกล่าวถึงอยู่เสมอในจารึกของขอมภายใต้นามว่าไศววยากรณ์ เป็นตำราที่ผู้นับถือลัทธิไศวะต้องศึกษา ควร

กล่าวไว้ด้วยว่า จารึกทางภาคใต้ของประเทศอินเดียซึ่งกล่าวถึงว่าท่านปาณินได้เรียนไวยากรณ์นี้มาจากพระอิศวร ได้กล่าวถึงการอุทิศที่ดินเพื่อบำรุงรักษาความเป็นอยู่ของอาจารย์และศิษย์ผู้ศึกษาคำราไวยากรณ์ และเพื่อการเคารพบูชาพระอิศวร การศึกษาคำราไวยากรณ์ของปาณินนี้เป็นที่นับถือกันมากในอาณาจักรขอม ไม่เฉพาะแต่ในลัทธิไศวะเท่านั้น แต่ยังมีอยู่ในลัทธิไวษณพนิกายและในพุทธศาสนิกชนด้วย

จารึกหลักหนึ่งในรัชกาลของพระเจ้าราเชนทรวรมัน (พ.ศ. ๑๔๘๗-๑๔๑๑) ซึ่งนำมาใช้ใหม่เป็นหลืบประตูที่ปราสาทบันทายกูฏี กล่าวถึงกัมภีร์สังหิตาซึ่งมีชื่อว่าสรวรัชญาโนตตะระ ในประเทศอินเดียก็มีกัมภีร์ชื่อนี้ในลัทธิตันตระเช่นเดียวกัน

จารึกที่ปราสาทโรบังโรมาสซึ่งคงสลักขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๔๑๑-๑๔๔๔) ได้กล่าวถึงกัมภีร์ชื่อว่าคิธรธรรม กัมภีร์ชื่อนี้เป็นที่รู้จักกันมานานแล้ว และคงประพันธ์ขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๗๕๐-๑๒๕๐ ในประเทศอินเดียภาคเหนือหรือภาคตะวันตกเฉียงเหนือ กัมภีร์คิธรธรรมก็มีกล่าวอยู่ในจารึกของราชวงศ์โจปะทางภาคใต้ของประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน และกล่าวด้วยว่าเป็นกัมภีร์ที่ท่องบ่นกันอยู่ในเทวาลัย

ต่อจากนี้ก็มีจารึกสลกก๊กอกรรม (พ.ศ. ๑๔๔๕) ซึ่งกล่าวถึงกัมภีร์ในลัทธิตันตระ ๔ กัมภีร์ เพื่อประกอบพิธีเทวราช คือกัมภีร์ศิริศเลท วินาศิข สัมโมหะ และ นโยตตะระ ตามจารึกภาษาขอมกัมภีร์วินาศิขก็จะเป็นกัมภีร์ที่สำคัญที่สุด และพรหมณ์หรือนัยตามผู้มาจากชนบทซึ่งอาจเป็นปราสาทขนาในแคว้นมลูปุระ ก็ได้ประกอบพิธีเทวราชขึ้น นายพักจิได้ค้นพบกัมภีร์ลัทธิตันตระชื่อพรหมยามัลในหอสมุดหลวงที่ประเทศเนปาล ในกัมภีร์นั้นได้กล่าวถึงชื่อกัมภีร์สัมโมหะ นโยตตะระและ ศิริศเลท ด้วย กัมภีร์เหล่านี้ยังมีกล่าวอยู่อีกในอรรถกถาประกอบกัมภีร์พรหมยามัล ซึ่งมีชื่อว่าชัยทรถยามัล กัมภีร์หลังนี้บางครั้งก็ใช้ชื่อว่าศิริศเลทเอง สำหรับกัมภีร์วินาศิขนั้นไม่มีกล่าวถึงในที่ใด แต่นายพักจิก็คิดว่าคงเป็นนามของพระไภรพ (คือพระอิศวรปางพิโรธ)

จารึกสลกก๊กอกรรมภาษาสันสกฤตกล่าวว่ากัมภีร์ทั้งสี่นี้เปรียบเสมือน “พัคตร์ทั้งสี่ของพระคัมพู” นายพักจิกล่าวว่าพระคัมพูนี้ก็คือพระอิศวรนั่นเอง กัมภีร์วิษณุธรรมโมตตะระได้กล่าวว่าพระคัมพูเป็นลักษณะหนึ่งของพระอิศวรซึ่งมี ๔ พักตร์ ประทับนั่งเหมือนพระศราระ (ศิวะ) เหนือหลังโค

นายกมลเสถียร ภัคตจริยะคิดว่ากัมภีร์ทั้งสี่คงเกี่ยวข้องกับการเป็นพระจักรพรรดิด้วย กัมภีร์ทั้งสี่คงออกมาจากพระโอษฐ์ของพระคัมพู เช่นเดียวกับที่กัมภีร์พระเวทได้ออกมาจากพระโอษฐ์ทั้งสี่ของพระพรหม คือหมายความว่าราชอำนาจของพระจักรพรรดิได้แผ่ไปทั้งสี่ทิศ

พระนามต่าง ๆ ของพระอิศวร

ณ ที่นี้จะกล่าวเฉพาะพระนามบางนามในจารึกขอมเท่านั้น

พระนามว่าเกทาเรศวรปรากฏอยู่บ่อย ๆ ในสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร ศาสตราจารย์เชลส์ได้กล่าวว่า “พระนามเกทาเรศวรนี้เป็นรูปหนึ่งของพระอิศวรที่ได้รับการบูชาอยู่ในเทวาลัยหลายแห่งตลอดทั่วอาณาจักรขอมในสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร” ความจริงพระนามนี้ก็มีปรากฏอยู่หลายแห่งในประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน และหมายถึง “มหาศิวลึงค์” องค์หนึ่งใน ๑๒ องค์ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ทิวเขาหิมาลัย เกทาเรเป็นชื่อของสถานที่ซึ่งมีสวายัมภูลึงค์คือศิวลึงค์ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงน่าจะเกาว่าจารึกขอมที่ปราสาททวลงพระธาตุ พ.ศ. ๑๒๑๖ ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ได้กล่าวถึงการสร้างมหาศิวลึงค์สวายัมภูวะ มีนามว่าศรีเกทาเรศวร

ในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครอีกหลักหนึ่ง พระอิศวรทรงมีพระนามว่าอมเรศวร คำว่า “อมเรศ” คือ “เจ้าแห่งเทวดา” นั้นเป็นพระนามหนึ่งของพระอิศวรในมหากาพย์มหาภารตะ พระนามนี้ก็มีปรากฏอยู่ในประเทศจัมปาด้วย ที่เทวาลัยมานธาคาบนฝั่งแม่น้ำนรรมาในประเทศอินเดียพระอิศวรก็ทรงมีพระนามว่าอมเรศวรเช่นเดียวกัน จารึกจากเทวาลัยแห่งนี้กล่าวว่าอมรนั้นเป็นศิวลึงค์องค์หนึ่งในศิวลึงค์ห้าองค์ ศิวลึงค์อีก ๔ องค์ ก็คือ อวิมุกต์ เกทาเร โองการ และ มหากาล ซึ่งนับเนื่องอยู่ในมหาศิวลึงค์ ๑๒ องค์ แต่บางครั้งก็มีการปะปนศิวลึงค์อมรและโองการเข้าด้วยกัน เช่นคัมภีร์ศตปุรุทธสังหิตาในศิวปุราณะได้กล่าวว่าศิวลึงค์อมเรศวรอยู่ที่โองการ แต่ในคัมภีร์โกฏิปุรุทธสังหิตาศิวลึงค์โองการก็มีนามว่าปรเมศวรหรือโองการศวร จะอย่างไรก็ตามอมเรศวรก็เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะ

พระนามของพระอิศวรว่าอามรตเกษตรหรืออามรตเกษตร อามรตกะ หรืออามรตก็มีปรากฏอยู่บ่อย ๆ ในสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร พระนามอามรตเกษตรปรากฏอยู่บนที่ประทับตราซึ่งค้นพบที่เมืองบาสาร์ (หรือเมืองไพศาลีสมัยโบราณ) ในแถบลุ่มแม่น้ำคงคา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิไศวะแห่งหนึ่งในประเทศอินเดียก็มีนามว่าอามรตเกษตร

คำว่าอวิมุกตเกษตรซึ่งมีอยู่ในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครเช่นเดียวกัน ก็เกี่ยวกับอวิมุกต (กะ) แถบเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่สุดในลัทธิไศวะ บนที่ประทับตราซึ่งค้นพบที่ราชมาฏใกล้กับเมืองพาราณสี ก็ปรากฏมีนามว่าอวิมุกตเกษตรจารึกในศักราชสมัยราชวงศ์คุปตะ

บนจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครอีก ๒ หลัก พระอิศวาก็มีพระนามว่าจเลศวร นามนี้เป็นพระนามของพระอิศวรบเนาอาบุหรืออรพุทธบรรพต ในแคว้นราชปุทานะในประเทศ อินเดียด้วย

คำว่าปุชเกรศหรือปุชเกรศวรก็มีปรากฏอยู่ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนคร ๒ หลัก ปุชเกรศนั้นสร้างโดยพระเจ้าปุชกรหรือปุชกรากษใน พ.ศ. ๑๒๕๕ ที่ปราสาทพระธาดุกวันบีร์ คิวลิ่งคปุชเกรศวรมีพรรณนาอยู่ในคัมภีร์สกันทปุราณะ เมืองปุชกรซึ่งตั้งอยู่ในแคว้นราชปุทานะ ในประเทศอินเดีย ก็เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในลัทธิไศวะ

ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนครอีก ๒ หลัก พระอิศวาก็มีพระนามปรากฏว่าไนมิศศวร คำว่าไนมิศหรือไนมิษนี้ก็ตรงกับเมืองนิมัสสรในแคว้นอุตตรประเทศ และเป็นสถานที่สำคัญอีก แห่งหนึ่งในลัทธิไศวะเช่นเดียวกัน

พระนามภิเมศวรปรากฏอยู่ในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครเพียงหลักเดียว เป็น นามของคิวลิ่งคองค์หนึ่งในมหาคิวลิ่ง ๑๒ องค์ในแคว้นกามรูป (คือแคว้นอัสสัม)

ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนครยังมีพระนามมณฑเลศวร ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญแห่ง หนึ่งในการลัทธิไศวะอีก

คำว่านกเลศวรซึ่งมีอยู่ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนครอีกหลักหนึ่ง ก็ทำให้นึกไปถึง คำว่ากนทะเล ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในลัทธิไศวะใกล้กับเมืองหริทวาร

ในจารึกก่อนเมืองพระนครอีกหลักหนึ่ง ก็มีคำว่าวิมเลศวร ซึ่งหมายถึงสถานที่ กักคัสติร์แห่งหนึ่งในลัทธิไศวะในประเทศอินเดีย

คำว่ารุทรมหาลัยซึ่งมีปรากฏอยู่ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนคร ๒ หลัก ทำให้นึกไปถึง สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ชื่อมหาลัย

ในจารึกขอมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร มีคำว่าสิทธเรศหรือสิทธเร- ศวรปรากฏอยู่บ่อย ๆ คำนามนี้ก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะ และปรากฏอยู่ในจารึกของอินเดีย เช่นเดียวกัน

คำว่าปิงกเลศหรือปิงกเลศวรปรากฏอยู่เฉพาะแต่ในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร เท่านั้น คิวลิ่งคปิงกเลศวรนี้มีป่งอยู่ในคัมภีร์สกันทปุราณะ

ในจารึกที่ปราสาทไทจ พ.ศ. ๑๑๖๓ ปรากฏมีคำว่าประภาสโสเมศวร จารึกอื่น ๆ ใน สมัยก่อนสร้างเมืองพระนครกล่าวถึงคำว่าประภาสโสเมศวร ซึ่งก็มีความหมายเช่นเดียวกัน คำว่า ภาพาสโสเม (พระจันทร์ข้างขึ้นที่กำลังส่องแสง) ก็ปรากฏอยู่ในจารึกที่กุมตาใกล้กับปราสาทไทจ ด้วย จารึกหลักหลังนี้สลักขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๔๗ คำนี้ย่อมทำให้นึกไปถึงคำว่าประภาสโสเมศวร

ค่านามคำหลังนี้คงเกี่ยวข้องกับศิวลึงค์โสเมศวรที่ประภาสในแคว้นคุชราต ซึ่งเป็นศิวลึงค์องค์หนึ่งในมหาศิวลึงค์ ๑๒ องค์ในประเทศอินเดีย ณ ที่นั้นพระอิศวรทรงได้รับการเคารพบูชาว่าเป็นพระจันทร์ (โสม) ด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงทรงมีพระนามว่าโสเมศวรหรือโสมนาถ อย่างไรก็ตามก็มีเรื่องเล่าว่าพระอิศวรทรงได้รับพระนามเช่นนี้เพราะเหตุว่าพระจันทร์ได้เคารพบูชาพระองค์ที่ประภาส และด้วยเหตุนี้เองพระจันทร์จึงกลับมีแสงสว่างใหม่หลังจากที่ได้ถูกสาปแช่งโดยพระทักษะประชาบดี และสถานที่แห่งนั้นจึงได้รับนามว่าประภาส

ในจารึกภาษาขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครมีคำว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เก่าแก่ (วระ กัมรตง อญ ต อจตุ)” แต่ค่านามภาษาสันสกฤตแบบนี้ก็เพิ่งเริ่มมีขึ้นในสมัยเมืองพระนครเท่านั้น คือคำว่าพฤทธะศวร ค่านามนี้มีปรากฏอยู่ในประเทศจัมปาเช่นเดียวกัน ที่เมืองการวณ (หรือกายาวโรณะในสมัยโบราณ) ในแคว้นคุชราต พระอิศวรก็ได้รับการเคารพบูชาว่าเป็นพระพฤทธะศวร ในคัมภีร์มหาตมยะแห่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ พระองค์ก็มีพระนามว่าพฤทธเทพ

คำว่าวีเรศวรปรากฏอยู่ในจารึกสมัยก่อนเมืองพระนครเพียงหลักเดียว ศิวลึงค์วีเรศวรนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สกันทปุราณะ ว่าเป็นองค์หนึ่งในลึงค์ ๑๔ องค์ ณ เมืองพาราณสี

จารึกจากปราสาทสมโบร์ไพรกุก พ.ศ. ๑๑๗๐ ในรัชกาลของพระเจ้าอโศกาวรมันที่ ๑ เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระอิศวรโดยกล่าวเรียกพระองค์ว่าพระกัทัมพะศวร ค่านามนี้มีปรากฏอีกว่ากัทัมพะศวรในจารึกภาษาขอมที่ปราสาทไพรปราสาท พ.ศ. ๑๒๖๒ จารึกอีกหลักหนึ่งซึ่งมาจากปราสาทโรบังโรมาสใกล้กับปราสาทสมโบร์ไพรกุก และสลักขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๔๔ กล่าวถึงสระแห่งกัทัมพะ (ตุรวง กทมพ) และดินแดนแห่งพระกัทัมพะ (ภูมิ วระ กทมพ) ประเพณีทางภาคเหนือของประเทศอินเดียกล่าวว่าต้นกัทัมพะเกี่ยวข้องกับพระวิษณุ - กฤษณะ แต่ในดินแดนทมิฬทางภาคใต้กล่าวว่ากัทัมพวเนศวร หรือ กัทัมพนาถศวร ก็ควรจะหมายถึงพระอิศวรมากกว่า

จากจารึกที่ปราสาททวองโตนด พ.ศ. ๑๒๒๔ ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ก็มีคำว่าขันฑลึงค์ปรากฏอยู่ ค่านามนี้หมายถึงขันฑะศวร ซึ่งเป็นศิวลึงค์องค์หนึ่งใน ๘๔ องค์ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์สกันทปุราณะ

จารึกหลักเดียวกันนี้เองได้กล่าวถึงชื่ออีกชื่อหนึ่งซึ่งคงหมายถึงพระอิศวรเหมือนกันคือ ไกลาโสวระ ชื่อนี้แปลกประหลาดมาก

จารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครได้กล่าวถึงเทพทรงนามว่าโกเคศวร ในจารึกที่ปราสาทโรบังโรมาสที่เคยกล่าวถึงมาแล้ว ชื่อนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นชื่อสถานที่ ในประเทศอินเดียเองชื่อนี้ก็หมายถึงพระอิศวร และยังมีทำน้ำ (คิระกะ) ชื่อนี้ด้วย

นอกจากนี้ยังมีชื่อคิลเกศวรในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครอีก นามนี้ปรากฏอยู่ในจารึกของประเทศอินเดียภาคใต้ และใช้เป็นชื่อของท่าน้ำแก้ว

ยังมีคำวิเศษศวรอีกซึ่งปรากฏอยู่ในจารึกสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร ๓ หลัก ในประเทศอินเดียเองคำว่าวิเศษหรือวิเศษศวรก็เป็นพระนามของพระอิศวร และใช้เป็นนามของท่าน้ำอีกเช่นเดียวกัน

คำว่าชลาตเศศหรือชลาตเศศวร (พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีกายเป็นน้ำ) ก็เป็นพระนามของพระอิศวรที่พระนันทในสมัยเมืองพระนคร คงหมายถึงศิวลึงค์ในน้ำ (ชล) ดังศิวลึงค์ที่ศิริจราบัปปิในประเทศอินเดีย เพราะเหตุว่าทางแถบนั้นมีกระแสน้ำเชี่ยวและกว้างเช่นเดียวกับป่าทึบซึ่งมีต้นไม้ขนาดใหญ่

นอกจากนี้ยังมีพระนามของพระอิศวรอีก ๒ นามที่ปรากฏอยู่บ่อย ๆ ในศิลาจารึกขอม คือ คัมภีเรศวรและอุตบันเนศวร พระนามแรกมีปรากฏอยู่โดยเฉพาะที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก คือพระนามของเทพเจ้าองค์กลางในปราสาทกลุ่มเหนือและที่ปราสาทออกยม ในขณะที่พระนามที่สองซึ่งปรากฏในรูปว่าอุตบันเนศวร อุตบันเนศาน หรือ อุตบันนะ ก็เป็นพระนามของเทพเจ้าองค์สำคัญที่ปราสาทพนมบายน สำหรับพระนามคัมภีเรศวร คำว่าคัมภีระซึ่งแปลว่าลึกลับซึ่งหนักแน่น ก็เป็นคำที่ยกย่องพระอิศวรในมหากาพย์มหาภารตะและคัมภีร์คิรปุราณะ มหากาพย์มหาภารตะได้พรรณนาว่าพระอิศวรทรงเป็น “บุคคลผู้มีสุริยลึงค์ เป็นผู้ที่หนักแน่น ทั้งกำลังและพละกำลังหนักแน่นด้วย” นายปลัดฉวีไกรล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อความนี้ว่าพละของพระอิศวรคือโคนนทีนั้นหนักแน่นเพราะหมายถึงธรรมหรือระบบของโลกนั่นเอง

สำหรับคำอุตบันเนศวรนั้นไม่เคยปรากฏในประเทศอินเดีย แต่อาจจะตรงกับคำว่าภูเทศวรคือพระผู้เป็นเจ้าแห่งสรรพสัตว์ก็ได้

หอสมุดแห่งชาติชลบุรี

นิคยสารศิลปากร ราย ๒ เดือน

เจ้าของ	กรมศิลปากร	สถานที่พิมพ์	โรงพิมพ์ที่สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี สี่แยกราชวิถี
ผู้จัดการ	นายเสริม วรสรวง		ถนนสามเสน พระนคร
เจริญฤกษ์	นางสมใจ ศิลกวัฒนสุนทร	สำนักงาน	กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กรุงเทพฯ ๒
บรรณาธิการ	นายประพัฒน์ ตรีณรงค์		ถนนหน้าพระธาตุ โทร. ๒๑๖๘๘๑
ผู้พิมพ์—ผู้โฆษณา			

